

UNIVERSITETI I SHKODRËS
“Luigj Gurakuqi”

BULETIN SHKENCOR

Seria e shkencave shoqërore

Viti XLXIII i botimit

Nr. 73

Shkodër, 2023

REDAKSIA

Kryeredaktor : prof. dr. Artan HAXHI
Anëtarë : prof. dr. Neritla LJARJA, prof. as. dr. Arben PRENDI,
prof. as. dr. Orjeta BAJA, dr. Bresena KOPLIKU,
prof. as. dr. Edlira BUSHATI
Sekretar shkencor : dr. Zamira SHKRELI

DREJTOR I REVISTËS
Prof. dr. Rajmonda KËÇIRA

Korrektori dhe punoi në kompjuter: Arta Bajrami

Pronë letrare e Universitetit të Shkodrës “Luigj Gurakuqi”

Adresa e redaksisë: Universiteti i Shkodrës “Luigj Gurakuqi”
Redaksia e revistës “*Buletin shkencor*”
(seria e shkencave shoqërore)
E-mail : qsa@unishk.edu.al

PASQYRA E LËNDËS

- *Gjuhësi*

Bahri BECI

Edhe një herë për pikëpamjen e J. G. Hahn-it për historinë e formimit të dy dialekteve të shqipes

Once again for the point of view of j. G. Hahn on the history of the two Albanian dialects formation.....7

Artan HAXHI & Tefë TOPALLI

Terminologjia si sistem

(Fjalor i termave të gjuhësisë)

Terminology as a sistem

(Dictionary of linguistic terms).....13

Ogerta KORUTI (Stroka) & Etleva KONI (Kondi)

Fjalitë pyetëse tërësore mohore në gjuhën angleze dhe shqipe

Full negative interrogative sentences in English and Albanian.....23

Alnida KOROSHI

“Syri” përmes analizës krahasuese të njësisë frazeologjike në gjuhën italiane dhe shqipe.

"Eye" through the comparative analysis of phraseological units in the Italian and Albanian languages.....33

- *Letërsi*

Alfred ÇAPALIKU

Profile mjedologësh

Profiles from Mjeda's work.....51

Ledri KURTI

Përmes vargjeve të shpirtit shqiptar nga përtejoqeani
(Vëllimi me poezi “Pa moshë” me autor Artan Kafexhiu)
Through the verses of the Albanian spirit from across the ocean
(Volume of poems "Ageless" authored by Artan Kafexhiu).....57

Gazmend KRASNIQI

Një sprovë për *paradigmën e romantizmit shqiptar si metodë*
A test for the paradigm of Albanian romanticism as a method.....73

Flutur TROSHANI

Zhvendosja nomade si tipologji funksionale estetike në artin bashkëkohor
pamor shqiptar
Nomadic displacement, as a functional aesthetic typology in the contemporary
Albanian visual art 83

- *Histori*

Monika HASANI

Bektashizmi, roli i tij në kulturën dhe shkollën shqipe në krahinën e
Mallakastrës
Bektashism, its role in Albanian culture and school in the province of
Mallakstra.....93

Edmond MUÇO

Artet pamore në Rilindjen Kombëtare
Visual arts during the National Renaissance.....101

- *Gjeografi*

Sokol AXHEMI

Hapësirat sociogjeografike të ndarjeve të reja administrative në Shqipëri.
Risi dhe tendenca

Sociogeographic spaces of new administrative divisions in Albania.

Innovation and trends..... 115

KRITIKË E BIBLIOGRAFI

RECENSION

Alfred ÇAPALIKU – “*Fjalori i gjuhës së Ndre Mjedës*”

i Kolë Ashtës – pasuri e paçmuar e

thesaurusit të shqipes..... 127

(Botim i Universitetit të Shkodrës “Luigj Gurakuqi”, Fakultetit të
Shkencave Shoqërore, Qendrës së Studimeve Albanologjike.

Fiorentia. Shkodër, 2023)

NEKROLOGJI

Bahri Beci

(1936 – 2023)..... 131

JETA SHKENCORE:

I Veprimtari shkencore	
<i>Scientific activity</i>	135
II Botime	
<i>Publishing</i>	146

Bahri BECI

EDHE NJË HERË PËR PIKËPAMJEN E J. G. HAHN-IT PËR HISTORINË E FORMIMIT TË DY DIALEKTEVE TË SHQIPES

Nxitjen për rishqyrtimin e kësaj problematike ma dha miku im prof. R. Ismajli me botimin prej tij të librit «Për historinë e gjuhës shqipe», botuar në Prishtinë më 2021, një kontribut i ri me vlerë i prof. Ismajlit në fushën e historisë së gjuhës shqipe.

Pjesa e parë e librit i kushtohet ndarjes dialektore të shqipes, parë nga aspekti ballkanik. Trajtohen në mënyrë kritike pikëpamjet e studiuesve të derisotëm për këtë problematikë, ndër të tjera edhe ato të J. G. Hahn-it për historinë e formimit të dy dialekteve të shqipes, po edhe të miat.

Në vitin 2018, në Prishtinë, në konferencën me temë “Studime albanistike në vendet ku flitet gjermanisht”, pata mbajtur kumtesën “J.G. Hahn për historinë e dy dialekteve të shqipes...”, ku parashtroja pikëpamjet e Hahn-it për *vjetërsinë, vendin dhe shkaqet* e formimit të dy dialekteve të shqipes, si edhe reagimet ndaj tij.

Kisha theksuar, ndër të tjera që J. G. Hahn-i:

1. ishte i pari studiues që ndarjen e sotme dialektore në gegërishte dhe toskërishte e çonte në *rrethanat e kohës antike*;

2. problemin e *vendit të formimit* të dy dialekteve të shqipes J. G. Hahn-i nuk e kishte shtruar drejtpërsëdrejti, po, duke folur për origjinën e shqiptarëve, shkruante që “duhet të pranojmë që *shqiptarët e sotëm* janë pasardhësit e banorëve të lashtë të vendit; që *kanë qenë këtu para se me ardhë sllavët*” ose “*stërgjyshnit e shqiptarëve të sotëm, kanë banuar në ato vende që zotnojnë shqiptarët sot, qysh në kohën e romakëve dhe të grekëve (...)*”¹;

3. shkakun e krijimit të dy dialekteve të shqipes J. G. Hahni e gjente në *praninë e ilirishtes dhe të epirotishtes*, folësit e të cilave, sipas Hahn-it, ishin farefis.

Përfundimi në të cilin arrinte Hahni ishte:

“në qoftë se gegët dhe toskët janë pjesë të *nji trangu të përbashkët kombëtar (...)*, në qoftë se flasin *dy dialekte të ndryshme* t'asaj gjuhe; në qoftë se kufini i gjuhës asht atje ku e cakton Straboni *kufinin në mes ilirëve dhe epirotëve*; në qoftë se *epirotët nuk janë helenë, por barbarë*, atëherë na duhet të pranojmë që *ka shumë mundësi* që n'ato kohna të vjetra gjendja ka

---

¹ G. von Hahn, *Studime shqiptare*, Tiranë, 2013, f. 289.

qenë ashtu sikundër asht edhe sot dhe se *epirotët i përkitnin fisit të ilirëve*”.²

Në librin “Për historinë e gjuhës shqipe” të botuar me 2021, prof. Ismajli shpreh rezerva ose më saktë *nuk pajtohet* me pikëpamjen e Hahn-it, po edhe timen, lidhur me *vjetërsinë* dhe *shkaqet* e formimit të dy dialekteve të shqipes.

Po cilat janë pikëpamjet dhe argumentet e prof. Ismajlit për të mos pranuar vjetërsinë e dy dialekteve të shqipes, a janë ato të tilla sa ta relativizojnë ose ta hedhin poshtë pikëpamjen e Hahn-it, po edhe tonën, po edhe të prof. Sh. Demirajt, mbi vjetërsinë e dy dialekteve të shqipes?

Fillimisht dua të theksoj se ka të drejtë prof. Ismajli kur relativizon pikëpamjen J. G. Hahn-it sipas se cilës:

“... folësit e dy dialekteve nuk e kuptojnë njëri- tjetrin”, ose që “... dallimet dhe raportet midis dy dialekteve (të shqipes BB) mund të krahasohen me dallimet midis gjermanishtes, suedishtes dhe danishtes”.³

Po pikëpamjet kryesore të J. G. Hahn-it që nuk pranohen nga prof. Ismajli janë:

1. që ndarja dialektore e shqipes në gegërishte dhe toskërishte të jetë bërë *në kohën e hershme*;
2. që ndarja dialektore e shqipes në gegërishte dhe toskërishte lidhet me ndarjen e fiseve *ilire dhe epirote*;
3. që ndarja dialektore e shqipes në gegërishte dhe toskërishte është *rezultat* i një *ndarjeje etnike*.

Konkretisht prof. Ismajli shkruante:

“Ndarja dialektore e shqipes, sipas von Hahn-it, e parë si pasojë e **ndarjes etnike** (dy fise), shkon larg prapa **në të kaluarën** dhe pasqyron **ndarjen e lashtë** midis ilirëve dhe epirotëve”.⁴

Ose lidhur me kufirin ndarës midis dy dialekteve, Hahn-i “fliste si për një kufi të ndarjes etnike midis fiseve ilire dhe fiseve epirote” dhe vijonte se kjo “do të donte argumentime që nuk i kemi”.⁵

Pra, sipas prof. Ismajlit:

1. është evidente që ndarja dialektore e shqipes që mund të hetojmë *nuk shkon në ato kohë*., pra është më e re.

2. nuk ka argumente për të pranuar që ndarja dialektore e shqipes lidhet me ndarjen midis fiseve *ilire dhe epirote*.

3. nuk ka argumente për ta vështruar ndarjen dialektore të shqipes në dy dialekte si rezultat i *një ndarjeje etnike*.

Dhe shtonte se për pasojë “*vlerësimet e atyre që pikëpamjet e Hahn-it i*

² J. G. Hahn, *Studime shqiptare*, Tiranë, 1913, f. 295.

³ R. Ismajli, *Për historinë e gjuhës shqipe*, Prishtinë, 2021, f. 13.

⁴ R. Ismajli, *Për historinë e gjuhës shqipe*, Prishtinë, 2021, f.13.

⁵ R. Ismajli, *Për historinë e gjuhës shqipe*, Prishtinë, 2021, f. 20.

shohin valabël **nuk janë të vlefshme** (vetëkuptohet pikëpamjet e Becit dhe të Demirajt).

Sipas prof. Ismajlit: “kur bëhen krahasime midis gjendjes së periudhës së lashtë dhe asaj të kohëve të vona (sh. XIX), del e domosdoshme të mendohet (çka do të thotë se deri tani nuk është menduar nga studiuesit) që ndërkohë do të ketë pasur zhvillime të brendshme e të tjera, efektet e të cilave duan marrë parasysh, sidomos sa u përket aspekteve etnografike dhe gjuhësore. Do te konstatojmë se **gjendja e sotme nuk shfaq përputhje me ato ndarje**”.⁶

Pajtohem me prof. Ismajlin që shpjegimi i vjetërsisë së dy dialekteve të shqipes nga Hahn-i me praninë e fiseve ilire dhe epirote në territorin e dy dialekteve të shqipes në periudhën antike *nuk përbën argument*, për pasojë *nuk mjafton*.

Po kjo nuk na jep të drejtë që për këtë “arsye” ta hedhim poshtë tezën e tij mbi vjetërsinë e formimit të dy dialekteve të shqipes, përkundrazi, është një nxitje për ta analizuar e verifikuar në dritën e të dhënave të sotme të dialektologjisë përshkruese a historike shqiptare, po edhe të historisë se gjuhës shqipe në përgjithësi, çka jemi përpjekur ta bëjmë përmes shumë botimeve jo vetëm ne, po edhe prof. Demiraj, njëri nga studiuesit më të mirë të historisë së gjuhës shqipe.

Sipas prof. Ismajlit “nuk ka argumente për të pranuar që ndarja dialektore e shqipes lidhet me *ndarjen midis fiseve ilire dhe epirote*” që vlerësohej prej prof. Ismajlit si rezultat i një *ndarjeje etnike*.

Me sa duket shqetësimi i vërtetë i prof. Ismajlit është se Hahn-i e shpjegonte ndarjen dialektore të shqipes si “*rezultat i një ndarjeje etnike*” ndërmjet *ilirëve dhe epirotëve*, çka nënkupton praninë në këto territore të dy popujve të ndryshëm, ilirëve në veri dhe epirotëve në jug.

Sh. Demiraj, i vetmi që, në pajtim me J. G. Hahn-in, po edhe me ne, ka pranuar, jo vetëm vjetërsinë e formimit të dy dialekteve të shqipes, po edhe praninë e ilirëve në veri dhe epirotëve në jug si shkak të formimit të dy dialekteve të shqipes.

“Duke u mbështetur në *vjetërsinë mjaft të madhe të ndarjes dialektore të shqipes* dhe duke pasur parasysh se viset ku është zhvilluar dialekti jugor i shqipes, përkojnë në një pjesë të madhe me ato që në lashtësi bënin pjesë në trevën e të ashtuquajturit Epir, ka shkruar Sh. Demiraj, mund të pohohet se banorët e lashtë të asaj treve (të Epirit BB), në pjesën më të madhe, kanë folur një gjuhë, e cila nëpërmjet evolucionit të saj të shkallëshkallshëm ka dhënë *variantin jugor të shqipes* së sotme. Përndryshe, do të duhej të prananim që stërgjyshërit e shqiptarëve të sotëm në një periudhë të caktuar pas-antike kanë shtegtuar në ato vise dhe kanë asimiluar një popullsi të helenizuar ose gjithsesi të ndikuar nga kultura

⁶ R. Ismajli, *Për historinë e gjuhës shqipe*, Prishtinë, 2021, f. 19.

helene, çka vështirë se mund t'i qëndrojë kritikës. Dhe me të vërtetë historia nuk dëshmon asnjë shtegtim të tillë, që pa tjetër do të ishte vënë re. Për më tepër, vështirë që një popull jo-grek të mund të ketë asimiluar një popullsi të helenizuar apo të ndikuar prej kulturës greke".⁷

Sipas Kr. Frashërit: « *Epirin e zënë në gojë poshtë-lart pesëdhjetë autorë grekë, romakë dhe bizantinë. Ata u përkasin dymbëdhjetë shekujve - që nga Skilaksi i shekullit VI p.e.s., deri te Stefan Bizantini i shekullit VI e.s.*⁸

Të gjithë (autoret antikë BB) flasin për Epirin si provincë, por asnjëri prej tyre nuk thotë prerazi se ishte provincë greke.

"... asnjë autor antik nuk e pohon prerazi se epirotët ishin grekë. Ndërkohë, disa prej tyre i cilësojnë fiset kryesore epirote si popullata "barbare".⁹

Ose *"Deri sot nuk kemi ndeshur ndonjë burim antik që të pohojë praninë e vendbanimeve greke në brendësi të Epirit.¹⁰ "Straboni ... e përjashtonte Epirin nga Hellada.¹¹*

Edhe sipas burimeve historike mesjetare Epiri ose Shqipëria e Poshtme ishte pjesë e Arbërisë dhe popullsia autoktone.¹² Që kur shfaqen dokumentet e para me karakter etnik (shek. XII-XIII) shqiptarët prezantohen si banorë autoktonë të Epirit.¹³ "Gjatë gjithë Mesjetës dhe deri në Kohët e reja, shkruan historiani P. Xhufi, Epiri ka qenë një territor kryesisht shqiptar. Nga pikëpamja etnike, Epiri ishte një territor shqiptar që i është nënshtruar një procesi të vazhdueshëm helenizimi dhe për pasojë dezalbanizimi".¹⁴

Besoj se mjafton edhe kaq për ta venë në dyshim ose për të mos pranuar që *ilirët dhe epirotët ishin dy etni të ndryshme.*

Në vijim të studimit të tij, prof. Ismajli, duke ju referuar pikëpamjes sime sipas së cilës zona ku shfaqen dukuritë e toskërishtes *"historikisht ka qenë banuar nga fise epirote, etnikisht të një tringu me ilirët* (Beci 1992:21), pohon se *"implikon ndarjen*

⁷ Sh. Demiraj, *Prejardhja e shqiptarëve nën dritën e dëshmimeve të gjuhës shqipe*, Tiranë, 1999, f. 54; *Prejardhja e shqiptarëve*, Tiranë, 2015, f. 46.

⁸ Kr. Frashëri, *Historia e Çamërisë*, Tiranë, 2015, f. 17.

⁹ Kr. Frashëri, *Historia e Çamërisë*, Tiranë, 2015, f. 19.

¹⁰ Frashëri, *Historia e Çamërisë*, Tiranë, 2015, f. 21.

¹¹ Kr. Frashëri, *Etnogjeneza e shqiptarëve*, Tiranë, 2013, f. 187.

¹² K. Biçoku, *Viset etnike shqiptare në Mesjetë dhe përhapja e emrit kombëtar Arbër (Arbëri, Albani)*, "Studime historike" nr. 1-4, Tiranë, 1992, f. 30.

¹³ P. Xhufi, *Migrimet shqiptare në Greqi në shekullin XIV*, "Studime historike", Tiranë, 1991, nr. 3-4, f. 5.

¹⁴ P. Xhufi, *Migrimet shqiptare në Greqi në shekullin XIV*, "Studime historike", Tiranë, 1991, 3-4, f. 7.

etnike dhe ndërhyrjen greke dhe/ose makedonase”,¹⁵ pra (në qoftë se e kam kuptuar drejt) ndikimin e greqishtes ose të maqedonishtes në formimin e dukurive të toskërishtes.

Është interesant se pak me përpara prof. Ismajli, po në këtë punim, ka thënë të kundërtën lidhur me pikëpamjen time për ndikimet sllave në formimin e dy dialekteve të shqipes dhe konkretisht:

“*Sipas Becit, këto dukuri (ato që dallojnë dy dialektet e shqipes BB) nuk janë rezultat ndikimesh të jashtme, sepse nuk ndeshen në greqishten, në tërësi nuk gjenden as në maqedonishten as në bullgarishten. Kur ndonjëra prej tyre shfaqet në maqedonisht a bullgarisht, si prania e zanores ë të theksuar, ajo është zhvilluar në periudhën midis sh. XII-XIII, më vonë se shfaqja e ë-së në toskërishten. Koneski linte mundësinë të kishte aty një ndikim të shqipes e të arumanishtes. Denazalizimi në maqedonishten-bullgarishten, sipas burimeve të tij, është i sh. XII-XIII, ndërsa rotacizmi nuk shfaqet askund. Ndërkaq ndërlidhjen me rotacizmin e rumanishtes nuk e përjashtonte, edhe pse gjeografia nxjerr probleme, thoshte Beci. Sido që të jetë, mendonte ai, fjala është për fenomene që kanë ndodhur para kontakteve intensive me sllavishtet.*”¹⁶

Ajo që gjithsesi e relativizon diskutimin tonë ose, thënë ndryshe, lë të hapur diskutimin me prof. Ismajlin është ajo që ai shkruan në vijim të librit të tij përkatësisht në faqen 125:

“Kur kishte përfunduar tashmë vështrimi që kemi përpara, akademik Bahri Beci pati mirësinë të më dërgonte librin e tij të ri: *Historia e formimit të strukturës dialektore të shqipes*, 2019. Në pjesën e parë të tij shtrohen çështje që lidhen me gjendjen e studimeve për historinë e formimit të strukturës dialektore të shqipes, diskutimet për tiparet dalluese të njësisve dialektore të shqipes, për vjetërsinë e tyre e të formimit të strukturës dialektore të shqipes, për vendin e formimit të njësisve dialektore të shqipes e për shkaqet e formimit të strukturës dialektore të shqipes bashkë me vlerësimin e tyre. Në pjesën e dytë Beci merret me historinë e formimit të strukturës dialektore të shqipes.

Siç mund të shihet, ky libër është me interes për studimin tonë, i cili, ndërkaq, ishte konceptuar e mbyllur në vitin 2018 dhe ishte bërë publik në Seminarin

¹⁵ R. Ismajli, *Për historinë e gjuhës shqipe*, Prishtinë, 2021, f. 69. Po aty vazhdonte: “Lidhur me tërë këtë ngrehinë të efektit të ndikimit të sllavishtes së tipit bullgaro-maqedonas në ndarjen dialektore të shqipes mendoj se gjithçka duhej vënë në konfront edhe me faktet e tjera: i njëjti kontakt me sllavët bullgaro-maqedonas në të njëjtat hapësira, dhe të luginës së Shkumbinit, ka ndodhur dhe me ata e folmja e të cilëve nuk u bë rotacizante, as toske, po mbetën me hundorësi geqe të zanoreve. Si ka mundësi që i njëjti ndikim të jepte dy rezultate kështu të ndryshme? Për më tepër, kontaktet e shqipes me bullgaro-maqedonishten në periudhat e hershme janë shtrirë më në veri të linjës së ndarjes dialektore (Dibër, Librazhd, Elbasan), ndërsa kontaktet me varietetet serbe në kohë të para duhet e kenë kaluar më në veri (kontaktet e mëvona në zonat jugore janë të periudhës pas sh. XIII-XIV). Kjo është e njohur në sllavistikën që është marrë me këto çështje”.

¹⁶ R. Ismajli, *Për historinë e gjuhës shqipe*, Prishtinë, 2021, f. 68-69.

e vitit 2018 dhe në ligjëratën në Qerthullin linguistik të Zagrebit dhe në ligjëratën në Akademinë Austriake në Vjenë pastaj, ndërsa për pjesë të gjera ishte botuar te “Koha” në Prishtinë në disa vazhdime. Synimet e Becit në këtë libër janë *më të gjera* se ato që kishim shprehur lidhur me çështjen e ndarjes dialektore të shqipes në kontekst të studimeve ballkanike më 2015 dhe vijuar në studimin e vitit 2018, i cili po botohet tani në formë të plotë.

Shumë nga diskutimet e këtij libri të Becit ndërlidhen me diskutimet tona, por, meqë ishte momenti i fundit që e mora, do të jem i shtrënguar që të lë vetëm këtë shënim bashkë me rekomandimin për lexuesit që ta marrin në konsideratë për *dinamizmin e zhvillimeve*, ashtu edhe *nevojën* për ta lexuar këtë libër.

Besoj se kjo mjafton për të menduar që prof. Ismajli me natyrën dhe nivelin e njohurive të tij e ka lënë të hapur rrugën, që në dritën e botimeve të reja të Becit, për ta rivështruar këtë problematik në të ardhmen e kjo duhet mirëkuptuar e vlerësuar.

Once again for the point of view of j. G. Hahn on the history of the two Albanian dialects formation

ABSTRACT

The article we are presenting to the reader is actually a reply to Professor R. Ismajli regarding the antiquity of the two Albanian dialects. Professor Ismajli, in his book "About the History of the Albanian Language" published in Prishtina, in 2021, expresses his reservations or disagreements with Hahn's point of view, as well as mine, regarding the antiquity and the causes of formation of the two Albanian dialects. Apparently, Professor Ismajli's real concern is that Hahn viewed the dialectal division of Albanians as "the result of an ethnic division" between Illyrians and Epirotes, implying the presence of two different populations in these territories, the Illyrians in the north and the Epirotes in the south. Based on the rather considerable antiquity of the dialectal division of the Albanian language, and bearing in mind that the areas where the southern dialect of Albanian has developed coincide to a large extent with those that in ancient times were part of the territory of the so-called Epirus, we have accepted Demiraj's view that "the ancient inhabitants of this region (of Epirus BB), for the most part, have spoken a language, which through its gradual evolution has become the southern variant of today's Albanian. Otherwise, we would have to accept that the ancestors of today's Albanians in a certain post-antique period traveled to those countries and assimilated a Hellenized population or have been influenced by Hellenic culture, which can hardly stand up to criticism. And indeed, history does not testify to any such migration, which otherwise would have been noticed. Moreover, it is difficult for a non-Greek population to have assimilated a population that was Hellenized or influenced by the Greek culture.

Artan HAXHI
Tefë TOPALLI

TERMINOLOGJIA SI SISTEM

(Fjalor i termave të gjuhësisë)

(vijon)

ambivalent

Ambivalent (nga latinishtja *ambi*: të dy dhe *valentia*: vlerë) është një term i përdorur për të treguar bashkëpraninë e dy domethënieve të ndryshme në objekte, praktika, fjalë, kultura të caktuara. Fillimisht si term është përdorur nga Frojdi në shkrimet e tij mbi artin apo edhe Claude Levi-Strauss në studimet e tij mbi antropologjinë. Sot ai përdoret në kuptimin që ka *vlerë*, *domethënie* apo *efekt të dyfishtë*, që mund të shërbejë për dy qëllime të ndryshme: një përgjigje, një zgjidhje, një argumentim etj..

amerikanizëm

Amerikanizëm është një fjalë apo shprehje (më rrallë, një veçori e gramatikës, e drejtshkrimit ose e shqiptimit) e një prej gjuhëve të folura në kontinentin amerikan, e cila përdoret në një gjuhë të tjetër (në formën origjinale apo të përshtatur) dhe që perceptohet si e huaj. Në këtë mënyrë disa terma amerikanë kanë hyrë në gjuhë të ndryshme të Evropës, sidomos pas ndërhyrjes së Shteteve të Bashkuara të Amerikës në Luftën e Dytë Botërore. Historikisht përkufizohen amerikanizma edhe fjalë që kanë hyrë në gjuhët evropiane (më parë në spanjisht, pastaj në gjuhën portugeze, dhe më vonë, në frëngjisht, anglisht apo italisht) nga gjuhët indigjene të Amerikës; zakonisht janë fjalë që tregojnë kafshë (të tilla si *boa*, *kajman*, *puma* etj.), bimë (*ananas*, *kakao*, *tapiokë* etj.) ose objekte të ndryshme (*amak*, *pirogë* etj.).

amerikanist

Amerikanist është një term i cili përdoret për të shënuar:

1. Një dijetar të specializuar në studimet amerikane.
2. Një gjuhëtar të specializuar në studimin e gjuhëve vendëse të Amerikës.
3. Një lloj regjistrimi fonetik, i njohur si regjistrimi fonetik *amerikanist* apo edhe si alfabeti fonetik amerikano-verior, ndryshe NAPA. Ky është një sistem regjistrimi fonetik i zhvilluar fillimisht nga antropologët dhe gjuhëtarët (kryesisht pasuesit e “*gramatikanëve të rinj*”), që shërbente për transkriptimin fonetik dhe fonematik të gjuhëve amtare amerikane dhe të atyre evropiane. Ky lloj regjistrimi përgjithësisht vijon të

përdoret nga gjuhëtarët që merren me studimin e disa gjuhëve, si: sllave, indike, uralike, semitike apo kaukaziane.

4. Një lloj alfabeti fonetik i projektuar nga Kenneth L. Pike dhe Pike Eunice sipas modelit të Edward Sapir dhe Morris Swadesh, i cili sot njihet edhe si alfabeti fonetik SIL apo sistemi Pike.

amnezik

Amnezik (nga greqishtja e vjetër ἀμνησία, *amnêsía*; ἀ (a): parashtesë mohuese dhe μνησία (mnesia): *kujtesë*), e ndeshim të përdorur në përbërje të termit *afazia amnezike*, që është një formë e afazisë, e cila karakterizohet nga mungesa e përdorimit të disa fjalëve në ligjërimin spontan. Ajo shfaqet në formën e pamundësisë apo të vështirësisë në gjetjen e emërimit të objekteve, të figurave, të ngjyrave etj.. Të folurit e individit me probleme të *afazisë amnezike* është i ngadaltë, i parregullt dhe i pasaktë.

amfibologji,

Amfibologji (nga greqishtja ἀμφίβολος: *i dykuptimtë* dhe λογος: *fjalë*), është një ndërtim sintaksor, i cili i lejon një fjalie që të ketë dy kuptime të ndryshme. Ndonjëherë mund të çojë në ide të gabuara (gabime logjike).

Amfibologjia është gjithashtu një figurë e stilit, e cila mbështetet në dykuptimësinë gramatikore, çka shërben për t'i dhënë vend interpretimeve të ndryshme të të njëjtës fjali, p. sh.:

“E përshëndeta vajzën me lule.

mund të ketë dy interpretime të ndryshme:

1. *E përshëndeta vajzën që kishte lule.*
2. *E përshëndeta me lule vajzën.*

Ndonjëherë edhe përcaktori i emrit mund të jetë burim specifik i *amfibologjisë*, p.sh.:

“Frika e armikut” mund të ketë dy kuptime të kundërta:

“frikë që përjetojnë armiqte prej nesh”

“frika që shkaktohet nga armiqte tek ne”.

Shpesh ndeshet i përdorur edhe sinonimi i tij (*amfiboli*).

amfizonë

Amfizonë (zonë kufitare) është një zonë në të cilën karakteristikat e një dialekti zbehen gradualisht drejt varieteteve gjuhësore të rajoneve fqinje (p.sh. në rastin e kufirit Ligurian-Provansal).

Një kufi gjuhësor është kufiri midis dy territoreve në të cilat fliten dy varietete të ndryshme gjuhësore (gjuhë ose dialekte). Nëse të dy varietetet kanë të bashkangjitur sisteme gjuhësore që nuk kanë lidhje, kufiri shënon të

kuptuarit e ndërsjelltë. Në të kundërt, kemi rastin e një *continuumi gjuhësor*, ku shpesh është e vështirë të vendoset një kufi i saktë midis varieteteve për shkak të tranzicionit të zhvilluar në një zonë pak a shumë të zgjeruar.

amplitudë

Amplitudë (nga latinishtja *amplitudinem*: shtrirje e madhe, gjerësi; nga *amplus*: i madh, i gjerë + *tūdō*) është një term i përdorur në fonetikën akustike. *Amplitudë e valës së zërit* quhet zhvendosja maksimale e molekulave të ajrit në distancën midis pikës së pushimit dhe pikës ekstreme në të cilën grimcat vibruese të ajrit arrijnë gjatë lëvizjes së tyre. Me rritjen e kësaj zhvendosjeje rritet edhe forca me të cilën molekulat godasin membranën e timpanit të veshit, pra, rritet intensiteti i tingullit që ne perceptojnë. *Amplituda e vibrimit* është përgjegjëse për intensitetin e tingullit (në qoftë se frekuenca është konstante). *Amplituda* mund të rritet duke kombinuar dy ose më shumë vibrime të frekuencave të njëjta.

amtar

Gjuhë ***amtare*** quhet gjuha e parë natyrore që mësohet nga një subjekt folës burimor në kontakt me mjedisin e ngushtë të familjes përmes një procesi natyror dhe spontan të quajtur përfitim gjuhësor.

anaforë

Anaforë (nga greqishtja e vjetër ἀναφορά *anaphora*: rimarrje) është një term që përdoret me disa kuptime:

1. Në retorikë, *anafora* është një figurë e cila mbështetet në rimarrjen e së njëjtës fjalë (ose grupi fjalësh) në fillim të shprehjeve të njëpasnjëshme, me qëllim që ta theksojë apo nxjerrë në pah më me forcë atë, p.sh.:

krahun tim që me respekt gjithë Spanja e admiroi,

krahun tim që shumë herë e shpëtoi këtë perandori... (Sidi, Corneille).

anës detit i palarë,

anës dritës i paparë,

pranë sofrës i pangrënë,

pranë dijes i panxënë... (F. Noli, *Anës lumenjve*)

2. Në gjuhësi, sidomos në gjuhësinë e tekstit, *anafora* është një dukuri sintaksore që mbështetet në rimarrjen e një elementi të mëparshëm tekstor nga një pjesë tjetër e ligjëratës, për shembull:

Takova mësuesin dhe e përshëndeta.

Funksionin e rimarrjes së kundrinës së drejtë (*mësuesin*) në fjalinë e dytë të kësaj periudhe e kryen trajta e shkurtë e përemrit vetor *e*, që mbart kuptimin e *atë, mësuesin*. (Krahaso: *Takova mësuesin dhe mësuesin përshëndeta*). Pra, ka *anaforë* sa herë që një emër, përemër apo një shprehje e caktuar rimerr një tjetër, të parathënë brenda një teksti të shkruar a të folur. Në gjuhën shqipe elemente tipike anaforike janë përemrat dhe trajtat e tyre të patheksuara, që shërbejnë për të zëvendësuar përbërës të tjerë. Dukuria e *anaforës* ndeshet dendur edhe në strukturën e periudhës, sidomos tek fjalitë lidhore-përcaktore, të cilat i referohen një fjale paraprijëse në fjalinë drejtuese.

Anafora është një mekanizëm i rëndësishëm për realizimin e kohezionit të tekstit. Disa shkolla gjuhësore *anaforat* i grupojnë në: *anafora përemërore, anafora emërore, anafora ndajfoljore, anafora foljore dhe anafora mbiemërore*.

anaforik

Anaforik është një term të cilin e gjejmë të përdorur në përbërje të togjeve të ndryshme:

1. ***ndërtim anaforik*** është ai ndërtim sintaksor në të cilin fjalitë apo vargjet fillojnë me një ose disa fjalë të njëjta.
2. ***element anaforik*** është ai element leksikor (përemër, ndajfolje, emër etj.), i cili rimerr një fjalë a shprehje ose përmbledh një koncept që është shprehur më parë.

Dy shuplaka të mira: kjo është ajo që ju meritoni.

Kur ata arrijnë para greminës,

Atje, klithma, ankesa, zi.

Thuhet është *anaforik* një përemër vetor ose dëftor, kur ai i referohet një fjale apo sintagme emërore të mëparshme

Agronin unë e shoh, bile jam lodhur duke e parë ashtu të palëvizur.

3. ***klitik¹ anaforik*** është një morfemë e lidhur morfologjikisht, e cila i referohet një përbërësi të përmendur më parë, që luan rolin e një fraze emërore në një pikë dhe është në shpërndarjen plotësuese me fraza të plota emërore.

anagramë

Anagramë (nga greqishtja *ἀνά* (*aná*): *mbi*¹, dhe *γράμμα* (*grámma*): shkronjë) quhet një fjalë e re e përfutur si rezultat i zhvendosjes së

¹ ***Klitik*** është një morfemë që ka karakteristikat sintaksore të një fjale, por që është e lidhur fonologjikisht me një fjalë tjetër.

shkronjave në një fjalë apo fjali ekzistuese. Përgjithësisht është një lojë fjalësh që përdoret për të krijuar surpriza, efekte humori apo për t'i dhënë ligjëritimit një ngjyrim të caktuar. Është një mënyrë veprimi e zakonshme në fjalëkryqe.

E përdorin ndonjëherë autorët për të krijuar një pseudonim që, sidoqoftë, mund të deshifrohet dhe nuk e fsheh emrin e vërtetë, p.sh. Nakdo Monici (Dom Ndoc Nikaj) tek *Anzat e Parnasit* të Gj. Fishtës

*Ti me giasë, Nakdo Monici,
S'din si ecë n'ket jetë "cicmici"*

Gj.Fishta, Nakdomonicipedija²

anakolut

Anakoluti (nga greqishtja ἀνακόλουθον (*anakólouthon*): që nuk ndjek, *mungesë vijimësie*), i quajtur gjithashtu edhe *temë e ndërprerë*, është një ndërtim sintaksor retorik në të cilin nuk respektohet kohezioni ndërmjet pjesëve të ndryshme të frazës. Pra, *anakoluti* është kombinimi i dy shprehjeve gjuhësore, të lidhura në mes tyre për nga kuptimi, por jo të harmonizuara në pikëpamje sintaksore, duke bërë që e para të mbetet si pezull, p.sh.:

Kjo shtëpi, nuk dua më të shpenzoj shumë para.

Anakoluti është i pranishëm kryesisht në gjuhën e folur, kurse në të shkruar paraqitet më tepër si imitim i të folurit. Mund të jetë i pandërgjegjshëm (si në rastin e të shkruarit nga ana e individëve të paarsimuar) ose i ndërgjegjshëm (rasti i të shkruarit nga ana e të kulturuarve, kur shërben si mjet i shprehësisë). Është përdorur nga autorë të ndryshëm që nga antikiteti për të arritur efekte të veçanta stilistikore, si:

Ushqehen me atë ushqim, që është vetëm imi, e që unë linda për të
(N. Machiavelli);

Ushtarët, është mjeshtëria e tyre për të marrë kështjellat (A. Manzoni);

Guximi, ai që nuk e ka nuk mund ta japë (A. Manzoni).

analfabet

Analfabet (nga greqishtja ἀναλόβητος – *analfávitos*; e përbërë nga ἀν - parashtesë mohuese *an* dhe ἀλόβητος *alfávitos*: *alfabet*) është një individ që nuk di as të lexojë, as të shkruajë (një person i pakulturuar dhe i paarsimuar).

² Leka, F., (2013), *Fjalor i termave të letërsisë*, Tiranë, fq. 25.

analfabetizëm

Analfabetizëm është një fenomen shoqëror që ka të bëjë me të mosditurit e leximit dhe të shkrimit të një gjuhe. Ai mund të ketë pasoja të ndryshme në nivelin individual dhe në atë shoqëror. Detyrë e psikologjisë dhe e psikolinguistikës është verifikimi i kushteve, i motiveve dhe i rrjedhëve psikologjike të analfabetizmit tek individët e veçantë. Kur shihet si fenomen shoqëror, në të shumtën e herës ndërhyjnë konsiderata të karakterit historik dhe të atij sociolinguistik.

Krahas këtij koncepti për *analfabetizmin* (i quajtur edhe analfabetizëm *integral* ose *instrumental*), kohët e fundit është futur edhe edhe një koncept tjetër, ai i *analfabetizmit funksional*, që ka të bëjë me mangësi në formimin tekniko-profesional të individit, të tilla që vështirësojnë hyrjen e tyre në jetën aktive, veçanërisht sa i takon zhvillimit të teknologjive të reja dhe kompleksitetit në rritje të organizimit shoqëror.

analitik

Analitik është një term i cili i shpreh marrëdhëniet ndërmjet fjalëve në fjali jo me anë të mjeteve gramatikore (mbaresa), por me mjete të tjera të veçanta; që përbëhet nga njësi të veçuara gjuhësore (për trajtat e përbëra). E kundërta e këtij termi është sintetik.

Në tipologjinë morfologjike quhet *analitike* ajo gjuhë në të cilën çdo fjalë përbëhet vetëm nga një morfemë. Një përkufizimi të tillë i afrohet vetëm gjuha vietnameze, në të cilën p.sh. në sistemin përemëror ndryshimi i numrit nga njëjës në shumës i është besuar një fjale autonome dhe të pandryshueshme (*chúng*) dhe jo një morfeme të veçantë, e cila i bashkëngjitet fjalës. Kështu, gjejmë *tôi* (unë) dhe *chúng tôi* (ne).

Gjuhët që paraqesin forma leksikore të përbëra nga më shumë se një morfemë (si gjuhët e vjetra indoevropiane) janë në mënyrë të dukshme larg këtij tipi morfologjik. Ato quhen gjuhë sintetike, p.sh. në një fjalë në greqisht si *ánthropos* dallohen lehtësisht katër morfema: një morfemë leksikore (e përfaqësuar nga rrënja *ánthrop: njeri*) dhe tri morfema gramatikore të shprehura nga mbaresa *-os*, që tregon rasën (emërore), numrin (njëjës) dhe gjininë (mashkullore).

Klasifikimi tipologjik i gjuhëve natyrore në bazë të parametrave morfologjikë realizohet nëpërmjet vendosjes së gjuhëve sipas një shkalle, në të cilën në njërin ekstrem gjenden gjuhët analitike dhe në ekstremin tjetër ato sintetike. Asnjë gjuhë nuk mishëron saktësisht njërin apo tjetrin tip në mënyrë të pastër. Shpesh parametra të veçantë gjenden të kombinuar në strukturën morfologjike të të njëjtit sistem gjuhësor. Kështu, gjuha shqipe nga ana strukturore sot paraqitet si një gjuhë sintetiko-analitike, me

një mbizotërim të tipareve sintetike dhe me prirje drejt analitizmit. Prirja për thjeshtimin e sistemit gramatikor me anë të krijimit të *formave analitike* e ka shndërruar shqipen nga një gjuhë sintetike, ku rolin kryesor e luanin format me mbaresa, në një gjuhë sintetiko-analitike, ku një rol të rëndësishëm luajnë format gramatikore *analitike*, të cilat përbëhen nga dy a më shumë elemente, që janë të ndara nga njëri tjetri, por funksionojnë si një formë e vetme gramatikore (p.sh. format kohore të kryera, format e pashtjelluara të foljes, mbiemrat e nyjshëm etj.)³. E gjejmë të përdorur edhe në togje të tilla, si: *formë analitike, metodë analitike, ndërtim analitik*.

analizë

Analizë (nga greq. *ἀνάλυσις, analysis* - shpërbërje, zberthim, ndarje në pjesë përbërëse) quhet zberthimi i një tërësie, konkrete a abstrakte, në pjesët që e përbëjnë atë, veçanërisht për qëllime studimore, p.sh. në gjuhësi është zberthimi i fjalëve ose i fjalive në pjesët përbërëse për të përcaktuar vlerat e tyre gramatikore, leksikore etj.. E ndeshim të përdorur në përbërje të togjeve të tilla, si: *analiza gramatikore, analiza logjike, analiza strukturore, analiza e përbërësve, analiza e bisedës, analiza e ligjërimit*

Analiza gramatikore është procesi i përcaktimit të vlerës gramatikore të fjalëve, d.m.th. i klasës ose i pjesës së ligjëratës së cilës i përkasin ato, i formave që marrin dhe i funksioneve që kryejnë, pra, është një analizë që shërben për të zbuluar natyrën dhe funksionet e fjalëve në përbërje të frazës.

Kjo analizë ka projektuar kryesisht ndarjen e gjuhës në elemente përbërëse bartëse të kuptimit leksikor ose gramatikor; në funksion të atribuimit të këtyre të fundit në klasa përkatëse të referencës, në të ashtuquajturat pjesë të ligjëratës. Në gjuhën shqipe kategoritë leksiko-gramatikore janë dhjetë, pesë të ndryshueshme (emri, mbiemri, përemri, folja e, pjesërisht, numërori) dhe pesë të pandryshueshme (ndajfolja, lidhëza, pjesëza, parafjala dhe pasthirrma). Dallojmë *analizën fonologjike, analizën morfologjike dhe analizën sintaksore*.

Analiza logjike është e lidhur ngushtësisht me analizën gramatikore. Është procesi nëpërmjet të cilit mund të njohim përbërësit e një fjalie ose të një periudhe. Analiza logjike është procesi që identifikon pjesët përbërëse të frazës gjatë kryerjes së funksioneve specifike sintaksore, duke filluar nga fjalitë më të thjeshta deri në ato më komplekse, rrjedhimisht duke studiuar

³ Topalli, K. (2011), *Gramatikë historike e gjuhës shqipe*, Botimet albanologjike, Tiranë, fq. 126.

lidhjen e fjalive, natyrën dhe funksionet e kësaj të fundit në përbërje të periudhës. Ajo dallon subjektin, predikatin (foljor apo emëror) dhe plotësat e mundshëm.

Në gramatikën gjenerative **analiza strukturore** është procesi i testimit të një fraze të krijuar nga një bazë, për të parë nëse ajo ka një strukturë e cila bën të mundur zbatimin e një transformimi.

Analiza e përbërësve është një metodë e analizës së kuptimit leksikor karakteristike për teorinë semantike të J. Katz⁴, por që përkon edhe me teori të mëparshme gjuhësore, mes të cilave edhe ajo e Hjelmslev. Ideja bazë e analizës së përbërësve është që kuptimi (secili prej kuptimeve) i një njësie leksikore mund të jetë i analizueshëm në përbërës (p.sh. kuptimi i emrit “*burrë*” p.sh. mund të analizohet në tre përbërës: *mashkull*; *i rritur*; *njerëzor*). Përbërësit nuk duhet të kuptohen as si fjalë të një gjuhe artificiale, as si pronësi reale, por si koncepte, që janë njësi abstrakte të pavarura nga proceset njohëse njerëzore.

Analiza e bisedës është një teori e zhvilluar nga Schegloff e Sacs⁵ duke filluar nga vitet '60 të shekullit të kaluar. Objekti i saj është biseda, pra, shkëmbimi verbal ndërmjet dy bashkëbiseduesve, përmes së cilës realizohen teknika e strategji komunikative të destinuara për të marrë vendime, për të gjykuar, për të vepruar, për të justifikuar zgjedhjet e bëra, me një fjalë, për të bashkëvepruar jo vetëm gjuhësisht.

Ajo është një analizë sistematike e të folurit që ka për qëllim të përshkruajë vazhdimësinë e veprimeve shoqërore të realizuara nga pjesëmarrësit në një shkëmbim komunikativ⁶. Me veprim shoqëror nënkuptohet çdo sjellje shprehëse verbale (shkëmbimet e fjalëve) ose joverbale (gjestet, shenjat, vështrimet etj.) e një folësi që i drejtohet një ose më shumë bashkëfolësve, duke kushtëzuar kështu veprimet pasuese (d.m.th. pranimin ose refuzimin e asaj që u tha).

Duke aplikuar atë që Saks e të tjerët e kanë quajtur *next turn proof procedure*, pra, duke vëzhguar përgjigjet e palëve në shkëmbimet e fjalëve që ndjekin, analiza e bisedës shpjegon se si pjesëmarrësit interpretojnë

⁴ Katz, J. J. & Fodor, J. A. (1963) The Structure of a semantic Theory, in Id., The Structure of Language, Prentice Hall, Englewood Cliffs N. J. 1964; Katz, J. J. (1972) Semantic Theory, Harper & Row, New York; Katz, J. J. (1987) Common Sense in Semantics, in aa.vv., New Directions in Semantics, Academic Press, London, fq. 157-233.

⁵ Schegloff, E.& Sacs, H. (1973), Opening up Closing, në “Semiotica”, VIII, fq. 289-327.

⁶ Sacks, H. & Schegloff, E. & Jefferson, G. (1974), A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation, *Language* 50: fq. 696-735.

veprimet e bashkëbiseduesve të tyre dhe se si arrijnë në një bashkëndërtim të ndërveprimit dhe në një të bashkëkuptuar të asaj që po ndodh.

Analiza e ligjërimit sipas disa studiuesve ka si objekt studimi shqyrtimin e marrëdhënieve që vendosen ndërmjet subjektit folës dhe procesit të prodhimit të shprehjeve, por duke i marrë në konsideratë edhe marrëdhëniet që vendosen ndërmjet vetë ligjërimit dhe marrësve.

Për strukturalizmin pasblumfildian amerikan të viteve '50 - '60 analiza e ligjërimit përshkruhet më shumë si një klasifikim i raporteve ekzistuese ndërmjet tipave të ndryshme të frazave, p.sh.: ndërmjet një fraze aktive dhe një fraze pasive, ose ndërmjet një fraze me predikat foljor dhe asaj që i korrespondon asaj pasi i është nënshtruar procesit të emërzimit.

BIBLIOGRAFI

- Akademia e Shkencave e Shqipërisë (2002), *Gramatika e gjuhës shqipe*, I, Tiranë.
- Beccaria, Gian Luigi (2004), *Dizionario di linguistica e di filologia, metrica, retorica*, Piccola Biblioteca Einaudi.
- Belluscio, Giovanni & Rrokaj, Shezai (2011), *Fjalor krahasues i termave të gjuhësisë*, Arbëria, Tiranë.
- Dubois, Jean & Giacomo, Mathee & Guespin, Louis & Marcellesi, Christiane & Marcellesi, Jean-Baptiste & Mével, Jean-Pierre (2001), *Dictionnaire de linguistique*, Larousse, ISBN : 2-03-532047-X.
- Dubuc, Robert (1992), *Manuel Pratique de terminologie*. Linguatex: Brossard.
- Jakobsøn, Romàn (1963), *Saggi di linguistica generale*, Parigi, cit. te Marchese, cit., lemma *Assi del linguaggio*.
- Fodor, Jerry A. & Katz, Jerrold J., (1963) *The Structure of a semantic Theory*, in Id., *The Structure of Language*, Prentice Hall, Englewood Cliffs N. J. 1964.
- Katz, Jerrold J., (1972) *Semantic Theory*, Harper & Row, New York; Katz, J. J. (1987) *Common Sense in Semantics*, in aa. vv., *New Directions in Semantics*, Academic Press, London.
- Leka, Ferdinand (2013), *Fjalori i termave të letërsisë*, INFBOTUES, Tiranë, ISBN 978-9928-173-11-9.
- Sacks, Harvey & Schegloff, Emanuela & Jefferson, Gail, (1974), A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation, *Language* 50.
- Sbisà, Marina (1978), *Gli atti linguistici-Aspetti e problem di filozofia del linguaggio*, Milano, Feltrinelli.
- Schegloff, Emanuela & Sacks, Harvey (1973), Opening up Closing, në "*Semiotica*", VIII, fq. 289-327.
- Searle, John Rogers (1969), *Speech Acts*, Cambridge University Press.
- Topalli, Kolec (2011), *Gramatikë historike e gjuhës shqipe*, Botimet albanologjike, Tiranë, fq. 12.
- Vendler, Zeno (1967), Dubuc, R. (1992), *Manuel Pratique de terminologie*, Linguatex: Brossard.
- Vendler, Zeno (1967), *Verbs and times*, in *Linguistics in Philosophy*, Ithaca (New York).

TERMINOLOGY AS A SISTEM
(Dictionary of linguistic terms)

ABSTRACT

This article comes is a continuation of the articles with the same title which was published in the previous publications. In it, 16 language terms have been explained, which we come across in the field of literature, both in contemporary and traditional one. In our explanations, we have tried to preserve the particular characteristics that often reflect the original value they have, according to different linguistic theories or which might be revised by the Science of Albanian Language to different concepts.

Ogerta KORUTI (Stroka)

Etleva KONI (Kondi)

FJALITË PYETËSE TËRËSORE MOHORE NË GJUHËN ANGLEZE DHE SHQIPE

Hyrje

Fjalitë pyetëse janë fjali të cilat gjejnë një përdorim mjaft të gjerë në dialog, pasi pyetjet e drejtuara nga bashkëbiseduesi kërkojnë një përgjigje. Këto fjali shërbejnë për të pyetur. Kështu, pyetjet dhe përgjigjet e tyre e ndihmojnë folësin të marrë njohuri të reja.

Një pyetje ndiqet në dialog prej përgjigjes, por ndodh që një pyetje mund të ndiqet edhe nga një pyetje tjetër të bërë prej bashkëbiseduesit, kur ky nuk e ka të qartë pyetjen që i është drejtuar. Sipas llojit të përgjigjes që ata kërkojnë, fjalitë pyetëse, bazuar dhe aspektin kuptimor dhe atë ndërtimor përfshijnë edhe fjalitë pyetëse tërësore mohore, fokusi i këtij punimi.

Një analizë e detajuar e strukturës gramatikore të fjalisë pyetëse tërësore mohore, parashtrimi i klasifikimit të këtyre fjalive nga gramatikanë të ndryshëm, të huaj dhe shqiptarë, do të na sillnin fakte mbi mënyrën se si funksionojnë parimet e gramatikës universale. Kryesisht, gjuhëtarë të gramatikës angleze dhe asaj shqipe e bazojnë klasifikimin e këtyre fjalive pyetëse kryesisht te kumtimi.

R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, e J. Starvik,¹ gjuhëtarë tradicionalë të gramatikës angleze, i klasifikojnë këto fjali pyetëse si të tilla bazuar në llojin e përgjigjes që kjo fjali pyetëse kërkon. Radford² përdor dhe emërtimin e fjalive pyetëse ‘reaguese’, të cilat nuk janë përmendur nga gramatikanët Quirk, Greenbaum, Leech, e Starvik. Kjo vjen për arsyen se Radford e bazon klasifikimin e fjalive pyetëse jo vetëm në ligjërimin e shkruar, por edhe atë të folur.

Një tjetër figurë e spikatur e gramatikës angleze, Rodney Huddleston në librin e tij “Introduction to the grammar of English” argumenton se synimi ilokucionar është ai që i dallon aktet e të folurit³.

¹ Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., Starvik, J. “A Comprehensive Grammar of the English Language”, Longman, 1985, fq. 806.

² Radford, A. “Transformational Grammar”, Cambridge University Press, 1988, fq. 463.

³ Huddleston, R. “Introduction to the Grammar of English”, Cambridge University Press,

Çdo pyetje nënkupton shumë përgjigje. Përgjigjet mund të jenë të ndryshme. Pra, ne ‘bëjmë’ një pyetje dhe ‘presim’ një përgjigje. Bazuar te kumtimi, ai i klasifikon fjalitë pyetëse mohore nën grupin e fjalive pyetëse pa fjalë pyetëse. Në vazhdimësi të argumenteve semantikorë jepet dhe klasifikimi që Rodney Huddleston me gramatikanin Geoffrey K. Pullum kanë bërë në bashkëpunimin e tyre “The Cambridge grammar of the English language”. Risia që këta gjuhëtarë sjellin ka të bëjë me faktin se pyetjet nuk shihen vetëm si një kategori semantike, por edhe pragmatike. Në rrafshin semantikor një pyetje dallohet nga fakti se ajo mund të marrë një numër përgjigjesh⁴. Një fjali pyetëse është e paplotë për nga informacioni. I nevojitet përgjigjja që të bëhet e plotë.

Klasifikimi që Huddleston dhe Pullum i bëjnë fjalive pyetëse bazuar në kriterin pragmatik përbëhet nga katër dimensionet, ku dimensionin i parë përfshin tri lloje pyetjesh, ndërsa të tjerat përfshijnë nga dy lloje secila⁵. Fjalitë pyetëse mohore mund të jenë *polare* (polar)⁶, por edhe të *shënuara* (biased) (nën dimensionin e tretë - pyetje e *shumëllojshme* (variable)).

Një fjali pyetëse duhet të shihet jo vetëm në rrafshin strukturo-semantik, por edhe në atë pragmatik, për vetë faktin se, ashtu siç theksojnë Huddleston dhe Pullum, akti pragmatik është i rëndësishëm për të kuptuar se çfarë funksioni, roli dhe qëllimi merr thënia, në rastin tonë fjalitë pyetëse mohore, në kontekstin ku përdoret.

Ky punim bazohet në një numër të madh të dhënash empirike nga gjuha angleze e gjuha shqipe, të cilat i shërbejnë analizës përfaqëse të nevojshme për mësimdhënien e gjuhës së huaj. Pranëvënia e këtyre strukturave në të dyja gjuhët ka për qëllim nxjerrjen në pah të ngjashmërive dhe dallimeve që i afrojnë dhe largojnë dy gjuhët nga njëra-tjetra. Kemi përdorur një korpus të krijuar posaçërisht për këtë punim. Shembujt janë vjelë nga burime të shkruara, që përfshijnë letërsi artistike në gjuhën angleze dhe versionet e tyre në gjuhën shqipe, revista, filma artistikë në gjuhën angleze dhe versionet e tyre në gjuhën shqipe.

1989, fq. 352.

⁴ Huddleston, R., Pullum, G. K. “*The Cambridge Grammar of the English language*”, Cambridge University Press, 2002, fq. 865.

⁵ Huddleston, R., Pullum, G. K. vep. cit, fq. 867.

⁶ Dimensionin polar nënkupton se një pyetje mund të ketë si një përgjigje pohore ashtu edhe mohore.

STRUKURA E FJALIVE PYETËSE TËRËSORE MOHORE

Fjalitë pyetëse tërësore mohore si në gjuhën angleze dhe atë shqipe dalin pa fjalë pyetëse. Në gjuhën angleze ato formohen duke vendosur pjesëzën mohuese (*not*) dhe foljen ndihmëse përpara kryefjalës, ndërsa në gjuhën shqipe me anë të pjesëzës mohuese (*s'*, *nuk*) përpara foljes kryesore dhe mund të përdoren edhe me pjesëza të tjera pyetëse si: *mos vallë, mos .... vallë, a, a mos*, etj., të cilat zakonisht dalin në krye të fjalisë pyetëse, por edhe pas fjalës së parë a fjalëve të para dhe në raste të rralla dhe në fund⁷:

Në gjuhën angleze

- a. **Haven't** you been here before?
- b. **Won't** you agree to those terms?
- c. **Weren't** they feeling better?

Në gjuhën shqipe

- a. Nuk kishte qenë asnjëherë atje?
- b. Mos vallë nuk do të jesh dakord me kushtet?
- c. Nuk ndihej mirë vallë?

Mjeti më i rëndësishëm fonetiko-gramatikor që shërben për të shprehur pyetjen, e përkatësisht edhe fjalitë pyetëse tërësore mohuese, është intonacioni pyetës, i cili karakterizohet nga ngritja e theksuar e zërit në fjalën që mbart theksin logjik, për të cilën pyetësi kërkon përgjigje⁸. Roli i veçantë i intonacionit pyetës bëhet edhe më i qartë kur nuk kemi fjalë pyetëse, si në rastin e fjalive pyetëse tërësore mohore, ku fjalia mund të ndodhë të ketë të njëjtin rend fjalësh, si: fjalia dëftore, nxitëse, dëshirore dhe dallohet vetëm nga vija melodike⁹.

Struktura me pjesëzën mohuese “**not**” pas kryefjalës në gjuhën angleze, ka një përdorim më të gjerë në ligjërimin e shkruar, prandaj dhe forma e shkurtuar zakonisht përdoret në ligjërimin bisedor. Forma e plotë e pjesëzës mohuese bëhet veçanërisht e pamundur kur kryefjala është e gjatë. Të dy rendet i përmbahen rregullit të përgjithshëm të inversionit *kryefjalë-folje ndihmëse*, por, duke qenë se forma e shkurtuar “**n't**” i bashkëngjitet

⁷ Çeliku, M., Domi, M., Floqi, S., Mansaku, S., Pernaska, R., Prifti, S., Totoni, M., vep. cit, fq. 141.

⁸ Çeliku, M., “*Sintaksë e gjuhës shqipe*” (Përbërësit sintaksorë), Ilar, 2012, fq. 283.

⁹ Çeliku, M., Domi, M., Floqi, S., Mansaku, S., Pernaska, R., Prifti, S., Totoni, M., vep. cit, fq. 138.

foljes ndihmëse, duke u shndërruar në një fjalë të vetme gramatikore, ajo domosdoshmërisht zhvendoset me foljen ndihmëse nëpërmjet procesit të inversionit kryefjalë-folje ndihmëse¹⁰.

Are you **not**? (**Nuk** je?)

Can you **not** come to me now, at once, before anything terrible happens?

(**Nuk** mund të vish te unë tani, menjëherë, përpara se ndonjë gjë e tmerrshme të ndodhë?)

Will you **not** forgive me? (**Nuk** do të më falësh?)

(‘Tess of the d’Urbervilles’, fq. 163, 291, 465.)

Në gjuhën angleze këta shembuj i përkasin normës, standardit letrar dhe për këtë arsye, formën e plotë të pjesëzës mohuese nuk e gjejmë në gjuhën e gjallë, e cila parapëlqen format e shkurtuara dhe eliptike.

Isn’t threatening to destory the city of God enough?

Nuk ju mjafton të kërcënoni se do të shkatërroni qytetin e Zotit?

Don’t you mean abandonment?

Me gjithë mend doni t’i lini në dorë të atyre vrasësve?

But if we caught the killer, **couldn’t** we make him talk?

Por, po të shtinim në dorë atë që i ka rrëmbyer, nuk mund ta shtrëngonim të fliste?

(‘Angels and Demons’, fq. 181, 196.)

Pjesëza mohuese “*not*” në gjuhën angleze, mund t’i bashkëngjitet foljes ndihmëse dhe të dyja së bashku (folje ndihmëse + pjesëz mohuese) vendosen në fillim të fjalisë pyetëse. Por, ka raste që pjesëza mohuese, e mëvetësishme vendoset pas kryefjalës¹¹. Në gjuhën shqipe pjesëza mohuese vendoset në fillim të fjalisë pyetëse, para foljes leksikore ose foljes ndihmëse, kur kemi të bëjmë me një kohë të përbërë (si p.sh. koha e kryer), ose përpara foljes gjysmëndihmëse.

Don’t they look pretty?

* Nuk ata duken të bukur?

A nuk duken të bukur?

Wasn’t it cooked properly?

* Ishte nuk ajo gatuar mirë?

Nuk ishte gatuar mire?

¹⁰ Quirk, R., Greenbaum, S. *A University Grammar of English*. Longman, 1973, fq.171.

¹¹ Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., Starvik, J., “*A Comprehensive Grammar of the English language*”, Longman, 1985, fq. 816.

Aren't my hands cold?

* Janë nuk duart e mia të ftohta?

Nuk janë të ftohta duart e mia? (filmi "Billy Eliot")

Can't it wait till tomorrow?

* Mund nuk ajo të presë deri nesër?

Nuk mund të presë deri nesër?

Won't you sit Peter?

* Do të nuk ti ulesh Piter?

Nuk do të ulesh Piter?

("Death in Holy Orders", fq. 57, 83.)

Në anglishte, disa folës preferojnë një strukturë të tretë, disi më formale, në të cilën pjesëza mohuese e plotë është në të njëjtin pozicion me formën e shkurtuar¹²:

Is not history a social science?

A nuk është historia shkencë sociale?

(' Forum', fq. 12.)

Would not a farmer want a wife?

A nuk do të donte grua një fermer?

("Tess of the d'Urbervilles", 294.)

Can not I answer your purpose?

Nuk mund t'i përgjigjem qëllimit tënd?

Can not you describe her?

Nuk mund ta përshkruash atë?

("Death in Holy Orders", fq. 73, 97.)

Kjo strukturë është e mundshme sidomos në kontekste formale, ku kryefjala shprehet me një togfjalësh të gjatë:

Does not everything we see about us testify to the power of divine Providence?

1. INTERPRETIMI I FJALIVE PYETËSE TËRËSORE MOHORE

Funksioni kryesor i gjuhës është komunikimi. Dhe gjatë ligjërimin është më se e zakonshme që ne të mohojmë një thënie e cila kryesisht jepet me pjesëzën mohuese 'jo'. Mohimin e gjejmë kryesisht në dialog dhe si i tillë është më gjerësisht i përdorur në ligjërimin bisedor.

Ndryshe nga fjalitë pyetëse pohore, të cilat nuk na tregojnë qëndrimin e folësit apo nuk pralajmërojnë përgjigjen, ato mohore zakonisht kërkojnë që të konfirmohet një përgjigje e caktuar.

Mara to Marta: Didn't Mia tell you that I was coming? (Nuk të tha Mia se do të vija?)

¹² Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., Starvik, J., vep. cit, fq. 816.

Mara mund ta bëjë pyetjen e mësipërme nëse ajo mendon fillimisht se Mia do t'i ketë thënë Martës se ajo do të vinte, dhe kërkon që ta konfirmojë këtë gjë. Por, nëse Mara vë re se kur ajo shfaqet Marta habitet, supozimi i saj fillestar mund të ndryshojë në një supozimi, të tillë si: *Me sa duket Mia nuk i tha Martës se unë do të vija*. Dhe ajo mund t'ia drejtojë përsëri të njëjtën pyetje tërësore mohore për të parë nëse supozimi i saj i ri është i vërtetë.

Mara: Didn't Mia tell you that I was coming?

Marta: No. She didn't.

Mara: Well, if she forgot, I'm sorry. I was sure that you would be expecting me.

Kështu, pavarësisht pritshmërive apo supozimeve të Marës, ajo drejton një pyetje tërësore mohore me qëllim që t'i konfirmojë pritshmëritë apo supozimet e saj.

Fjalitë pyetëse tërësore, që përmbajnë një formë mohore të një lloji apo tjetri, shprehin mohim dhe zakonisht paralajmërojnë një përgjigje mohore. Fjalitë pyetëse me një orientim mohues në të dyja gjuhët, ndihmojnë bashkëbiseduesin të arrijë një konkluzion.

Don't you know them Tess? [1] (Is it true that you don't know.....?)
 Tes, nuk i njeh ata? (A është e vërtetë se nuk i njeh ata?)

Didn't you see me? [2] (Is it true that you didn't see me?)
 Nuk më pe? (A është e vërtetë se nuk më pe?)
 ('Tess of the d'Urbervilles', fq. 45, 89.)

Aren't you having dinner with that guy? [3] (Is it true that you aren't having...?)
 Nuk do të hash darkë me atë djalë? (A është e vërtetë se nuk do të...?)
 (filmi 'Romancë në trenin Orient Ekspres')

Shpesh, orientimi mohues, si në shqipe dhe në anglishte, është i ndërthurur me një ndjenjë habie ose mosbesimi, të cilat e bëjnë edhe më të qartë kuptimin mohor. Shembulli [2] do të riformulohej '*Is it really true that you didn't see me?*' (A është e vërtetë se ti nuk më pe?)- duke qenë se folësi në këtë rast mendon të kundërtën. Përveç kësaj, ndjenjat e habitës apo të mosbesimit shprehen dhe me anë të intonacionit, i cili luan një rol të rëndësishëm. '*Këtu kemi një kombinim të një qëndrimi pohues dhe një qëndrimi mohues, të cilat ne mund t'i dallojmë si supozim të vjetër (pozitiv) apo supozim të ri (negativ).*'¹³ Duke qenë se supozimi i vjetër identifikohet

¹³ Quirk, R., Greenbaum, S., "A University Grammar of English", Longman, 1973, fq. 170.

me shpresat dhe urimet e folësit, në anglishte e në shqipe, fjalitë pyetëse tërësore mohuese shpesh shprehin zhgënjim ose bezdi.

Oughtn't you to have thought of that before?

Nuk duhej ta kishe menduar më parë këtë?! (=Mendova se duhej ta kishe menduar, por me sa shoh, nuk e paske menduar fare.)

Didn't you notice it?

"Nuk e vure re?!" (=Unë mendova se ti ishe në gjendje ta vije re, por me sa duket nuk e paske vënë re.) ('Tess of the d'Urbervilles', 88, 104.)

Aren't you having dinner with that guy?

"Nuk do të darkosh me atë djalë?!" (=Mendova se ti do të darkoje me të, por me sa shoh ti nuk do të darkosh.)

(‘Romancë në trenin Orient Ekspres’)

Fjalitë pyetëse mohuese ndonjëherë dalin edhe si përgjigje eliptike. Ato pohojnë qëndrimin e parafolësit. Pohimi mund të jepet edhe me një fjali dëftore, por përdorimi i një fjalie pyetëse është më shprehës.

A: Her performance was great.

B: Yes, wasn't it?

A: Interpretimi i saj ishte e shkëlqyer.

B: Po, a nuk ishte?

Përdorimi i fjalisë pyetëse pohuese si përgjigje (*was it?*) (*Ishte?*) në shembullin më sipër, sugjeron se folësi nuk ishte i pranishëm në shfaqje, kështu që, nuk mund të shpreh një mendim. Gjithashtu, fjalia pyetëse pohuese përdoret për të shprehur mosmiratim, por me hijezime në rrafshin e kuptimit sintaksor, që do të thotë, kemi ngarkesë emocionale¹⁴.

A. : *Isn't it a funny movie?*

B. : *Is it?*

A: *A nuk është një film gazmor?*

B: *Është?*

Shpesh në gjuhën shqipe, siç përmendëm më sipër për fjalitë pyetëse pohore, kemi fjali mohore për nga forma, por pohore për nga përmbajtja, të cilat dalin te fjalitë pyetëse retorike, nxitëse, që shprehin një propozim, të njëvlefshëm me një fjali pohuese të zakonshme nxitëse a nxitëse thirrmore. Në kontekste të tilla pohimi jepet me një ngjyrim emocional, për të tërhequr vëmendjen mbi diçka në mënyrë shprehëse. Ai mund të shprehej pa këtë ngjyrim me fjalitë përkatëse pohuese, pyetëse a nxitëse¹⁵.

¹⁴ Çeliku, M., Domi, M., Floqi, S., Mansaku, S., Pernaska, R., Prifti, S., Totoni, M., vep. cit, fq. 154.

¹⁵ Çeliku, M., Domi, M., Floqi, S., Mansaku, S., Pernaska, R., Prifti, S., Totoni, M., vep.

A **nuk** shkojmë dhe ne me ta? (= A shkojmë dhe ne me ta?/ Shkojmë dhe ne me ta./ Le të shkojmë dhe ne me ta.) (Gramatika e gjuhës shqipe II, fq. 154.)

Në gjuhën shqipe duhet pasur parasysh se, intonacioni, tipari formal më karakteristik, herë-herë s'është qartësisht i përcaktur. Mjafton në këtë rast të përmendim fjalitë pyetëse mohuese apo dhe pohuese, të cilat, ashtu si dhe përmendëm me sipër, nuk bëhen për të pyetur, por për të pohuar a mohuar diçka me forcë të veçantë. Ato mund të shqiptohen me intonacion pyetës a thirrmos, herë herë dhe dëftor¹⁶. Fjalitë pyetëse thirrmore në gjuhën shqipe dallohen në të folur përgjithësisht nga intonacioni dhe në të shkruar deri diku nga shenja e pikësimit. Ato shqiptohen me intonacion pyetës e thirrmos dhe në fund të tyre vihet përgjithësisht pikëpyetja e ndjekur nga pikëçuditja¹⁷.

KONKLUZION

Fjalitë pyetëse mohuese prirën të jenë një mjet mjaft i përdorur në gjuhën shqipe dhe angleze.

Janë fjali pyetëse të cilat bazuar në strukturë kërkojnë një përgjigje mohuese apo duke qenë sinonimike me pjesëzën 'jo'. Bazuar në analizën përfaqëse të fjalive pyetëse në të dyja gjuhët dhe konkretisht, në përfaqësimin e formës ndërtimore kemi mbërritur në përfundimin se mënyra e realizimit konkret në secilën gjuhë të këtyre fjalive krahas ndryshimeve shpalosin edhe mjaft ngjashmëri, duke dëshmuar se bazën e një gjuhe e përbën një sistem kategorish universale.

Këto fjali pyetëse kanë ngjashmëri edhe në funksionet e ligjërimit. Duke qenë se gjejnë përdorim të gjerë në ligjërimin bisedor, ato nuk mund të analizohen jashtë kontekstit, duke qenë në këtë mënyrë të lidhura fort me kontekstin për interpretimin e saktë të tyre.

Shpjegimi dhe paraqitja e strukturës gramatikore të fjalive pyetëse mohore është një mënyrë e rëndësishme për të rritur ndërgjegjësimin e nxënësit për tiparet gramatikore të gjuhës. Njohja e këtyre strukturave në të dyja gjuhët do të mundësojë rrënjësoren e strukturave të sakta gramatikore dhe shprehitë në mënyrë direkte dhe ndihmon në përvetësimin e gjuhës së huaj.

---

cit, fq. 154.

¹⁶ Çeliku, M., Domi, M., Floqi, S., Mansaku, S., Pernaska, R., Prifti, S., Totoni, M., vep. cit, fq. 120.

¹⁷ Çeliku, M., Domi, M., Floqi, S., Mansaku, S., Pernaska, R., Prifti, S., Totoni, M., vep. cit, fq. 139.

BIBLIOGRAFI

- Burton, N (1997), *Analysing sentences. An introduction to English Syntax*, Longman, p. 219-249.
- Carter R, McCarthy M (1997), *Exploring spoken English*, Oxford University Press, p. 30-64.
- Chomsky, N (1972), *Aspects of the theory of syntax*, Cambridge, Massachusetts.
- Çeliku M, Domi M, Floqi S, Mansaku S, Pernaska R, Prifti S, Totoni M (2002), *Gramatika e Gjuhës Shqipe*, vëllimi II, p. 136.
- Çeliku M, Karapinjalli M, Stringa R (2007), *Gramatika praktike e gjuhës shqipe*, Ilar, p. 375-400.
- Çeliku M (2012), *Sintaksë e gjuhës shqipe (Përbërësit sintaksorë)*, Ilar.
- Embick D, Noyer R (2001), *Movement operations after Syntax*, Linguistic Inquiry 32, p. 555-595.
- Huddleston, R. "Introduction to the Grammar of English", Cambridge University Press, 1989, fq. 351-377.
- Huddleston, R., Pullum, G. K. "The Cambridge Grammar of the English language", Cambridge University Press, 2002, fq. 860-90.
- Leech G, Starvik J (1991), *A communicative grammar of English*, Longman, p. 232-237.
- Quirk, R., Greenbaum, S. *A University Grammar of English*. Longman, 1973, fq. 166-207.
- Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., Starvik, J., (1985), *A comprehensive grammar of the English language*, Longman, p. 806-827.
- Radford, A. "Transformational Grammar", Cambridge University Press, 1988, fq. 462-507.

Full negative interrogative sentences in English and Albanian**ABSTRACT**

This paper is mostly concerned with the analysis of the syntactic structure of negative interrogative sentences in English and Albanian, emphasizing the syntactic structure of these sentences, which means highlighting the constituent elements of these sentences, the connection that exists between them and their interpretation.

By juxtaposing and comparing these units, light will be shed on the

main similarities and differences, especially regarding the syntactic structure and the way of interpreting these interrogative sentences in English and Albanian.

Keywords: negative interrogatives, structure, intonation, interpretation, speech.

Alnida KOROSHI

**“SYRI” PËRMES ANALIZËS KRAHASUESE TË NJËSIVE
FRAZEOLOGJIKE NË GJUHËN ITALIANE
DHE SHQIPE**

Studimet në fushë të frazeologjisë kontrastive, me në fokus gjuhën shqipe, i gjejmë që në fillimet e shekullit XX si nga gjuhëtarë të huaj, po ashtu edhe nga studiues shqiptarë. Përsa u përket studimeve mbi frazeologjinë kontrastive të gjuhës shqipe dhe asaj italiane, këto të fundit janë shprehur përgjithësisht përmes publikimit të fjalorëve të ndryshëm dygjuhësh.

Ky artikull, pjesë e një punimi më të gjerë, synon të evidentojë ngjashmërinë dhe natyrisht dallimet që paraqesin dy gjuhë si italishtja dhe shqipja të krahasuara ndërmjet tyre. Këtë krahasim më së miri e përcjell frazeologjia e cila mbart në vetvete vlera mjaft të mëdha kulturore e mendësie të të dy popujve.

Barasvlefshmëria e njësive frazeologjike

Përgjithësisht të gjitha tendencat përkojnë me tri nivele ekuivalencash ndërgjuhësore: ekuivalencë totale, të pjeshme dhe zero. Termi ekuivalencë ka qenë gjithmonë i lidhur me teorinë e përkthimit, por me të është marrë dhe frazeologjia kontrastive, objekti i së cilës është të analizojë analogjitë dhe diferencat e dy sistemeve gjuhësorë të krahasuar, nëpërmjet kriterëve që shërbejnë si bazë të krahasimit ndërgjuhësor. Për ta përgjithësuar do të thonim se kemi dy lloj ekuivalencash, të cilat varen totalisht nga fusha e zbatimit të tyre:

- Ekuivalenca semantike ose funksionale, objekti i frazeologjisë kontrastive që mund ta përkufizojmë si kuptimin e njësive frazeologjike;
- Ekuivalenca komunikative ose tekstore, objekt i përkthimit, në të cilën luajnë një rol mjaft të rëndësishëm aspekte pragmatike si situata komunikative, regjistrat, stilet etj.

Objekt i këtij punimi, sipas perspektivës së frazeologjisë kontrastive, është ekuivalenca semantike e një njësie frazeologjike në L1 dhe korrespondentes së saj në L2. Aty ku nuk do të jetë e mundur gjetja e një gjegjëse në L2 atëherë do i referohemi ekuivalencës zero.

Kriteret e krahasimit

Nisur nga prezuposti se në gjuhët e marra në shqyrtim kemi ngjashmëri dhe dallime formale dhe semantike, mund të themi se dy njësi frazeologjike kanë të njëjtin kuptim frazeologjik kur kanë të përbashkët këta elementë:

- Kuptimin global të njësisë frazeologjike;
- Strukturën morfosintaksore;
- Zgjedhjen leksikore;
- Imazhin që krijojnë.

Kur flasim për kuptimin global të njësisë frazeologjike i referohemi natyrisht kuptimit tërësor të shprehjes dhe jo shumës së kuptimeve që mund të kenë elementët e saj. Këtu bëjmë dhe dallimin e njësisë të motivuara dhe atyre të pamotivuara. Të parat përcaktojnë një lidhje ndërmjet kuptimit denotativ dhe atij të fjalë për fjalë p.sh., *accogliere a braccia aperte/të presësh dikë me krahë hapur; annegare in un bicchier d'acqua/të mbytesh me një pikë ujë* kuptimi i këtyre njësisë është lehtësisht i gjetshëm në sajë të paralelizmave që krijohen ndërmjet rendit sintaksor dhe analizës kuptimore. Në raste të tjera, metafora nuk na e lehtëson kuptimin e shprehjes si p.sh., *alzarsi con il piede sinistro; dormire con un occhio solo; e la me duart në gji; u bë një dorë*. Këto të fundit janë rezultat i një kombinimi fjalësh ndonjëherë arkaik që në ditët e sotme e kanë humbur lidhjen ndërmjet kuptimit fjalë për fjalë të shprehjes dhe atij idomatik. I referohem këtu shprehjeve si *i jap dum*, sipas Gustav Majer-it *dum* vjen nga greqishtja *dhromos*, “*udhë*” pra “*i jap udhë*”. Këto janë njësi frazeologjike të pamotivuara të cilat kanë nevojë për një reflektim *a posteriori* për të kuptuar kuptimin global të shprehjes, pasi kur motivimi është i pakët, idiomaticiteti është gjithmonë i madh.

Nga kriteret e lartpërmendur, interesi ynë është kuptimi frazeologjik si kusht i domosdoshëm për të realizuar krahasimin ndërmjet dy gjuhëve të marra në analizë.

Analiza dhe shkallët e barasvlefshmërisë

Në analizë janë marrë njësitë frazeologjike të të dy gjuhëve të cilat kanë në brendinë e tyre gjymtyrën *këmbë*. Kjo zgjedhje u bë pasi të dy gjuhët paraqesin një sasi të madhe të këtyre shprehjeve, të cilat janë të një përdorimi të përditshëm, në mënyrë që të mund të na lejonin një analizë krahasuese. Korpusi i shprehjeve në gjuhën shqipe është marrë nga fjalori i shqipes së sotme dhe nga fjalori frazeologjik i gjuhës shqipe,

gjithashtu edhe për gjuhën italiane janë konsultuar fjalori i gjuhës italiane dhe ai frazeologjik.

Objekt i këtij punimi nuk është mbledhja në tërësi e të gjitha njësive frazeologjike apo renditja e tyre në këtë punim, por vendosja e kriterëve mbi të cilat të mundësohet një punim mirëfilli krahasues, punim i paplotë derimë tani dhe që do të kërkojë në të ardhmen zgjerimin e tij dhe shtrirjen mbi të gjitha njësitë frazeologjike të gjuhëve të marra në analizë.

Njësitë frazeologjike janë analizuar dhe janë grupuar sipas shkallës së ekuivalencës që paraqesin mbështetur edhe në eksperiencën studimore të gjuhëve të tjera.

Në këtë analizë propozojmë 6 nivele korrespondencash, duke nisur nga ekuivalenca totale për të mbërritur tek ajo zero.

- 1. Në grupin e parë** kemi përfshirë njësitë frazeologjike të cilat na paraqesin barasvlefshmëri totale në të dy gjuhët. Kjo barasvlefshmëri lidhet së pari me kuptimin, së dyti me imazhin që vetë njësia përcjell, së treti me strukturën morfosintaksore dhe së fundmi me zgjedhjen leksikore të fjalëve në brendi të saj.

Tabela 1. Njësi frazeologjike të njëjta.

<p>Avere davanti agli occhi – avere a portata di mano un oggetto che si stava cercando, la soluzione di un problema, o la prova evidente di qualcosa. Può essere riferito sia a qualcosa di concreto che a qualcosa di astratto.</p>	<p>E kam para syve – (diçka) që po kërkoj e kam në dorë apo shumë pranë, por nuk më sheh syri.</p>
<p>Chiudere gli occhi – morire; non voler vedere una realtà in genere spiacevole, convincersi che le cose stiano in un certo modo, credere quello che fa piacere; anche tollerare una mancanza, ignorarla, fingendo di non aver visto niente poiché in quel momento si tenevano gli occhi chiusi.</p>	<p>Mbylli sytë (dikush) – nuk vuri re asgjë ose bëri sikur nuk shikonte; nuk mori parasysh asnjë vështirësi a rrezik, u hodh në rrezik pa vënë re asgjë; vdiq, mbaroi.</p>
<p>Non credere ai propri occhi – stentare a credere quanto si vede nonostante la prova della sua</p>	<p>S’u beson as syve të vet (dikush) – kërkon t’i vërtetojë e t’i saktësojë mirë gjërat, është shumë i</p>

realità fornita dalla vista. Si dice di qualcosa d'impensato, d'insperato, che comunque suscita meraviglia, stupore.	kujdesshëm e nuk beson asgjë pa e vërtetuar mirë; është mosbesues.
--	--

Në këtë grup barasvlefshmëria e njësive frazeologjike është totale sipas 4 kriterëve kryesorë mbi të cilët kemi bazuar analizën kontrastive. Po të shohim tabelën duket qartë se njësitë kanë gje gjësen e tyre në krah dhe janë identike në strukturë, imazh, zgjedhje leksikore dhe mbi të gjitha kuptim.

Avere davanti agli occhi/e kam para syve janë dy shprehje të tjera të njëjta të cilat hapin grupin e shprehjeve me elementin *sy*. I referohen situatës kur jemi duke kërkuar diçka konkrete, por nuk arrijmë ta gjejmë megjithëse e kemi para syve. Kjo mund të jetë si rezultat se jemi shumë të lodhur apo jemi të hutuar për shkak të një problemi që kemi dhe mendimet apo shqetësimet tona nuk na lënë të shohim atë që është mjaft e dukshme e që ndodhet pikërisht para syve tanë. Mund t'i referohen një objekti konkret apo një ideje abstrakte. *Chiudere gli occhi* në gjuhën italiane si kuptim të parë mbart konceptin e vdekjes, pra të mbyllësh përgjithnjë sytë e të ndahesh nga jeta, ndërsa si kuptim të dytë, do të thotë të mbyllësh qëllimisht sytë para diçkaje, pasi nuk do të bëhesh pjesë e saj apo nuk do të pranosh një të vërtetë të hidhur e kësisoj sytë mbahen mbyllur pikërisht për të penguar pamjen. Në gjuhën shqipe me shprehjen *mbylli sytë* kemi një përmbysje të rendit të kuptimeve, të mbyllësh qëllimisht sytë para një rreziku të madh e të hidhesh në veprim pa llogaritur rreziqet është kuptimi i parë i shprehjes e të ndahesh nga jeta është kuptimi i dytë. *Non credere ai propri occhi/s'u beson as syve të vet*, sërish dy shprehje të tjera të njëjta të cilat mbartin imazhin e dikujt që përpara një fakti real megjithëse sheh provat e asaj që ka ndodhur nuk mund ta besojë që është e vërtetë, pasi ajo që pritej të ndodhte megjithëse shumë e dëshiruar dukej se ishte e pamundur. Shpesh i referohet dikujt që është shumë mosbesues edhe atëherë kur nuk është e nevojshme duke e ironizuar kështu situatën apo duke e bërë atë qesharake.

2. Në grupin e dytë barasvlefshmëria e njësive frazeologjike nuk është më totale, por e pjesshme. Këtu kemi grupuar ato shprehje me të njëjtin kuptim, pra kuptimi denotativ i njësive sërish shërben si kriter kryesor për seleksionimin e tyre. Imazhi që ato përfaqësojnë sërish është i njëjtë, po ashtu dhe zgjedhjet leksikore. Elementi dallues i këtij grupi është pikërisht ndryshimi në strukturën morfosintaksore. Këto ndryshime janë grupuar si më poshtë:

Tabela 2. Ndryshim në numrin e elementit kyç të shprehjes, pra të gjymtyrës trupore.

Covare con gli occhi – guardare continuamente, amorosamente qualcuno o qualcosa, come a volerne controllare la sicurezza, il benessere e simili.	E përpiu me sy (dikë a diçka) – ia nguli fort vështrimin e s’ia ndante, e shikoi me lakmi e me dëshirë të papërmbajtur.
Perdere d’occhio – non riuscire a vedere più qualcosa o qualcuno; anche non prestarle la dovuta attenzione, riferito per lo più all’argomento principale di un discorso, a un aspetto di una situazione o simili.	Më iku nga sytë – (dikush) u largua pa u vënë re, iku tinëz, nuk e shoh më; (diçka) më shpëtoi pa e vënë re një gabim, një të metë etj., më rrëshqiti.
Uscire dagli occhi – provocare saturazione, stancare, riferito a cose o persone che sono venute a noia per eccesso di quantità o di presenza, come se il tedio interiore fosse cresciuto a dismisura e ormai traboccasse anche dagli occhi.	Më mbiu në sy (dikush a diçka) – më del përpara aq shpesh sa më mërziti, nuk e shoh dot më.
Veder qualcosa/qualcuno con occhi diversi – esaminare una situazione o un problema sotto un altro punto di vista, mai fatto prima; scoprire altri aspetti del carattere di una persona che non si conoscevano.	E shoh me një sy tjetër (dikë a diçka) – e gjykoj ndryshe nga sa e gjykoja më parë, e vlerësoj ndryshe (zakonisht më mirë).

Covare con gli occhi/e përpiu me sy do të thotë të shohësh dikë me shumë kënaqësi, me endje, me dëshirë të zjarrtë për t’i qëndruar pranë e për ta pasur. Shohim se në njësinë në gjuhën italiane elementi kryesor (occhi) është shprehur në numrin njëjës në të shquar, ndërsa në shqip elementi kyç i shprehjes (sy) është në trajtën e pashquar në numrin njëjës.

Kur dikush të ikën nga rrezja e shikimit, kur mjafton një çast i vetëm hutimi për të mos e pasur më para syve apo ku një detaj na ka kaluar pa u vënë re mirë përdorim njësitë e mëposhtme: *perdere d’occhio* dhe *më humbi nga sytë*. Në njësinë në gjuhën shqipe elementi kyç i shprehjes është në numrin shumës në trajtën e shquar, ndërsa në gjuhën italiane është shprehur në numrin njëjës në të pashquar.

Uscire dagli occhi/më mbiu në sy përdoret kur dikush apo diçka prej një kohe të gjatë ka qenë i pranishëm në përditshmërinë tonë dhe kësaj është bërë i mërzitshëm dhe i bezdisshëm për pamjen, aq sa duket sikur pamja e

dikujt apo e diçkaje na është fiksuar në sy e sikur del prej tyre. Në gjuhën italiane elementi *occhi* është në numrin shumës ndërsa në gjuhën shqipe në numrin njëjës.

Në rastet kur bëjmë një analizë të një ngjarje, apo të një personi nën një këndvështrim krejt tjetër nga sa e kemi konceptuar apo hasur më parë dhe kur kësaj zbulojmë aspekte të panjohura më parë (kryesisht pozitive), atëherë përdorim këto dy njësi: *veder qualcosa/qualcuno con occhi diversi* dhe *e shoh me një sy tjetër*. Njësia në gjuhën italiane është e shprehur në numrin shumës ndërsa njësia në shqip në numrin njëjës në trajtën e pashquar.

3. Në grupin e tretë vijojmë sërish me shprehjet frazeologjike me kuptim të pjesshëm. Këtu kemi seleksionuar ato njësi frazeologjike të cilat kanë strukturë morfosintaksore të njëjtë ose të ngjashme, zgjedhje leksikore të njëjtë, imazhi që përfaqësojnë është i njëjtë ose i ngjashëm, por kuptimi i tyre nuk është i njëjtë. E thënë ndryshe, njëra nga të dy gjuhët shfaq një kuptim më tepër, të dytë apo të tretë, që gjuha tjetër nuk e ka. Edhe këtu do të kemi ndarje në nëngrupe duke u bazuar tek kuptimi:

Tabela 3. Gjuha italiane paraqet kuptim të pjesshëm në krahasim me gjuhën shqipe:

<p>Aprire gli occhi – rendersi conto di una verità generalmente spiacevole che non si era immaginata prima, e in particolare di avere sbagliato la valutazione di qualcosa, in genere riferito a persone false o fraudolente; vale anche per le situazioni che si scoprono più rischiose di quanto si pensava.</p>	<p>Hap sytë – çuditem nga diçka e papritur, befasohem; kam kujdes të mos më ndodhë gjë, jam syçelë; arsimohem, marr dije e njohuri.</p>
<p>Aprire gli occhi a qualcuno – rivelare a qualcuno una realtà che non conosceva, in genere spiacevole; in particolare, indurre una persona a rendersi conto della possibilità di un inganno, della pericolosità di una situazione, delle vere intenzioni di qualcuno e così via.</p>	<p>I hap sytë dikujt – i jap dije a kulturë, i zgjeroj horizontin, e zhvilloj; e bëj t'i shohë gjërat ashtu siç janë në të vërtetë, i zbuloj të vërtetën, e bëj të kuptojë si qëndron puna.</p>

<p>Chiudere gli occhi a qualcuno – assisterlo in punto di morte o vederlo morire.</p>	<p>Ia mbylli sytë (dikujt) – ia paraqiti diçka në mënyrë të atillë që t’i mbushte mendjen a ta kënaqte; iu ndodh pranë në çastin e vdekjes.</p>
<p>Levare/alzare gli occhi al cielo – volgere le pupille verso l’alto con espressione esasperata, come se si volesse invocare l’aiuto di Dio.</p>	<p>Ktheu sytë nga qielli (dikush) – i vari shpresat nga një drejtim i panjohur, nuk pret më ndihmë nga njerëzit e vet a nga rrethanat konkrete, pret e shpreson; vdiq.</p>
<p>Mangiare con gli occhi – guardare qualcosa o qualcuno con grande desiderio, bramosia, o affetto. <i>Divorare con gli occhi.</i></p>	<p>E hëngri me sy (dikë a diçka) – e shikoi me ngulm a me vëmendje të madhe ngaqë e dëshironte shumë; e shkali, e mori mësysh. <i>E përpiu me sy.</i></p>
<p>Schizzare fuoco dagli occhi – essere furibondo.</p>	<p>I lëshojnë/nxjerrin sytë shkëndija – i ndritin sytë nga inati, nga zemërimi a nga lakmia. <i>I përshkënditin sytë; i flakërojnë sytë; i shkrepitjnë sytë.</i></p>

Në këtë nëngrup kaq interesant do të analizojmë njësitë frazeologjike në imtësinë e kuptimeve të shumta që ato mbartin duke kuptuar më mirë vlerat e secilit komb të shprehura përmes gjuhës.

Aprire gli occhi apo *hap sytë* i referohen dikujt i cili zbulon se mendimet apo ajo çka ka besuar deri më tani lidhur me një çështje apo me një njeri tjetër ka qenë e gabuar dhe e pavërtetë. Mund t’i referohet edhe një situatë të rrezikshme në të cilën duhet bërë mjaft kujdes kështu që duhen hapur mirë sytë në mënyrë për të minimizuar apo parandaluar rrezikun. Kuptimi i tretë që në këtë rast vetëm gjuha shqipe e mbart është të arsimohesh, të shkollohesh. Pra njësia në gjuhën shqipe, hap sytë, mund t’i referohet edhe dikujt që rishtazi ka filluar të shkollohet, të marrë dije e kulturë. Ky kuptim nuk është i shprehur nga njësia frazeologjike në gjuhën italiane.

E njëjta shprehje, por tanimë kur i referohet dikujt tjetër, mbart të njëjtat kuptime. *Aprire gli occhi a qualcuno/i hap sytë dikujt*, në këtë rast jemi ne ata që përpiqemi të bëjmë dikë të kuptojë se si janë gjërat në të vërtetë, duke i shpjeguar dhe treguar qëllimet e vërteta të dikujt që hiqet si njeri i mirë, por që në të vërtetë nuk është, apo për t’i treguar se si një situatë nuk është ashtu siç ai e mendon. Edhe këtu gjuha shqipe mbart një kuptim më shumë, atëherë kur përpiqemi t’i hapim sytë dikujt duke i dhënë dije a

kulturë, duke i zgjeruar horizontin e duke e zhvilluar më tej atë.

Chiudere gli occhi a qualcuno/i mbyll sytë dikujt, janë dy shprehje të kundërta me ato që sapo lartpërmendëm. Njësia frazeologjike në gjuhën italiane i referohet dikujt që merr pjesë në çastet e fundit të jetës së një personi tjetër duke i bërë shoqëri apo duke e ndihmuar sadopak. Ndërsa në shqip, përveç këtij kuptimi, shprehja mbart edhe një tjetër kuptim. I referohet vënies në lojë apo manipulimit të dikujt duke ia shtrembëruar faktet apo të vërtetën lidhur me një çështje e duke e bërë të besojë gjëra të paqena.

Levare/alzare gli occhi al cielo dhe i ktheu sytë nga qielli sërisht kanë mospërputhje të kuptimit njëra me tjetrën. Po të shohim strukturën e këtyre dy shprehjeve do të shohim se kemi dy versione të foljes, *levare* dhe *alzare*, në gjuhën italiane, megjithëkëtë e kemi përzgjedhur këtë njësi në këtë nëngrup (e jo në grupin e dytë ku kemi nëngrupin e njësisive me më shumë se një variant foljor), pasi është kuptimi kriteri ynë kryesor i përqasjes së njësisive frazeologjike. Ai që ngre apo kthen sytë nga qielli kërkon ndihmë nga lart, nga një drejtim i panjohur, pasi tanimë nuk mund ta marrë këtë ndihmë apo zgjidhjen e problemit të tij nga njerëzit rreth e rrotull dhe kështu i dëshpëruar kërkon ndihmë nga lart. Ky është kuptimi që mbartin shprehjet në të dyja gjuhët. Gjuha shqipe i referohet edhe rastit kur dikush vdes. Në këtë rast përfytyrohet pozicioni i shtrirë horizontal i trupit të pajetë, ku sytë, të mbyllur këtë herë, janë në drejtimin e qiellit.

Të dëshirosh shumë dikë a diçka, ta shohësh me ngulm e me dashuri madje edhe me etje apo lakmi nga dëshira e zjarrtë për ta pasur është kuptimi i shprehur nga njësitë *mangiare con gli occhi/e hëngri me sy*. Imazhi i përfytyruar është ai i dikujt që mezi pret të ketë pranë njeriun apo objektin e dëshiruar saqë duket sikur po e ha me sy nga padurimi. Gjuha shqipe i ngarkon kësaj njësie edhe kuptimin e mbartur nga besëtytnitë, sipas të cilit kur dikush flet për mirë për një person tjetër apo e lavdëron shumë atë, pasi i kanë ngelur sytë tek ky i fundit, personit në fjalë do t'i ndodhë diçka e keqe, do të sëmuret apo do të prishet nga mendtë.

Schizzare fuoco dagli occhi, do të thotë të nxjerrësh zjarr nga sytë si rrjedhojë e zemërimit apo inatit që mund të provojë dikush. Shprehja barasvlerëse në gjuhën shqipe, *i lëshojnë/i nxjerrin shkëndija sytë*, ka të njëjtin kuptim, të të ndritin sytë nga inati, zemërimi apo lakmia. Ky i fundit është elementi, kuptimi i të cilit nuk mbartet nga shprehja në gjuhën italiane. Edhe fjala *fuoco* (zjarri) nuk është dhënë në këtë formë në gjuhën shqipe, por është shprehur me fjalën shkëndija, e cila nuk është gjë tjetër veçse thërmijëza e zjarrtë që shkëputet nga vetë zjarri.

4. **Në grupin e katërt** do të gjejmë njësitë frazeologjike të cilat paraqesin kuptim të njëjtë, struktura morfosintaksore nuk përmban ndryshime thelbësore, zgjedhja leksikore është identike, gjithashtu është dhe imazhi që reflektojnë. Deri këtu duket sikur po rimarrim tiparet e grupit të parë ku ekuivalenca ishte totale. Në fakt, tipari thelbësor i këtij grupi është sinonimia. Paraqet sinonimi gjuha italiane, ajo shqipe ose të dyja së bashku, por për arsye të hapësirës në vijim do të paraqesim vetëm tabelën ku gjuha italiane paraqet sinonimi.

Tabela 4. Gjuha italiane paraqet sinonimi.

<p>Avere gli occhi che si chiudono – avere molto sonno, essere sul punto di addormentarsi. <i>Avere le palpebre che si chiudono.</i></p>	<p>Më mbyllen sytë – më flihet shumë; jam shumë i lodhur, jam i këputur; sa s'më bie të fikët nga kënaqësia.</p>
<p>Avere gli occhi pesanti - avere sonno, avvertire lo stimolo a chiudere gli occhi per la pesantezza delle palpebre. <i>Sentirsi gli occhi pesanti; sentire le palpebre pesanti.</i></p>	<p>M'u zvogëluan sytë – më vjen për të fjetur, s'duroj më dot pa gjumë; nuk i shoh më punët aq qartë, nuk i kuptoj më aq shpejt e aq mirë.</p>
<p>Cavare gli occhi a qualcuno – Litigare furiosamente, con rabbia, acredine, rancore. Si usa anche per esprimere un violento desiderio di vendetta. <i>Cavarsi gli occhi.</i></p>	<p>I nxori sytë – (dikujt) e dëmtoi rëndë, i bëri dëm në pikën më të rëndësishme; (diçkaje) e prishi në vend që ta ndreqte. Nxjerr sytë (dikush) – lodhet duke lexuar, duke qepur a duke bërë diçka që kërkon shikim të përqendruar për një kohë të gjatë; (me dikë) grindet e zihet keq me dikë.</p>
<p>Dare nell'occhio – essere vistoso, attirare l'attenzione. Farsi notare da un abbigliamento particolare o per il comportamento; oppure per qualche caratteristica che spicca nel contesto generale. <i>Dare all'occhio.</i></p>	<p>Bie në sy – (dikush) bën diçka që tërheq vëmendjen e të tjerëve, duket, e shohin, diktohet; dallohet a shquhet për diçka; (diçka) dallohet a duket mirë në mes të gjërave të tjera, duket qartë, tërheq</p>

	vëmendjen, del në pah.
Fare a occhio – senza l'aiuto di strumenti di misura appositi, quindi approssimativamente, all'incirca, calcolando grossolanamente. <i>Fare a occhio e croce.</i>	E mat me sy – (diçka) e përcaktoj me hamendje, e çmoj përafërsisht, jo me një masë të prerë e të përpiktë; (dikë) i trimërohem e i kërcënohem; krekosem para tij.

Tipari thelbësor ku bazohemi për të bërë krahasimin e njërive frazeologjike është pikërisht kuptimi që këto të fundit mbartin dhe siç shihet qartazi nga tabela kemi të bëjmë në të gjitha rastet me kuptim të njëjtë. *Avere gli occhi che si chiudono* do të thotë të të mbyllen sytë për gjumë, të jesh gati duke të të zënë gjumi, ndërsa në gjuhën shqipe gjegjësjë e kësaj njësie, *më mbyllen sytë*, përveç këtij kuptimi, pra të jesh gati duke fjetur, mbart edhe një kuptim tjetër. Në fakt akti i mbylljes së syve mund të jetë për shkak të lodhjes së madhe të pagjunit, por i referohet edhe rasteve kur jemi duke provuar një kënaqësi të madhe dhe kjo na çon në mbylljen e syve. Pra siç e shohim kemi një kuptim të dytë në gjuhën shqipe të cilin gjuha italiane nuk e shpreh, por duke qenë se gjuha italiane na paraqet shprehje sinonimike për këtë njësi, *avere le palpebre che si chiudono* (të të mbyllen qepallat e syrit), na u duk më e drejtë ta gruponim këtë njësi frazeologjike në këtë nëngrup.

Avere gli occhi pesanti/m'u zvogëluan sytë, këto dy shprehje nuk paraqesin të njëjtën zgjedhje leksikore, megjithëse kanë kuptim të njëjtë. Le t'i analizojmë ato. Në gjuhën italiane *avere gli occhi pesanti*, t'i kesh apo t'i ndjesh sytë e rënduar do të thotë të jesh aq i lodhur saqë edhe sytë apo më saktë qepallat e syrit të të rëndojnë, pra të jesh aq i sfilitur saqë të mos mbash dot as qepallat e syrit lart. Në këtë kuptim ky veprim çon në zvogëlimin e syrit, pasi dikush që është shumë i lodhur e nuk ka fuqi të mbajë sytë hapur do të thotë që zvogëlon hapjen e qepallave duke bërë që syri të hapet më pak e si pasojë të duket më i vogël. Nga ky arsytim del përdorimi i njësisë frazeologjike në gjuhën shqipe me foljen zvogëloj, *m'u zvogëluan sytë*, një gjetje mjaft e spikatur. Gjuha italiane paraqet edhe dy njësi të tjera me të njëjtin kuptim, *sentirsi gli occhi pesanti* (të ndjesh sytë e rënduar) dhe *sentire le palpebre pesanti* (të ndjesh qepallat e rënuara).

Cavare gli occhi a qualcuno/i nxjerr sytë (dikujt), i referohet një situatë ku dëshira për hakmarrje apo për t'u zënë me dikë është kaq e madhe e kësisoj dhe zënka është kaq e fortë sa të arrish ta dëmtosh tjetrin në pikën ku i dhëmb më shumë, njësoj sikur t'i nxjerrësh sytë. Gjuha italiane paraqet një

tjetër variant të kësaj njësie frazeologjike, *cavarsi gli occhi*, me të njëjtën folje, por këtë herë në formën vetvetore, sërish me kuptim të njëjtë me shprehjen që sapo analizuam. Gjegjësja e kësaj të fundit në shqip, *nxjerr sytë*, vërtet i referohet situatës së hakmarrjes apo të zënkës në të cilën del se jemi dëmtuar ne vetë, por i referohet edhe situatës kur kemi lexuar shumë apo kemi bërë një punë që kërkon një shikim të përqendruar për një kohë të gjatë e në këtë mënyrë i kemi lodhur kaq shumë sytë, sa që dëmi i shkaktuar nga ky veprim do të barazohej me veprimin e nxjerrjes së syve nga foleja e tyre.

Të gjendesh më mes të një grupi njerëzish e të tërheqësh vëmendjen, pasi dallohesh nga pjesa tjetër e turmës në lidhje me sjelljen apo pamjen e jashtme, apo bën diçka për të qenë në qendër të vëmendjes, ky është kuptimi i shprehur nga njësitë, *dare nell’occhio/bie në sy*. Gjuha italiane paraqet edhe variantin tjetër, *dare all’occhio*. Ajo që bie në sy është se të dyja këto shprehje në të dy gjuhët nuk përcaktojnë ngjyime pozitive apo negative, duke i hapur rrugën përdorimit të këtyre shprehjeve në të dyja këto kuptime.

Fare a occhio/e mat me sy, përdoren kur gjendemi në një situatë ku duhet të masim diçka, por pa pasur mjetet matëse atëherë detyrohemi të bëjmë një matje me sy, pra të përafërt, një llogaritje jo të përpiktë. Gjuha italiane na paraqet edhe njësinë tjetër frazeologjike *fare a occhio e croce* (mat me sy e me kryq), njësioj sikur të masim duke e kaluar shikimin njëherë për së gjati e njëherë për së gjeri duke sjellë në mendje imazhin e kryqit. Në gjuhën shqipe njësia *mat me sy*, mbart një tjetër kuptim, kur jemi përballë dikujt të cilit jemi duke iu krekosur ose trimëruar, pasi nga një përlllogaritje e shpejtë me sy, duket se jemi më të mëdhenj në trup se kundërshtari ynë e kësioj kemi më shumë gjasa fitoreje nëse kacafytemi.

- 5. Në grupin e pestë** kemi seleksionuar njësitë frazeologjike me kuptim të njëjtë, imazh të njëjtë ose të ngjashëm, por me strukturë morfosintaksore dhe zgjedhje leksikore të ndryshme. Elementi që e dallon këtë grup përveç kuptimit është imazhi që njësitë frazeologjike pasqyrojnë:

Tabela 5. Ndryshime në imazhin e pasqyruar.

<p>Aprire gli occhi ai ciechi - indurre qualcuno a rendersi conto di qualcosa, in genere spiacevole. Anche insegnare, spiegare, far capire qualcosa d’importante.</p>	<p>I hap sytë dikujt – i jap dije a kulturë, i zgjeroj horizontin, e zhvilloj; e bëj t’i shohë gjërat ashtu siç janë në të vërtetë, i zbuloj të vërtetën, e bëj të kuptojë si qëndron puna.</p>
--	--

Avere ancora negli occhi – avere un vivo ricordo di qualcosa, come se lo si avesse ancora davanti agli occhi o vi fosse rimasto dentro.	Më del para syve (dikush a diçka) – e përfytyroj qartë, sikur e shoh tani; më kujtohet mirë.
Avere gli occhi – vederci benissimo.	I kam sytë në ballë - shoh; e kam kujdes vetë.
Fare gli occhi dolci a qualcuno – avere uno sguardo che esprime un languido amore; cercare di sedurre una persona, corteggiarla, manifestarle il proprio interesse con fini sentimentali o sessuali, o più in generale cercare di conquistare la simpatia o l'attenzione; ironicamente, tentare d'ingraziarsi qualcuno, ricercarne l'alleanza e simili.	I mbeti syri/i mbetën sytë (tek dikush a diçka) – e shikon gjatë e me ëndje dikë a diçka të bukur që i pëlqen shumë, nuk ia ndan vështrimin; e do dhe e lakmon shumë, kërkon ta shtjerë në dorë; e ka vëmendjen te dikush a te diçka; i ka varur shpresat aty. <i>E ka syrin/i ka sytë (te dikush a te diçka).</i>
Gettare/buttare la polvere negli occhi – ingannare qualcuno grazie a false apparenze inducendolo a credere cose false che hanno la parvenza di verità come se si gettasse della polvere negli occhi di qualcuno per confondergli la vista.	I hodhi kashtë syve – e mashtroi, i hodhi hi syve; kërkon t'ia paraqitë diçka ndryshe nga ç'është në të vërtetë. <i>Ja veshi sytë; ia zuri sytë; i vë syze (gjyslykë) (dikujt).</i>
Guardare con tanto d'occhi – con estrema meraviglia.	Nuk u besoj syve – çuditëm shumë kur shoh dikë a diçka që nuk e prisja, habitem e befasohem. <i>Nuk u zë besë syve.</i>
Lustrarsi gli occhi – vedere qualcosa di molto bello, che non si potrà mai possedere ma si può almeno ammirare. Anche guardare qualcosa con grande piacere e compiacimento.	Të kënaqet syri – ka një pamje të bukur që të kënaq e të çlodh; gëzohesh kur e sheh diçka. Shih me sy e plas me zemër – e dëshiroj shumë dikë a diçka, por nuk mund ta kem.

Aprire gli occhi ai ciechi/i hap sytë dikujt, këtu kemi të bëjmë me dy kuptime të mbartura nga njësitë frazeologjike të njëjta për të dy gjuhët. Së pari këto shprehje i referohen një situatë ku dikujt i flasim me sinqeritet dhe e bëjmë të kuptojë si janë gjërat në të vërtetë, zakonisht përdoret për t'i

treguar dikujt diçka të pakëndshme. Kuptimi tjetër i shprehur i referohet rastit kur dikujt i japim dije a kulturë apo i mësojmë diçka të rëndësishme, e bëjmë ta kuptojë atë.

Kur dikë apo diçka nuk e kemi më pranë, por kujtimi i tij është kaq i gjallë saqë duket sikur në të vërtetë na gjendet përballë, para syve, përdoren shprehjet *avere ancora negli occhi/më del para syve (dikush a diçka)*. Imazhi i përfytyruar nga gjuha italiane është ta kesh kujtimin brenda në sy, pasi aq i gjallë është ky i fundit saqë duket sikur ka ngelur brenda syve e nuk ka dalë më prej tyre.

Në ato raste kur duam t’i kujtojmë dikujt që jemi të kujdesshëm apo që e kuptojmë diçka, konfirmojmë thjesht duke përdorur shprehjet *avere gli occhi/i kam sytë në ballë*, për të shpjeguar se sytë i kam në vendin e tyre, kështu që shoh mjaft mirë e mund ta kuptoj vetë situatën pa ndihmën e dhënë nga dikush tjetër.

Fare gli occhi dolci a qualcuno, t’i bësh sytë e ëmbël dikujt, do të thotë të përpiqesh të kërkosh simpatinë e tij, për qëllime sentimentale, për t’i fituar zemrën, për t’i treguar dashurinë apo ndjenjat që provon për të, pra të përpiqesh të joshësh dikë vetëm me forcën e syve. Gjegjësjë e kësaj njësie në gjuhën shqipe është *i mbeti syri* apo në numrin shumës *i mbetën sytë*. Siç bie në sy menjëherë në gjuhën italiane elementi kryesor i shprehjes është në numrin shumës ndërsa në gjuhën shqipe njësia frazeologjike mund t’i mbajë të dy kategoritë e numrit. I mbeti syri tek dikush apo tek diçka, do të thotë që ky objekt interesi është aq i mirë saqë qëllimi kryesor është ta bësh për vete e ta shtish në dorë. Një tjetër variant i kësaj njësie është *e ka syrin/i ka sytë* tek dikush apo diçka.

Gettare/buttare la polvere negli occhi, do të thotë të përpiqesh të mashtrosh dikë duke i shtrembëruar faktet apo situatën e duke ia shitur këtë si të vërtetë, njësoj sikur t’i hidhje pluhur në sy në mënyrë që të mos shohë qartë e të mos i dallojë mirë gjërat, kështu do të detyrohet të bazohet tek gjykimi ynë. Po të analizojmë shprehjen në gjuhën shqipe do të shohim se zgjedhja leksikore është e ndryshme, *i hodhi kashtë syve*. Nëse në gjuhën italiane përdoret termi pluhur i cili edhe në përbërjen e tij është më i lehtë dhe ka më shumë gjasa të futet në sy, në gjuhën shqipe kemi përdorim të termit kashtë, e cila në vetvete është pak më e fortë dhe solide dhe duket më e vështirë që të depërtojë aq lehtë në sy. Kuptimi është i njëjtë, të vështirësosh pamjen e dikujt në mënyrë që t’ia shtrembërosh të vërtetën. Gjuha shqipe më të njëjtin kuptim paraqet edhe disa njësi të tjera sinonimike: *ia veshi sytë; ia zuri sytë; i vë syze (gjyslykë) (dikujt)*.

Guardare con tanto d’occhi, të shohësh duke i hapur sytë mund të bëhet vetëm për një arsye, aq e pabesueshme është pamja që kemi para syve saqë

habia është shumë e madhe dhe në këtë mënyrë hapen sytë për të parë më mirë. Në gjuhën shqipe kemi njësinë *nuk u besoj syve*, për të shpjeguar habinë dhe çudinë e madhe që ndjej kur shikoj diçka të tillë sa që mendoj se është më e mundshme që sytë e mi të mos shohin qartë e në këtë mënyrë nuk i zë besë. Një tjetër variant i kësaj njësie në gjuhën shqipe është *nuk u zë besë syve*.

Dy shprehjet në vazhdim kanë një veçanti. Kuptimin e shprehur nga njësia në gjuhën italiane e gjejmë të shprehur me dy njësi frazeologjike. *Lustrarsi gli occhi* mbarë kuptimin e shikimit të dikujt apo diçkaje të bukur të cilën nuk mund ta kem, por që të paktën mund ta shoh e ta admiroj. Gjegjësja në shqip me këtë kuptim është *shih me sy e plas me zemër*. Përdoret edhe kur shohim diçka të bukur që na kënaq sytë e mendjen. Këtu gjegjësja është *të kënaqet syri*.

- 6. Në grupin e gjashtë** kemi njësitë frazeologjike të cilat paraqesin vetëm një element të përbashkët, kuptimin që vijon të jetë i njëjtë. Ndërsa tre elementët e tjerë: imazhi, struktura morfosintaksore dhe zgjedhja leksikore, tek të cilët jemi bazuar për të mundësuar analizën tonë, janë të ndryshme.

Tabela 6. Ekuivalencë vetëm në kuptim.

Anche l'occhio vuole la sua parte – si dice quando si desidera che qualcosa, oltre a essere utile, possa appagare anche il senso estetico.	E ha syri (diçka) – e pëlqen nga pamja e jashtme, e pranon.
Avere occhi da bue – essere esagerati o allarmisti; vedere le cose più grandi o più gravi di quanto sono in realtà; anche ingigantire i fatti come guardandoli con i grandi occhi di un bue.	E sheh me syze të errëta (diçka) – e sheh ose e paraqit gjendjen a një punë më të keqe se sa është në të vërtetë, e nxin diçka.
Averne fino agli occhi – essere profondamente stanchi, stufi o seccati di una persona o di una situazione, come se si trattasse di qualcosa in cui si è sprofondati fino all'altezza degli occhi.	I erdhi (shpirti) në majtë të hundës (fyt) – u mërzi shumë nga dikush a nga diçka, i plasi shpirti.

<i>Averne fin sopra gli occhi.</i>	
Costare un occhio – riferito a concetti come spendere, valere, pagare e simili, indica una somma di denaro molto elevata. <i>Costare un occhio della testa.</i>	(Kushton) sa qimet e kokës – jep një çmim jashtëzakonisht shumë të lartë; e mban shumë shtrenjtë diçka.
Fare l'occhio del porco – guardare di sottocchi, o con la coda dell'occhio.	E vodhi me sy (dikë) – e pa fshehurazi, pa u vënë re nga të tjerët.
Far tanto d'occhi – stupirsi.	Fërkoj sytë – çuditem nga një e papritur, shpreh habi kur shoh dikë a diçka që nuk e prisja, nuk më besohet se është e vërtetë.

Anche l'occhio vuole la sua parte, do të thotë se diçka përveçse duhet të jetë e dobishme është mirë që të plotësojë edhe kriterin estetik, pra të jetë e kënaqshme për syrin, pikërisht nga ky arsytim lind shprehja *edhe syri do pjesën e tij*. Në shqip gjegjësen e kemi *e ha syri*, pra kur syri e pranon diçka si të pëlqyeshme, njësoj si goja që e ha diçka, pasi e pëlqen.

Avere occhi da bue, të kesh sytë e buallit, do të thotë t'i zmadhosh gjërat më shumë nga sa janë në të vërtetë, të kesh natyrë që t'i bësh gjërat më alarmuese nga ç'janë në realitet. Kjo vjen si pasojë e besimit se sytë e buallit duke qenë shumë të mëdha i zmadhojnë gjërat duke i perceptuar ato më të mëdha në formë se sa janë në realitet. Në gjuhën shqipe i njëjti koncept jepet nga shprehja *e sheh me syze të errëta diçka*, ku syzet e errëta shërbejnë për ta nxirë pamjen e për t'i parë gjërat më të rënda nga ç'mund të jenë në të vërtetë.

Averne fino agli occhi, do të thotë që dikush apo diçka na ka lodhur aq shumë sa që duket sikur bezdia apo sikleti nga toka është ngjitur deri në lartësinë e syve. I njëjti kuptim shprehet në shqip nga njësia frazeologjike, *i erdhi (shpirti) në majë të hundës*, pra u mërzit shumë nga dikush a nga diçka. Për gjuhën italiane niveli i bezdisë apo i shqetësimit arrin deri tek sytë, ndërsa për gjuhën shqipe mbërrin deri tek hunda si kufi maksimal.

Costare un occhio i referohet një situatë ku për të pasur diçka duhet të

paguajmë një shumë të konsiderueshme, mjaft të kripur aq sa mund të themi se diçka ka vlerë të paçmueshme, pra kushton shumë aq sa mund të kushtojë një sy. Po kështu në shqip gjegjësjë kushton sa qimet e kokës jep të njëjtin kuptim. Është mjaft interesante të kuptojmë këtu veçantitë e dy gjuhëve, nëse për italianët një çmim jashtëzakonisht shumë i lartë barasvlerësohet me çmimin e një syri, në gjuhën shqipe kjo vlerësohet me çmimin e qimeve të kokës. Një tjetër variant i kësaj shprehje në gjuhën italiane është *costare un occhio della testa*.

Fare l'occhio del porco do të thotë të shohësh me bishtin e syrit, pa u vënë re nga të tjerët. Meqenëse derrat i kanë sytë të vegjël e me bisht mund të shohin me bishtin e syrit pa u kuptuar nga të tjerët. Në shqip, *e vodhi me sy dikë*, do të thotë të shohësh dikë fshehurazi pa u kuptuar nga të tjerët. Sërish këtu kemi të bëjmë me imazhe të ndryshme të krijuara nga njësitë frazeologjike.

Far tanto d'occhi, t'i bësh sytë na, do të thotë t'i hapësh sytë aq sa mundesh për të parë sa më mirë, pasi nga habia e madhe që po provoj në lidhje me atë çfarë jam duke parë nuk i besoj dot realitetit. Po kështu në shqip, *fërkoj sytë*, rimerr gjestin e fërkimit si për të fshirë pamjen të cilën nuk arrij dot ta besoj se është e vërtetë në mënyrë që kur t'i hap sytë, pasi t'i kem fërkuar ato, të më dalë një pamje e re përpara syve.

PËRFUNDIME

Qëllimi i kësaj trajtëse mbetet, së pari, përcaktimi i kriterëve që mundësojnë krahasimin e njësive frazeologjike në të dy gjuhët, italiane dhe shqipe dhe nxjerrjen në pah të tipareve themelore të njësive frazeologjike, të tilla si: qëndrueshmëria, leksikalizimi, idiomaticiteti. Këto tipare të analizuar dhe të qartësuara përmes trajtësës dëshmojnë afërsinë kulturore dhe të *formamentis* të dy popujve që ndajnë ndjesi, mendime dhe reagime shpeshherë të njëjta dhe shpeshherë me ndryshime të vogla hera-herës thelbësore.

Për të krahasuar dy sistemet frazeologjike u bazuam në 4 kriterë: kuptimi, struktura, imazhi dhe zgjedhja leksikore. Arritëm të ndërtojmë 6 nivele krahasimi, bazuar tek kriteret e lartpërmendur, duke nisur nga grupi i parë, tek i cili ishin klasifikuar njësitë me ekuivalencë totale, për të vijuar me njësitë frazeologjike me ekuivalencë të pjesshme nga grupi i dytë deri tek ai i pestë, për të përfunduar me njësitë me ekuivalencë thujse zero tek grupi i gjashtë. Ky punim evidentoi se njësitë frazeologjike me ekuivalencë të pjesshme janë më të shumta në numër, duke përcjellë ndryshime në strukturën morfosintaksore, në zgjedhjen leksikore, në imazhin e pasqyruar

dhe së fundmi pjesërisht në kuptimin që këto të fundit mbartin.

Në përfundim të analizës tonë duam të theksojmë se mbi të gjitha janë pikërisht faktorët extragjuhësorë, pra ata sociokulturorë, përcaktues të drejtpërdrejtë në një shkallë shumë të lartë të të gjithë procesit të idiomaticitetit, aspekt ky mjaft i rëndësishëm në krahasimin e sistemeve gjuhësore frazeologjike në përgjithësi dhe atij të marrë në shqyrtim nga kjo trajtesë në veçanti. Prania e këtyre të fundit përlligj dallimet në mendësi, traditë e kulturë. Megjithë shkallën e ndryshme të zhvillimit ekonomiko-kulturor, megjithë përkatësinë e ndryshme në familjet e gjuhëve duhet pranuar se janë të shumtë elementët që i lidhin dhe i bashkojnë këto dy gjuhë, dëshmuar kjo edhe përmes studimit të këtyre njësive frazeologjike.

BIBLIOGRAFIA:

- Balla N., Ymeri E., Lama I. Dizionario maggiore dei modi di dire italiano-albanese. Tiranë: EDFA; 2007.
- Çabej E. Parallele Ausdrücke und Redensarten in den Balkansprachen. Revue international des etudes balkaniques. 1936;3; 172-184.
- Cacciari, C. La metafora: da evento del linguaggio a struttura del pensiero, në Teorie della metafora: l’acquisizione, la comprensione e l’uso del linguaggio figurato, Milano, R. Cortina, 1991.
- Casadei, F. Metafore ed espressioni idiomatiche. Roma: Bulzoni editore, 1996.
- Dizionario della lingua italiana. Lo Zingarelli. Bologna: Zanichelli; 2012.
- Fjalori i shqipes së sotme. Akademisë së Shkencave të Shqipërisë. Tiranë: Botimet Toena; 2002.
- Leka F. “I Promessi Sposi” (Të Fejuarit). Tiranë; Infbotues: 2001.
- Papahagi P. Parallele Ausdrücke und Redensarten im Rumänischen, Albanesischen, Neugriechischen und Bulgarischen. XIV Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig. Leipzig: J. Barth; 1908.
- Quartu B. M. Dizionario dei modi di dire della lingua italiana. Milano: BUR; 2001.
- Thomai J. Fjalori frazeologjik i gjuhës shqipe. Tiranë: Shkenca; 1999.
- Thomai J. Leksikologjia e gjuhës shqipe. Tiranë: Botimet Toena; 2006.
- Thomai, J. Probleme të frazeologjisë së gjuhës shqipe. Tiranë: Instituti i Historisë dhe i Gjuhësisë, Studime Filologjike, nr. 2, 1964.
- Thomai, J. Rreth vlerave të fjalëve në gjuhën shqipe. Tiranë: Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë, Gjuha Jonë nr. 2, 1989.
- Thomai, J. Vëzhgime mbi frazeologjizmat e gjuhës shqipe, Konferenca e parë e studimeve albanologjike, Universiteti Shtetëror i Tiranës, Instituti i Historisë dhe i Gjuhësisë, Tiranë, 1965.
- Vietri, S. “La sintassi delle frasi idiomatiche”. Studi italiani di linguistica

teorica e applicata. 19. Roma: Bulzoni, 1990.

- Wotjak B., Ginsburg C. Zu Interlingualen Äquivalenzbeziehungen bei verbalen Praseolexemen. "Das Wort: Germanistisches Jahrbuch DDR-UdssR". 1987;67-68.

"Eye" through the comparative analysis of phraseological units in the Italian and Albanian languages

ABSTRACT

In this process, we first defined the criteria on which the contrastive analysis of phraseological units in Italian and Albanian, which contain the key element "eye", will be done. Then we presented a classification, starting from the total equivalence to arrive at zero, of the phraseological units analyzed in both languages. The research method used is comparative. The purpose of this paper, through the approach of the linguistic corpus, is to highlight the meeting points and differences which reflect the cultural values of a people, through language. This work is helpful to all those who study the Italian language for a more correct acquisition of linguistic structures as well as to all linguistic enthusiasts.

Alfred ÇAPALIKU**PROFILE MJEDOLOGËSH**

“Mjeda qe njëri prej personazheve më të rëndësishëm të kulturës shqiptare në gjysmën e parë të shekullit XX, njëri prej protagonistëve më të zëshëm të saj, kontribues i spikatur i ruajtjes e shpërfaqjes së identitetit tonë kombëtar.”

Ardian Marashi*

Ndre Mjeda u lind në Shkodër më 1866 dhe kaloi në amshim po nga ai qytet më 1 gusht 1937. Harku kohor i kontributeve dhe i studimeve mbi veprën e poliedrikut Mjeda është përtej shekullor.

Shkenca e mjedologjisë nis më 1917, në Shkodër, me recensionin e At Gjergj Fishtës të një gazetë për vëllimin poetik “Juvenilia”. Kritiku letrar vuri re gjuhën e pastër, shquajti stilin e lartë dhe gjeti figurat e gjalla plot njomësi:

“Autori para se me e botue veprën e vet, e ka përshkue kushedin sa herë nën limë të mëndjes e të teknikës. Prandaj kjo vepër ka me kenë domosdo e nevojshme me u perdorue si tekst ndër shkolla të Shqypnis.” (1)

Ashtu ndodhi. Autori u institucionalizua me përfshirjen e tij në revista, në tekste mësimore, në histori letrare dhe në monografi. Më 1925, në Shkodër, studiuesi At Justin Rrota e trajtoi Dom Ndre Mjedën të një tekst për shkolla të mesme duke i vendosur vjershave të “Juvenilias” medaljonin përkatës:

“Ndër to vëm n’ oroe një ambelcim mjaft të rrall mëndimesh e fjale, por ma tepër se asgjà ky auktuër asht për t’u çëmue per ndertim klasik të vjerrëshës, hartue e lëmue me cenë të posaçme.” (2)

Më 1931, në Palermo, të një monografi studimesh kulturore shqiptare

---

* Ardian Marashi: “Kukli dhe kompleksi muzeor “Ndre Mjeda“. Dom Nikë Ukgjini. Ndre Mjeda. Qendra Muzeore. Lezhë, 2015, f. 3.

shkruar në italisht, albanologu Papas Gaetano Petrotta ia spikati Ndre Mjedës shijen e gjuhës shprehëse të poemthi lirik “Vàji i bylbyllit“:

“Ai përshkruan bukurinë e natyrës dhe përmmallet me këngën e zogjve e me poezinë e tij të harmonishme tërheq shpirtin e lexuesit që të admirojë bashkë me të madhëstsinë e gjithësisë dhe të lëvdojë Krijuesin e gjithëpushtetshëm.” (3)

Në vitin 1937, në Shkodër, në një ese përkujtimore, studiuesi Ernest Koliqi e ngriti lart shkrimtarin Ndre Mjeda mbi pedestalin e neoklasicizmit shqiptar, të mishëruar denjësisht me të:

“Vjersha për të i shtrohet ligjve t’arkitekturës. Kjo asht sheji dallues i klasicitetit. Ka një bazë të fortë mbi të cilën naltohet ndertesa harmonike me shtylla të mirë-mendueme e me trabacjon mirë-përpjestue.” (4)

Në harkun kohor 1941 - 1942 - 1943, nga Firenze në Tiranë e në Shkodër, studiuesi Kolë Ashta botoi disa artikuj kritikë për mjeshtërinë e Ndre Mjedës, ku komentoi me detaje opusin e tij letrar karakterizuar nga përsosmëria:

“Shprehjet e tija të bajnë për vedi, të japin ndjenjën e së bukurës, të duket si me pa një pjesë të shpirtit t’onë ndër ato vargje qi spjegojnë ndjesit e shprehuna me besniki. Lexuesi në të gjen poezinë dhe i prekë një farë dashunimi.” (5)

Më 1941, në Tiranë, studiuesi Karl Gurakuqi të një tekst antologjik për shkolla të mesme, shpalosi meritat e individualitetit poetik, të spikatur dhe të shpalosur edhe ndër publikimet më të fundit të Dom Ndre Mjedës:

“ ... auktori i vlerë i poemthave “Scodra“ e “Lissus“ ka dijtë të thuri mjeshtrosh fuqin dhe shkelqimin e hartit klasik me elementat historikë e gojëdhanorë mà të zgjedhun të Shqipnis ilirjane.” (6)

Më 1960, në Tiranë, studiuesi Vehbi Bala te një histori letërsie, në kapitullin kushtuar Ndre Mjedës, ia cilësoi shkrimtarit rolin eksponent në romantizmin shqiptar dhe ia përcaktoi atij vendin e merituar në panteonin e letrave shqipe:

“Mjeda është ndër ato aukturë që bën kapërximin midis letërsisë së Rilindjes dhe asaj të kohës së pamvarsisë. Mjeda mbetet një nga figurat më të mëdha të letërsisë shqipe.” (7)

Më 1980, në Tiranë, studiuesi Mark Gurakuqi te një monografi për veprën poetike të Ndre Mjedës e portretizoi autorin rilindës duke ia renditur tiparet e shprehura gjatë procesit të krijimit me limim e lëmim vargu gjer në perfeksion:

“Mjeda si poet dallohet për fuqinë e sintezës, për një sens të madh mase, për zotësinë e tij të japë vetëm të domosdoshmen, për ekonomi të fjalëve dhe të shprehjeve. Këto janë tipare dalluese të artit të tij.” (8)

Më 1980, në Tiranë, studiuesi Rinush Idrizi te një monografi biobibliografike ia vlerësoi prurjen poetike në formë e në përmbajtje dhe e klasifikoi Mjedën si figurë të rëndësishme që nga tradita e gjer në modernitet:

“Vepra e tij përshkohet nga një patriotizëm i thellë, nga ide demokratike, ka një nivel shumë të lartë artistik e ngjyra shumë të forta epike.” (9)

Më 1997, në Tiranë - Pejë, albanologu Robert Elsie te një histori e letërsisë shqiptare, krahas spikatjes së origjinalitetit të autorit, zbuloi edhe disa pika takimi memoriale me poetët rilindës italianë:

“Poezia e Mjedës sidomos përmbledhja e tij “Juvenilia” shquhet ... dëshmon për një gjuhë të përpunuar nën ndikimin e klasikëve italianë të shekullit të nëntëmbëdhjetë dhe, përgjithësisht për një nivel të lartë përsosmërie metrike.” (10)

Më 2002, në Prishtinë, studiuesi Sabri Hamiti në një vepër të korpusit mbi letërsinë shqiptare, mbasi ia analizoi në mënyrë të ngeshme krijimtarinë, duke u ndalur tek veçoritë e stilit, e glorifikoi Poetin kësisoj:

“Shumë ide të tij, vargje të tij, vjersha të tij, jo vetëm se i kujtojmë përmendësh, por i kemi bërë edhe pronë të dijës personale, na kanë hyrë në mënyrën e të menduarit. Pra lexuesi jo rrallë i përdor si vlera të vetat.” (11)

Më 2004, në Tiranë, studiuesi i përkushtuar Mentor Quku nisi serinë enciklopedike, me të cilën rroku tërësisht personalitetin e Dom Ndre Mjedës. Qysh në nisje të hulumtimit të imët, dokumentues, ai nënvizoi:

“Qe poet i një ndjeshmërie të lartë e të veçantë, i cili hapi një faqe të re lirizmi në letërsinë shqipe. Kjo mjaftoi që të zinte një vend nderi në Panteonin kombëtar shqiptar. Vizioni i figurës së tij paraqet interes për gjithë kohërat.” (12)

Më 2010, në Prishtinë, studiuesi Rexhep Qosja te një histori e letërsisë shqipe, përmes një procedimi analizues - sintetizues, e vendosi krijimtarinë poetike të Ndre Mjedës, plot dinjitet, midis traditës botërore dhe të asaj kombëtare:

““Andrra e jetës“ është një shembull i veprës poetike në të cilën me pak fjalë thuhet vërtetë shumë... është metaforë e jetës njerëzore : gjithsesi, metafora më kuptimplote dhe më e bukur në poezinë e derisotme shqipe.” (13)

Më 2015, në Lezhë, studiuesi Shaban Sinani publikoi konkluzionin e kumtesës së mbajtur në Qendrën Muzeore të Kuklit, gjatë veprimtarisë së përvitshme kushtuar Poetit:

“Ndre Mjeda përse i takon modeleve të vjershërimit, zgjedhjes së poetikave, teknikave të të shkruarit, do të për afrohej më me bindje me modernizuesit e parë të letërsisë shqipe.” (14)

Më 2020, në Prishtinë, studiuesi Injac Zamputti, ish - koleg me Ndre Mjedën në Kolegjën Saverjane të Shkodrës, në një libër kujtimesh, dëshmoi për laboratorin krijues të Mjeshtrit:

“I jepte rëndësi të madhe frymëzimit. Përpunimet që u bëri krijimeve të veta kishin të vetmin qëllim që fjala të tingëllontë e ëmbël, e ashpër, e furishme, si ta lypte shprehja dhe momenti poetik që vargu të rridhte i butë, i thyer, madhështor si të ishte mendimi dhe figuracioni që duheshin skalitur.” (15)

Më 2023 Universiteti i Shkodrës “Luigj Gurakuqi“, Fakulteti i Shkencave Shoqërore, Qendra e Studimeve Albanologjike botoi veprën “Kolë Ashta. Rimari i Ndre Mjedës“. Pas vëzhgimit filologjik të strukturës rimore mjedjane studiuesja Ermira Alija u shpreh:

“Rimari i Ndre Mjedës, i punuar nga prof. Kolë Ashta, mbetet një vepër serioze dhe me vizion. Ky botim mund të shërbejë si bazë e shumë ideve mbi krahasimin e rimave të autorëve shqiptarë në rrafsh diakronik dhe sinkronik, gjë që mund të shtrojë hipoteza interesante shkencore.” (16)

Më 2023, po ai institucion nxori në dritë veprën leksikografike “Kolë Ashta. Fjalor i Ndre Mjedës“. Vepra u pajis me shënime e fusnota nga studiuesit Artan Haxhi, Mimoza Priku, Zamira Shkreli, Erzen Koperaj, Bora Logu. Pas punës së imët ngulmuese me pasurinë gjuhësore grupi i studiuesve dëshmoi:

“Korpusi i fjalorit është ndërtuar jo vetëm mbi bazën e krijimtarisë poetike të Mjedës, por edhe të librave shkollorë të hartuar për ciklin fillor si dhe të teksteve të përkthimeve liturgjike... kjo shumësi tipologjike tekstore ka bërë që fjalësi të jetë i pasur dhe t’u shërbeje gjuhëtarëve dhe studiuesve...” (17)

Vëllimi i botimeve shkencore, artikuj kritikë, studime letrare, monografi, për shkrimtarin e spikatur Dom Ndre Mjeda e ka tejkaluar numrin e faqeve të librit poetik “Juvenilia“ dhe të kontributeve të tjera mjedjane në fushat e gjuhësisë, didaktikës, letërsisë për fëmijë, përkthimit.

Mendimet e studiuesve e të kritikëve bashkohen në pikën se Mjeshtri Ndre Mjeda është një model gjuhësor dhe letrar i paanashkalueshëm. Mjedologët i ngritën autorit një përmendore prej fjalësh, që rri natyrshëm pranë shtatores së tij prej bronzi.

REFERENCA:

1. Gjergj Fishta: "D. Ndrë Mjedja : Juvenilja. Gaz." "Posta e Shqipnis". Shkodër, 1917. Nr. 20, f. 4.
2. Justin Rrota: Letratyra shqype. Shkodër, 1925, f. 178.
3. Gaetano Petrotta: Populli, gjuha dhe letërsia shqiptare. Tiranë, 2008, f. 329.
4. Ernest Koliqi: "Dom Ndre Mjeda". Rev. "Cirka". Shkodër. Nr 28 - 29 / 1937, f. 202.
5. Kolë Ashta: "I tretuni i Ndre Mjedës". Rev. "Shkëndija". Tiranë, 1943. Nr. 3, f. 27.
6. Karl Gurakuqi: Shkrimtarët shqiptarë II. Tiranë, 1941, f. 402.
7. Vehbi Bala: Historia e letërsisë shqipe II. Tiranë, 1960, f. 393, f. 428.
8. Mark Gurakuqi. Mbi veprën poetike të Mjedës. Tiranë, 1980, f. 216.
9. Rinush Idrizi: Ndre Mjedja. Tiranë, 1980, f. 201.
10. Robert Elsie: Histori e letërsisë shqiptare. Tiranë - Pejë, 1997, fq. 261, f. 263.
11. Sabri Hamiti: Letërsia filobiblike. Letërsia romantike. Vepra letrare 7. Prishtinë, 2002, f. 387.
12. Mentor Quku: Mjeda 1. Tiranë, 2004, f. 27.
13. Rexhep Qosja: Historia e letërsisë shqipe. Romantizmi 3. Prishtinë, 2010, f. 490.
14. Shaban Sinani: "Ikja prej rimës gramatikore si ikje prej rapsodisë". Përmbledhja studimore "Mjedologji 3". Lezhë, 2016, f. 62.
15. Injac Zamputti: Kujtime. Njerëz - Fakte - Ngjarje. Prishtinë, 2020, f. 87.
16. Ermira Alija: "Në vend të parathënies". Kolë Ashta. Rimari i Ndre Mjedës. Shkodër, 2023, f. 26.
17. Artan Haxhi, Mimoza Priku, Zamira Shkreli, Erzen Koperaj, Bora Logu: "Të primit përpara letërarit". Kolë Ashta. Fjalor i gjuhës së Ndre Mjedës. Shkodër, 2023, f. 17.

Profiles from Mjeda's work

ABSTRACT

The volume of the scientific publications (critical articles, literary studies, monographs) has exceeded the number of pages of Juvenilia book as well as Mjeda's contribution to fields of linguistics, didactic, literature for children and translation.

The opinion of the scholars is the fact that the Master (Ndre Mjeda) is an unmissable linguistic and literary model.

The critics raise to the author a memorial of words that naturally sit next to his bronze statue.

Ledri KURTI

**PËRMES VARGJEVE TË SHPIRTIT SHQIPTAR NGA
PËRTEJOQEANI
(Vëllimi me poezi “Pa moshë” me autor Artan Kafexhiu)**

Nëse lexuesi merr në dorë, librin me poezi të autorit Artan Kafexhiu “Pa moshë”, do t’i ofrojë vetes mundësinë e të shijuarit të denjë të fjalës si art dhe si mendim. Me këtë vëllim poetik, gjendesh para një bote të hapur, si një proces i tërë jetësor, ku janë mbarsur horizontet e dendësuar mendimet, ku koha fizike dhe metafizike, ndërthuret e ngjeshet në tezgjah me ngjyra ndjesish dhe perceptimesh. Poezitë, të ofrohen me dimensione hapësire dhe skajesh të parrahura të shijes poetike. Ardhur përmes një brishtësie në dukje, fjala përfshihet në formësimin e lëndës së vet, me një lakueshmëri dhe ritëm të shtruar paqësisht, gjer sa në të, ndjen peshën e një humusi dijesh rreth saj, të ngjizur aq natyrshëm në esencën e vet, si subkoshiencë. Poezi pas poezie, ndjen një valë të gjerë dhe të qetë oqeani, që lëviz nga njëri breg drejt tejskashmërisë së padukshme të bregut tjetër, diku, pamatshmërisht larg e padukshëm, por që do të arrijë patjetër, për të rinisur.

Nuk ke sesi mos të vësh re, pasi ke lexuar këtë lloj të poezisë, se një vëllim i tillë poetik, vjen i shtresëzuar vitesh, me gjithçka ato janë shndërruar në dekada dhe kanë konceptuar së brendshmi, për të mos pasur cakun e një vije fundore. Ato rezonojnë vazhdimësi. Pikërisht këtë fakt, duket sikur bart në vete, edhe titulli “Pa moshë” i përzgjedhur nga autori. Tërësia e vëllimit vjen si një kondensim kohësh, vitesh, çastesh, ndjesish, mendimesh, përsiatjesh. I gjithë mozaiku i gdhendur, me kryefjalë poezinë, pas një titulli të tillë, ngrihet mbi pesë kolona domethënëse, për çdo qenie njerëzore dhe në çdo cep të globit, siç janë: 1. Dëshirat, 2. Ecja, jeta (realiteti), 3. Pjekuria (mendimi), 4. Malli dhe nostalgjia e viteve të ikura, 5. Udhëtimi i papërfunduar (Vazhdimi).

Këto kolona, janë skulpturuar nën emërtesat, që autori i vë secilës prej tyre, si *Dëshirë jashtëstinore*, *Jeta vazhdon*, *Njih (vet)vedin*, *Rreze malli*, *Unfinished Journey* (Udhëtim i papërfunduar).

Nisur nga nëntitulli i parë, i përzgjedhur nga njëra prej poezive, “Dëshirë jashtëstinore”, shohim mbi ç’përbërje poetike ngrihet struktura e kolonës së parë, të tilla, poezi si: *Prej dritares së avionit*, *Harabeli*, *Një grusht ranë*, *Forest Park*, *Ngjyra agmuzgu*, *Dëshirë jashtëstinore*, *Hana e*

ftohtë, Hana e plotë, Përkohësi, Shëtitje në Jones Beach, Transcendencë, Valëzimit blu, Ecje, Summerly Wanderings (Endje verore), Muzgu, Vezullime, Agu, Buzë uji, Dajti, Puthje dyngjyrash, Në fluturim, Venitje, Gjethe vjeshte, Kthim pelikanesh, Zgjimi, bartin në vetvete, thellësi me substancën e një dëshire apo të luhatjeve ndjesore, që e shoqërojnë atë. Dëshira dhe mungesa, shprehur shpesh si ankth i brendshëm i shpirtit, bashkudhëtojnë, kërkojnë udhën e fjalës dhe gjenerojnë kuptim e sërish, kërkim të mëtejshëm. Nga një poezi në tjetrën, ndjehet domosdoshmëria për t'u arritur diçka, diku, jashtë vetes, brenda vetes, në kërkim të një përmbushjeje. Dëshira, mungesa, ëndrrat, ankthi, duket se kanë vlerën e një stimuli të rëndësishëm brenda shpirtit, në kërkim të variacioneve të denja, për t'u përplotësuar, drejt asaj ideje fillestare, që e ka nxitur autorin të gdhendë memorie të fjalës poetike. Së brendshmi, vijnë komplekse eksperiencash ndjesore, të cilat përmes poezisë, gjejnë mundësinë për t'u materializuar e objektivizuar në një realitet të ri, që duket sikur autori është gjithnjë në udhë për ta arritur.

Përmes subkoshiençës, joshqisores dhe të pandërgjeshmës, unit si kërkim i një niveli transhendence, ecjeve të valëve të detit, oqeanit dhe heshtjes, shenjave të jetës, me përkohësinë dhe në të gjitha shfaqjet e saj, me shpirtin gjer në lodhje dhe me shpresën e zhgënjyer, me dëshirën lirinë e kufijve të përtejrealitetit, me shkrirjen në esencën e qenies, me bashkudhëtarët e përjetshëm të bukurisë falë natyrës, me respekt ndaj ekzistencës së universit, të cilin e shquan si të tillë, edhe duke e shkruar me gërmë të madhe, me gëzime çastesh, që mbeten të tilla, si gëzime të pjesshme, me muzgun dhe natën "narcistike" të viteve që ikin, me dëshira e puthje perspektivash të pasigurta, me rrënoqethjet e para e vetëdijen e moskthimit të së shkuarës, përtej caqeve të nostalgjisë, pse për poetin asgjë s'është e fundme "*koha dhe ngjyrat me natën ngadalë shkrihen*" ("Në fluturim"), me unin e ngjizur në ngjyra qetësie e thellësie përmes ulje ngritjesh, me dallgë dhe mendime, që përplasen me bregun e paqtë dhe njëkohësisht me realitetin sfilites të ndjesive, apo sfidues të viteve, me një botë reale e tërësi universale, me njeriun si shpirt i vetmuar, por dhe si pjesë e gjithësishtme e unit universal, me vetëdijen e ngjashmërisë, por jo të së njëjtës, nga nisja tek kthimi, nga e djeshmja tek e sotmja, nga lulja tek venitja, nga përkohësia tek e përjetshmja, ku *përgjithmonë, jeta ka e ka me pasë katër stinë*. Të krijohet kështu, tabloja e një pikturë të tërë, ku të bien në sy në brendësi të perceptimit poetik dhe ambiguitete dhe paradokse, që jetësojnë një stinë poezie të bukur dhe me vlera të tingujve, ngjyrave dhe mendimit të fjalës.

Le të njihemi brenda një kufiri të mundshëm, me një prezantim të pjesshëm, të artit të fjalës poetike, shkëputur nga kolona e parë e kësaj strukture.

Një copë qiellore është/ mbushur me ujin pa ngjyrë/sfidues i gravitetit tokësor. (Prej dritares së avionit, fq.8)

...Prania e tij ishte kaq e shkurtër/ më shumë një ndjesi fluturake poetike/ sesa një ekzistencë reale... (Harabeli, fq.9)

Përtej çeljes t'gardhimit absurd/ nën qiellin e sapohapur/ oqeani gri i egër m'vështron.

Dallgët rrëzohen mbi njëra – tjetrën /E dinë se përtej këtij rituali inatçor/ kurrëgjia tjetër s'mundin me t'ba /veç ranës në breg dufin me ia nxjerrë. ....

Grushti i ranës i marrun borxh/ I imi u ba tash! / Kurrë s'kam me ta kthye! (Një grusht ranë, fq.10)

...me heshtjen e pyllit njish bahem./ngjyrat letargjike të stinës/ n'kte ishull të vetëm të prehjes, të tannin më kanë gllabruë.

Dimri akoma mban shtruar/qilimin e gjethtë vjeshtak/...vende vende akoma zverdhonjë/shenjat e jetës, shpresës së mekun. ...

...As ti, as rruga përmes pyllit/ njani tjetrin nuk doni me lëshue/ Por ngjan se oaza po mbaron/ e sërishmi, përtej fillon shkretëtira. (Forest Park, fq.11)

...kur muzgu avitet.../ do të nisë të shpërndajë nuancat,/ ngjyrën violet të shpirtit të lodhur./

Dritëhije agmuzgu shkojnë/ e vijnë përditë, në pafundësinë e kohës. (Ngjyra agmuzgu, fq.13)

Aromën e luleve ndjeva/ megjithëse s'ishte stina e tyre... .../ e stinën e jetës thirra.

Hej, kur do ringjallesh e ëmbëla pranverë! (Dëshirë jashtëstinore, fq. 14)

...Shenjë cerebrale, kthjelltësi,/ me e përcjellë fundvjeshtën/ në dritëhanën ma të ftohtë...

...hana drejt stinës t'andrrave/ në të kristaltën natë ndriçon. (Hana e ftohtë, fq.15)

Kryet e çdo mueji mezi pres/ kur të tan ftyrën ta mbulon/ një nur I plotë dritargjendte

... ...Sa më merr malli për ato çastet/ aq intime kur mund t'andërroj, kredhun n'nji botë dëshirash/ I lirë, përtej kufijve të realitetit! (Hana e plotë, fq.16)

Retë, këto depresione ajrore,/.....Mbi kupolën e blusë qiellore/pafundësi formash ngjyrosin. /Me lëvizjen e akrepave t'orës/ përkohësinë e jetës t'kujtojnë. (Përkohësi, fq.17)

Klithjet e parreshtuna t'pulëbardhave/ si t'jenë alarme zgjimesh.../ Retë bardhoshe endacake / andej –këndej, pa qëllim, spërkasin/ me dorën e

*padukshme si t'nji Pollocku / t'hapësirës, blunë e ndritshme qiellore..../
...krenat e zogjve joshtegtarë t'fshehun/ nën puplat e fryra t'stinës.*

*Në shoqërinë e përjetshme t'erës/batica lëshon dallgët përtace/ në bregun e
zbrazun prej njerëzve. / Është një vetmi e madhe/ vetmia e madhështores.
(Shëtitje në Jones Beach, fq. 18)*

*Me gishta e heshjtjes/ mbrëmja troket.../...të dyja/ trupi e mendja,/ngadalë
mbështillen/ në vellon joshqisore/ të së pandërgjeshmes. (Transcendencë,
fq. 20)*

*Për pak le të ndalem, / veç për një çast, me iu gëzue/valëzimit blu të
ujërave/ Në një qiell të dashtun pa re,/ në shpinë prekjet tanë përkëdheli/
të diellit mëngjesor të ndjej.*

*Veç për pak sytë e mi/ rreth e qark natyrën të prekin./ për me mujt ma vonë,/
në mungesë të kësaj pamjeje,/ andrrat, kujtimet me ushque (Valëzimit blu,
fq. 21)*

*Uhh...ashtë një nga ato mramjet/ kur për njëmoment t'friglojnë rrënoqethjete
para. / Ashtë prekja_e të ftohtit të natës vjeshtake/ Jam tuj ecë në terrimin e
buzëmbrajtes/*

*Përtej, në kufijtë e tokës, shoh hanën tek çohet/si faqja e një fëmije të
lumtun, e kuqlueme.*

*Unë veç vazhdoj me këqyrë, pa folë me të, / n'heshtjen e një t'tunduni koke,
përshndetem.*

*.....Yjet përreth saj me ftyrat e tyre të zbardhta/ si tullumbace të lshuem në
qiell të festës, /sjellin prej s'largut melankolinë e fëmijëve tjerë. (Ecje, fq.
22)*

*Endjet verore... .../ ndjellëse t'nji liriye./ ... .. N'atë botë, kur k'to dy fjalë/
as që ekzistonin/ ndoshta janë ndër fjalët/ matë parat t'krijuese. / Ndaj aq
të dashtuna gjithnji tigëllojnë. (Summerly Wanderings*, fq. 23)*

*Atëbotë, nata e dita prekin/ njana tjetrën në një puthje/ plot feksje e nuanca
ngjyrash. E pavarësisht dëshirave tona/ zjarrmi I saj nuk zgjat shumë.
(Muzgu, fq. 24)*

*Qiell,/ kaltërsi, /pulëbardhat/ pendëlehta, krahështrira,/ palëvizur
rrëshqasin/ korridoreve t'padukshme ajrore.*

*Poshtë, / blu jeshile,/ thellësi oqeani/ në syprinën ujore vallëzojnë/ hijet e
siluetave t'shpendit detar/ N'ulje – ngritje të pareshtura dallgësh ..... /
Mbi valëzime dritash ujore oqeanike, / mbi valë vezullimesh drite hedhin.*

*Përkundje pëshpëritëse valësh s'reshitin, / përkundje vezulluese të shpirtit/
mbi valët e emocioneve që ato trazojnë. (Vezullime, fq. 25)*

*Kanë humbur sytë e tu / atje, thellë në horizont/ Ku puthen dy ngjyrat,/ e
kaltra dhe bluja,/qielli dhe deti.*

Diku Brenda, ka te ti/ nga të dyja ngjyrat/ qielli dhe deti.

Të dyja, e kaltra – dëlirësi,/bluja – thellësi. Atje tej, në horizont, / duke u tretur/formojnë një emër, /një fjalë – dashuri. (Puthje dyngjyrash, fq. 26)

Në lartësi cirrostatet¹ kanë shtruar shtratin e pambuktë, / teksa dielli po kotet përgjumësh në qiellin e paaanë/ Errësira e natës qaset ngadalë nën një spektër ngjyrash./ I dëshiruar po shijoj perëndimin n'dritare t'anijes qiellore,/ ndërkohë lumi ajror lodron gjithfarësh me shtëllungat e reve./ Koha me I dhanë liri imagjinatës, t'vizitohë grimca Universi,/atje lart, retë t'pupëlta, s'mundin asnjë shpirt me lëndu.

Kurrgja s'asht e mbrame, koha e ngjyrat me natën ngadalë shkrihen, / nuancat rozëblu t'horizontit qiellor veç treten n'errësirën nebuloze.

Papritur e n'çast, qielli asht shndrrue në një kupolë me xixëllima yjesh. (Në fluturim, fq. 27)

Syni I dritës sapo çelet/ Konture familjare shfaqen, / Agu.../ si një pasqyrë e shpirtit,/ skutat e ankthit zbardh. (Agu, fq. 28)

Pergjatë meandrit² t'asfaltë rrugor/gjellbërimi i egër .../ me lujt me ujrë n'kotje t'lagunës. ... .. / Pasqyra ujore, nën lëkundje t'lehta/përthyen nën xixëllima t'parreshtuna/ sytë e natës, Dritat, Hanën e largët.

...pezulli i muzgut...një ndriçim kuqëlues rrëshqet mbi ujë, Afrohet, së bashku me të zmadhohet silueta e zbehtë e një barke t'pagjumë.../Ndërkohë, vijëzimet e dritave të largëta/ mbi sipërfaqen e errësue me t'lagunës/ reflektojnë borëbardhësinë e skafeve/ me rrathtë t'pafund vezullimesh lodruese. (Buzë uji, fq. 29)

Përtej çelqeve të dritares sime/ I ka mbetur besnik traditës së vjetër. / Pothuajse përditë të na befasojë/ me agime magjepëse e diej të artë. (Dajti, fq. 30)

Në gjysmëerrësirë/ në vetminë e dhomës/ një lule trëndafili / Përballë jam ulur...../ Aroma e virgjër me vrik/ n'dhomën time gjithkah u përhap/ Bukuria e saj e paqtë/ ngjante e përjetshme/Po sot, përgjatë ditës,/ petalet e parfumuara, / s'ishin ma të përsosuna,

...Ka mbetur pas hija/ e një melodie të vdekur/ Mbi ty jam përkulur/ në këtë ndarje të trishtë/ si dëshmitari I fundit/ I brishtësisë tënde/ edhe në vdekje. (Venitje, fq. 31)

Ashtë vetëm fresku i parë i stinës/e megjithate ... .. / I sheh tek këputen lehtësisht tufa tufa/ Spektër ngjyrash prej degëve të pemëve,/.....Por s'ka festë, kurrgja me iu gëzue/ veçse një ndjesi e lehtë melankolie. Brenda, një

¹ Cirrostratus (Oxford lang.) – re që formon një shtresë të hollë gjysmë të tejdukshme, pak a shumë uniforme, në lartësi të mëdha (zakonisht 5 – 13 km; 16.500 – 45.000ft.)

² Meandro (Oxford lang. translate) gjarpërim; a. Secila nga sinuozitetet e paraqitura nga rrjedha e disa lumejve, të cilët zbresin shumë ngadalë drejt grykës së tyre, duke rrjedhur në fusha të gjëra aluviale.b. në gjeologji- një çarje ose kanal që hapet në shkëmb.

cimbisje zemre që dhemb. (Gjethe vjeshte, fq. 33)

Po vijnë, erdhën pelikanët! /Tanë shend thirrjet e fëmijëve./ Kurrë ma parë s' ishte avitun kopshtijeve/ t' qytetit t' njomuna prej një prroji mali/ I mpakun veç në një rrëke t' etun për ujë.

... /... ... ah pelikanët e ngazëllimit të fëmijëve! Ishin veç do ushtarë me uniform të huej/ t' koduem me emnin e shpendit "Pelikan"/ misionit bamirës, zbritun përtej detit, me na shuejtë unin e na çlirue prej vedit. (Kthim pelikanësh, fq. 34)

...me dukje e diellit/ Krahët e ëndrrave më zbresin/ butësisht në tokë, me besimin/ që sjell rishfaqja e hyllit./ Ashtë momenti i lutjes së parë/ një mirëseardhje e ditës së re.

... në një mikorokozmos grimcash/ n' vegim, ndjej hapa të lehtë. Një zgjim akoma i ndrojtur më afër më sjell arsyen/ ditën e re me përshëndet/ Një zbukurim diamantesh të gjallë/ në zemër të cdo fjale / akoma të pathënë të ditës. (Zgjimi, fq. 35)

Një stol në anë të rrugës/ fsheh në heshtjen e vet/ ... Xheloz do bënte/ edhe shkrimtarin më të mirë. (Stoli memec, fq. 36)

O diell/ o nëna e tokës sonë!.../ Lind fëmija dhe fytyrën/ drejt dritës, ngrohtësisë/ drejt diellit do ta kthejë. (Diellit, fq. 37)

Akoma pa u ag u zgjova /veçse në një stinë pranvere/ të ardhur mes ëndrrash t' çuditshme/ krejt t' pangjashme me të tjerat

Mendja n' at agim t' arratisej donte/ prej stinës sime tepër të dashur / Kohën me mujtë me kapërcy/ në një stinë tjetër, aq të dashur kur gjethet dalngadalë/ në një mozaik shumëgjyrësh/... ... mendja dëshironte k' te pranverë/ në një kujtim të largët t' a kthente./ Por kur dielli n' zenith u ngrit/ rrëzëllimet plot dritë e ngrohtësi/ I dogjën ëndrrat, ankthet e natës/ I avulluan mendimet e mia të trishta.../ ditët që n' ankthe të gjata erdhën/ në lamtumirat e fundit tash po shkojnë/ për t' na kujtue për të satën herë,/ përgjithmonë, jeta ka e ka me pasë katër stinë. (Ditë të gjata, fq. 38)

2. Në kolonën e dytë, të emërtuar nga autori "Jeta vazhdon", sërish marrë nga titulli i një prej poezive të këtij vëllimi, ndërtohet në strukturën e vet, me poezi, të tilla si: *Artistit që i kanë vjedhur muzikën, Vargje, Poetit, Ku jeton?, Pritje, Poezia, Amshim, N'zallishtë, Kur dëgjon zemrën, Mbyllje viti, Jeta, Vegim, Inocencë, Lutja e Xhobit, Koha ime, Fraktale, Gjuha, Katedralja e malcorit, Patriarku, Kumt për një lloj nane, Zani n'turmë, Lutje, Realitete andrrash.*

Në këtë kolonë të dytë poezish, do të gjendemi përballë me artistin e vetmuar, Bethovenin e vjedhur, apollonët modern, ku paradokset ngrajnë krye nga mjegullimi diellit, dritës, arteve dhe muzës, me poezinë, që vjen si një Nanë dhe si perëndesha e vetme e një Olimpi. ...Një nanë e

përkushtueme, që ëndërron për ta, dhe kujdeset për mëkimin e fëmijëve e vet, në *drithërima ndjesish*, si magji tingujsh, nevojë e shpirtit të qenies, që natyralizohet e sublimohet si e tillë, për të zgjuar pakohësinë. E ndonëse qyterërimi, zhytet gjithnjë e më shumë mes paradokseve, në fund të udhës së humbur, poeti i tëhuajtur nga koha, do të jetë, skeptri. Dëshira flet së brendshmi, që ... *nën diej, nën hapat madhorë të tij, e ardhmja të vijë*; Do të gjendemi përballë dashurisë, si vendbanimi shpirtëror tek tjetri, si fisnikëria e mbijetesës më të bukur të qenies njerëzore përtej realitetit fizik, si e përjetshme; pritjes së kthyer në koncept, ku *zemra në pritje/ humnerë e errët bëhet*...për të deshifruar thellësinë e qenies, përballë të panjohurave të jetës; domosdoshmërisë e nevojës, për një mundësi frymëmarrëse n'vozitjen e qenies përtej kohës, e cila në esencën e vet, është dëshirë e çasteve të vetvetes dhe njëkohësisht, shkëputjes prej saj vetë, me ndihmën e imagjinatës, vetvetes së përfutur, si pjesëz e oqeanit njerëzor e njëherësh thellësi subkoshiente, ku janë arshivuar memorie jete dhe ku dualitete, të tilla si: arsye – natyrë, mendje – zemër, të lashta sa njerëzimi, qëndrojnë ende sfilatë në pikëpyetjen e vet të pazgjidhshme dhe ekzistenciale; përkohësisë së qenies si kalimtar i një udhe, që zgjatet përtej tij, jetës, si një referencë kohore me supe kujtimesh, drejt një udhe në vazhdim *tokës së ëndrrave*; empative, ndjesive, momenteve të pafajëshme dhe idilike, tangente e një realiteti gri, ku shpirti dhe sytë duhet të mos i përgjigjen njëri-tjetrit; përfaqësimit të vuajtjeve të pamerituara dhe përpjekjes së përhershme të njeriut, për të kuptuar problemin e vuajtjes, të cilat rezonojnë thellësisht përmes figurës biblike të Jobit dhe pyetjes, drejtuar Zotit, e cila vjen, si proces i të menduarit të njeriut për të kuptuar përtej fuqisë së vet duke mbetur gjithsesi, me pikëpyetjen e gjithësisë, para vetes.

Do të gjendemi përballë kohës, si dimensionit, që qerthullon jetën e njeriut mes paradoksesh e dilemash; mes së bukurës dhe së shëmtuarës, travajesh e shpresash, perëndimit dhe lindjes së jetës sërisht nga dhimbjet; unit të poetit ngjizur paradoksesh, në thirrjen e thellë: *O e bukura, e shkreta koha ime!*...; qetësisë së gjelbëruar të shtëpisë së meitur nga mërgimi; habitjes në vetë të parë njëjës dhe shumës, si vetëdije dhe ekzistencë vetvetesh të ndryshme, gjithnjë, jo të plota, si *fraktale*, që formësojnë mundësinë e kuptimit të jetës brenda tërësisë universale.

Gjendemi përballë gjuhës, që në pafundësinë e amës së saj, marrin frymë mendimet dhe imagjinata, e cila sfiduese, në potencialin sui generis të saj, arrin t'i japë jetë së pamundurës, përballë shkencës dhe madje, t'i japë shpjegim edhe paradokseve të përkushtimit ndaj kësaj të fundit (shkencës), kundrejt jetës me imazhet gri, kur ndërkohë bie dongu i ngërthimit të vetvetes në pikëpyetje ekzistenciale; përballë njeriut, i cili

ndjen grahmat e dhimbjeve dhe kujtesave të strukura vitesh; malësorit dhe qenësisë së tij, si katedrale e identitetit shqiptar; Marubëve si patriarkë të frymës dhe civilizimit, shndërruar në një prej emblemave të kulturës, në heraldikën e një qyteti të lashtë si Shkodra; E në qarkun e vet të realizuar, gjendemi përballë një tërësie njerëzore ku ndërthurja mendje - shpirt shpërfaqet fjalës së ardhur me një rrjedhshmëri, dukshëm origjinale.

Pjesërisht, nga kolona e dytë e poezive:

*...O Artist, (me të madhe) / I drobitur, I vetmuar/ ç'e do mundimin tënd?/
Bethovenin dhe muzikën/ Apolonët modern ta kanë vjedhur. (Artistit që i
kanë vjedhur muzikën, fq. 42)*

*Vërshojnë prej lartësive t'nji Olimpi/ një majë e shejtnueme brenda vedit/
vend jo nën mbretërimin e zotave, banohet veç prej një nane –
poezisë...(Vargje, fq.43)*

*Durim poet, durim! / Qytetërimi pa shpirt/ njerëzimi nën një barrë shkencë/
I shpërfytyruar, I zbehtë/ në portën tënde do të kthehet...(Poetit, fq. 44)*

*.....Sigurisht.../ do të dijë nëse jetoj/ në zemrën – fole, dashurinë/ e një
qënieje tjetër./ a kam shkëmbyer me të/ fjalë të ambëlta./ nëse zemrat
fisnikëinë/ kanë ruajtur atëherë/ kur shpirtrat janë trazuar/ prej impulsive
të dobëta./ Të jesh në zemrën e dikujt/ është të jetosh/ e kurrë të mos
vdesësh. (Ku Jeton?, fq. 45)*

*...s'është koha mësimi me dhanë/ e fjalë nga goja me nxjerrë./ Vetëm noto
e herë mbas here/ nxirr kokën mbi ujërat e turbullta/ si me kenë një delfin i
mençur/ përgjatë gjireve gri të botës. (Pritje, fq. 47)*

*Fillimisht një ndjesi ashtë/ n'strofull t'qenies përsillet/ pa emër, përreth
bubërron/ N' magji tingujsh shfaqet/ nevojë e shpirtit me u zgjue/ drejt një
kohe të pamoshë. (Poezia, fq. 48)*

*Një tufë yjesh/ me mbledhë. Janë momentet tona t'amshimit! Kur zotin
mundemi n'sy me e pa e me i buzëqeshë paqësisht./ A e sheh me i thanë./ Në
atë ç'ka m'dhurove, mendjen/ t'vetmen gja rebele që m'lejove/ asht e lirë
veçse imagjianta/ .... E me të, n'fluturime andrruese/ çastet tona
t'amshimit me krijue/ Gjithë – gjithë një grusht, / aq pak sa janë na
mjaftojnë! (Amshim, fq. 49)*

*Askush s'mundet/ k'te cep oqeani t'ma marrë! / Çdo gur zalli prej thellësisë
t'ujit/ për mue asht një ushtar kujtimesh... (N'zallishtë, fq. 50)*

*Ah, zemra në kraharor rreh/ me zjarrmin e padurimit mbushur/ ... ..
...Mendime, si retë dyshuese/ përse doni të më imponoheni!/më e lumtura
ndihet/ kur moskokëçarëse, symbyllazi/ monopate të pashkelura/ dëshirash
pasionante ndjek. ... (Kur dëgjon zemrën, fq. 51)*

Ngjan të ishe veçse një dekikë/.....Ike ashtu, lehtë lehtë, pa u ndier/ në heshtjen e gjatë të paemër/ sikur të mos i përkisje përjetësisë. (Mbyllje viti, fq. 53)

Jeta jonë/ e vënë në peshore/ rëndon nga krahu I kujtimeve./... ..zgjatet monopati të gjatë, plot kthesa/ për të përfunduar në tokën e ëndrrave. (Jeta, fq. 54)

Ishte përgjumje zgjimi në të aguar/.....Ishin të gjithë fëmijët e mi të palindur/ Gjithë poemat u bashkuan n'atë vegim. (Vegim, fq. 55)

Dy sy të mëdhenj m'u avitën/ si dy xhixha të zinj nën kristale të ujshëm/ reflektonin zjarrin e diellit/ në orën e fundit para perëndimit/ ...prekja e ndrojtur zgjati pak sekonda/ bryma e frymëmarrjes së drenushës/ më vesoi ngrohtësinë në fytyrë.../ Buria e gjerrë e një makine mbrapa e (sh)prishi/ momentin idilik midis meje dhe drenushës/.....fytyrat e reinxhërve nën maskat kovidiiane mbrojtëse/ me vështrimet e ngulitura kah unë. ... (Inoçencë, fq. 56)

*Kokën sipër drejtue kah qiejt/ shikimi lutës i asht tretun/ në pafundësinë e mbretërimit tand / në përgjërime ai ashtë kthye/ Xhobi guxon t'ankohet... ..
... O Zot, guxoj të pyes/ ndryshe si mundem me të provue/ përkushtimin, dashurinë time për ty? Për ata qiej, të lutem, përgjigjmu! (Lutja e Xhobit*, fq. 58)*

O Koha ime!/ E bukura, e shëmtuara jeta ime! ... .. Kush mundet me guxue n'sy me t'pa/ n'jehona t'pashoq thirrjesh e dhimbash./ gjaku, ky ndërtues jetësh/ prej thellësive të tokës/ vrullshëm përsëri ka me gurgullue/... .. / O e bukura, e shkreta koha ime! (Koha ime, fq. 59)

*Prej gjelbërimit rrethuar/ heshtja e saj I përgjan/ një meditimi të përkyer... ..
.../ Qetësia që e mbështjell/ është pjesë e kuptimit/ të jetës së dikurshme/ të jehonave të zërave, që dikur e mbushnin/ e tashmë kanë mërguar. (Vila pa njerëz, fq. 61)*

Habitem, e lëshohem të meditoj/ Si dy fluturat monarke/ pa e prishur terezinë vallëzojnë/ lehtësisht improvizojnë tangon e tyre/ nën ulje ngritjet e presionit atmosferik/ kaq delicate, kaq t'përkohshme. / habitemi, pyesim meditojmë/ e harrojmë fillin ku pyetjen e nisëm./ Pyetje që mbeten pa përgjigje/ Na hedhin nga një realitet në tjetrin, nga një pamundësi përgjigje në tjetrën...../... .. Prej një sfere realiteti, në tjetrën./ Jeta jonë është një kapërcim/ Prej një mikrogalaksie në tjetrën/ T'mbetur brenda një universi fraktalësh. (Fraktale, fq. 62)

Paçka se n'kupolën e pafund qiellore/ ylberet kurrë s'ka mujt askush me i kapërcye/ gjuha, në një pafundësi nuancash e tingujsh/ s'bashkut, lindin e mëkojnë fjalët, në fjali të shndërrohen./ jetë t'u japin mendimeve, Pegasin e Muzes me nga imagjinata me përqaftë e shëtit, jo vetëm ylberet/ por me

shkelë n'krejt Universin, e gjithçka përtej tij..... (Gjuha, fq. 63)

..... Jeta vazhdon!/ Dy fjalë, një emër e një folje/ që formojnë një fjali të plotë/ Një fjali që mundet me u zgjedh/ si titulli, fillimi apo mbarimi/ I jetës të çdonjanit prej nesh. (Jeta vazhdon, fq. 64)

... ..Trupi i drobitur nga dita ka ngrirë/ I duhet shpejt me zgjedhë/ midis të ftohtit dhe gjumit./ s'ka kohë me humbë./ Në pëshpërime gjumëndjellëse/ mbulesën e udhëtimeve hedh./ Në kozmosin eterik të ëndrrave/ shëtit trupi si i dekun prej lodhjes/ kapërcime deqikash galaktike... (Në sofa, fq. 65)

N'kto ditë rrezikzeza pranvere/ rikthye jam/ një shkence t'moçme/ n'kufi t'amshimit t'jetës e t'dekës./ Fort e njohun! E thirrur si shkenca e ndarjes./ Mos!/ ... ../ Ah shkenca!/ N'thinjat mendimtare n'vite/ plot kryet me të m'asht mbushë/ e veç tash, rikthye ashtë/ në dhimba therrëse t'ndarjes/ tnji zemre t'randueme/ Shkencën e ndarjes/ me m'kujtue sërishmi!... .. (Sirenat, fq. 66)

Për së gjalli/ a do të jetë ndier vetëm? / Ashtu siç ndihet sot i vetmuar/ I gurëzuar në lartësinë e lavdisë/ atje lart në shkëmb/ ...../ Por, pavarësisht, ai mbeti veçse Heroi /intuitivisht brenda çdonjërit prej nesh/ pa u përpjekur të shpjegojë veten/ pa pritshmërinë për t'u kuptuar apo çmuar/ me gjestin e babait të një kombi/ mbi kalin e tij të bronzitë/ koha e shenjtëroi në mbrojtësin mitik/ prej çdo arrogancë e harrese njerëzore. (Heroi, fq. 68)

Romakët, ma mirë se/ ma t'hershmit qytetnime/ një gja, t'parën gja, kishin kuptue/ si shpirtnat me sundue/ Njeriut me i zbuluesensin/ e amshimit n'universalen/ Tributë, popujt e huej/ në një grigjë me i kongregue...../ Tributë e vogla t' bjeshtëve/ I kënduan Hyjit të moçëm/ në tempuj të pangjashëm me San Pietron e Romës/..... Kishat, faltore t'Malcisë/ prej lisi e pishe/ mbi shkrepë alpine/ ishin tempujt e ndricuem/ prej festival dritash/ .....? Lutje, hymnë e besimi/ nën kupolën e qiellit/ prej malcorësh të vorfën/ tribu që i mbijetuan shekujve/ t'rrethuem nga serafimët e fatit. (Katedralja e malcorit, fq. 69)

Pjetri/ Italiani garibaldin i përtej detit/ si një zog shtegtar, I vetmuar/ larg prej folesë së vendlindjes fluturoi/ .....Për të shuar etjen në ujërat e trinitetit/ Liqe, Drin, Bunë, Pjetri zbarkoi/ s'parit e s'fundmit/ për me u ba shkodrani vendali/...../ Në Shkodër, Pjetri, në krahët e atdheut të ri/ ishte e mbeti, madhështia e parë e patriarkut! (Patriarku, fq. 71)

.....atë dashni, që ti vetë ushqye ia kishe/ n'ato përkdheljet e tua t'fshehta/ në ninullat e këndueme n'terrin e kohës./ Ti i përcellojshe bijtë e tu n'prushin e saj/ e të tanë t'mirtë e tu n'hi i ktheve/ Por, ah, kështu asht e ka me kenë/ kur pakuptue e njëherazi/ nana edhe e turmës së horrave je! (Kumt për një lloj nane, fq. 72)

.....largohu vetëm atëherë/ kur fort i frigohesh t'vërtetës/ të dalun prej

gojës së tynë. (Zani n'turmë, fq. 73)

..... Mos ndalo shiun! /Mos burgos zogjtë!/ kërkend s'ke me iu frigue/ veç vetvedit./ Në të mbrame, kur terrohet/ vetëm jehonën e zanit tand/ ke me dëgjue. (Lutje, fq. 74)

... Anipse, realitete andrrash janë/ ngjyra, emocione të përjetueme/ Ah...veç s'dimë për cka nevojë kemi! /ma shumë për andrrat apo për çka n'to andërrojmë? (Realitete andrrash, fq. 75)

... gjersa vjen një moment i pritshëm, nga një lloj i tillë poezie, që autori, të lë përballë me fjalët e orakullit të Delfit, në kolonën e tretë poetike *Njih (vet)veten!*

Duke qenë se vendi, kushtuar orakullit të Delfit, është konsideruar në mitologji si vend i shenjtë, pasi personifikon një martesë mes qiellit dhe tokës, kushtuar perëndisë së Apollonit (Perëndia e dritës dhe e diellit) dhe vendosur pranë malit të Parnasit (konsideruar, si shtëpia e muzave), e gjithashtu thënia e tij, vjen e ofruar përmes filozofisë së Sokratit të madh, atëherë, njeriu natyrshëm, ndalet dhe merr frymë thellë, para se të shkojë më tej. Kjo, sepse shprehja sentencë, *Njih vetveten!* bart një peshë sa provokuese, aq edhe mundësish, duke të nxitur për t'u ndriçuar, tashmë, së brendshmi (Apolloni simbolik) dhe njëkohësisht të kërkon që të ngrihesh mbi veten, pasi prania e dritës dhe diellit të tij, qëndron mbi shtëpinë e muzave (poezisë, muzikës dhe dijes), që lartësojnë shpirtin e njeriut, i cili i posedon apo i kërkon ato. Dhe autori, na lë këtë pishtar sentence në dorë, për të hyrë në brendinë lëndore, të poezive me të cilat kjo pjesë e tretë e librit mbruhet.

Po të kemi parasysh titujt, si: *Të dhurosh andërr, Vetja, N'kërkim, Fytyra e dashur, Sa pak të njoh!, Lotët e Kupidit, Dëshira, Prekje ëngjëllore, Vdekja dhe shpirti, Shkruaj!, Qelqet e thyera, Intimitet, Nimfa ime, Shkambi dhe deti, Njih (vet)vedin!, Rrugë pa dalje, Zanusha, Largësia njerëzore, Me qenë ndryshe, Edhe unë, Fqinjave plazhiste, Muzika në udhën time, Zemër më jep;* arrin të përfshihesh, në çka domosdoshmërisht duhet shijuar. Një mundësi, që nga autori na vjen e ofruar, si një udhëtim në kërkim dhe për të kuptuar, si refleksione, qarqe pasigurish dhe pikëpyetjesh ndaj vetes, rreth vetes dhe shumëçkaje ndjesitë luhaten në brendi të qenies njerëzore.

N'kërkim (fq. 80)

Kë do zgjidhja shpirtin tim me përkund,
me e nxjerrun prej boshllëkut t'kohës.

Kush do mund përdoret t'më merrte,
prej territ me m'tërhekun drejt një agimi të artë.

Kush do t'më nxirrte nga cektina e pellgut
 e t'më hidhte në rrjedhën e rrëmbyer
 Me gjetë atë ç'ka ashtë humbë brenda vedit.
 E unë veç pres një Zot, tretun brenda esencës t'vet,
 në përjetësinë eterike të një jehone heshtjeje dritëyesh.
 Pyetjet pafund buzët kafshojnë, sa zemrën me e ndalë.

Ndërsa në kolonën e katërt, që bart ndjesinë e mallit dhe kuptimin e kësaj ndjesie, hasim në ndriçimin e rrezeve të tij në autorin. Udhëtimi nis së pari, nxitur nga dëshira për të dekoduar kuptimin e dashurisë në dhe për qenien njerëzore dhe figurën e Nanës, “...që ashtë kryefjala, folja, lidhësja/ midis ekzistencës, dashurisë së njeriut... pse është ajo, e cila ... .. të sjell në ekzistencë/ si njeri/ t'ban me ndie e me dasht vedin/ e mandej të tanë botën/ me marrë e me dhanë dashuni njerëzore.

Më tej, do të jetë cilësia, që i jepet një tingulli, nga të gjitha ngjyrimet e tij në një timbër të veçantë dhe autentik, *zani*, ajo çka e përbashkon pavarësisht largësive, qoftë edhe largësisë nga fëmijëria, ajo mbi të cilën ngrihet kultura e mallit për motrën. Ndërkaq, rrjedhimisht udhëve të jetës, rrëfimet e hershme dhe ëndjet për t'i ndjekur pas, edhe zbehen. Fëmijëria mbetet e largët *në kutinë e vogël prej argjendi*. Ca kënde shtëpie dhe shpirti mbeten bosh, ashtu sikurse edhe largohen, brigjet e dikurshme të rinisë dhe mëngjeset e përshëndetura përballë malit të Dajtit, apo peizazhet tiranase, ku me vetëdije gdhendet mall, për “*truallin e një fisi, n'agimin e kohës i banuem/ ku/ një tribu nëpër botë emnin të tanë etnisë i dha/ një tribu nëpër arbnore, kodrina e shpërndame...*”, të gjitha, për t'u shndërruar në meditime dhe agmuzgje të aurës së shpirtit, i cili tashmë, zgjeron frymëmarrjen, në krahë e përqaftime hapësirash dhe miqësish të reja.

Në këtë kolonë malli, gjen reminishencë e njëkohësisht brengë ndaj herojve të *mohuem*, duke iu drejtuar dheut... *kanë kenë krejt të paktë bijtë e tu/ t'lindur prej nanash burrnesha/ e t'pagëzuem prej do zanash mali...* dhe ngrihet statura e një apoteoze, *Akoma luftoni me të keqen e këtij fati tragjik/ prej botës s'përtejme ndesheni me vdekjen/ shpirtin kombëtar gjallnoni...*

Për autorin, dëshira është aty, por ajo ndjehet e ngurtësuar në një ëndërr, si një pamundësi e mbyllur skutave të saj. Një vello skepticizmi, hedh tisin e vet mbi flatrat e dëshirës, në pritje të njeriut, heroit, poetit, i cili njih trashëgiminë më të mirë, përpjekjet e të cilëve, ua kalonin... *edhe mrekullive biblike*, duke kapërcyer kohësinë, në emër të shpirtit kombëtar. Por rrugëtimi në këtë vëllim, ende s'ka mbaruar, sikur edhe na bën me dije edhe kolona e pestë dhe e fundit e këtij vëllimi poetik, tashmë në gjuhën

angleze, emërtuar nga autori si *Unfinished Journey*, në të cilën ka lënë një udhë të hapur për më tej me *Longing, Swans, Summertime, Unfinished Journey, The Newly lowers, A Lucid Dream, A lovely sunset, Morning, On the Pacific Rim, The shades of gray, A willow tree, Poe vs. Baudelaire vs. Me, Sunset, Our Time, the Island, Forest, A Fallen Monarch, Evening, silvery Reflections, Winter, Blossom, Fog, Waterlilies, Light of Knoëledge, A teasing cat, The morning coffee, Open window, Station Square, Home, Moonlight, Shrine, Neighborhood*.

Autori ka ardhur duke i shndërruar ndjesitë dhe vëzhgimet, në të vërteta, prej gjithë jetës së ecur, jetës, që ka kaluar para syve të shpirtit dhe të mendjes. Në të njëjtën kohë, ai nuk mbetet në kuptimin e ngushtë të një ambienti të kufizuar poetik. Poezia e tij, shëtit visesh e hapësirash, i vetëdijshëm dhe falënderues imagjinatës, e cila për të, është një “armë” e duhur në dhe për individin dhe poetin. Poezitë vijnë përmes një heshtjeje bashkëshoqëruese, si esencë e palcës së mendimeve të shtresëzuara ditësh, vitesh dhe dekadash... udhësh, që kanë lënë gjurmë, dherash, që janë shkelur me këmbë e përjetuar me ndjesi. Ato gjithëpërshkohen nga një botë e brendshme, që gjen materialin e duhur jetëdhënës, edhe përmes një ndërthurjeje të leksikut dhe formave gjuhësore të gegërishtes. Me një gjeomorfologji të pasur të fjalës si mendim, ndjesi dhe perceptim, ky areal, jashtë kufijve dhe standardeve të ngurta, vjen njëkohësisht si një aprovim rrënjësh dhe ame gjuhësore. E arsyetimisht, në këtë përdorim të pasur të fjalës, gjen dhe dakordësinë e vetë poetit, gjë që i mëshohet edhe më shumë, po të kemi parasysh në këtë argument, referencën, që ai përzgjedh për ta mbështetur në këtë filozofi mendimi për gjuhën, siç është dhe filozof Ludwig Wittgenstein.

1. Është pikërisht Ludwig Wittgenstein³, modeli, i cili i prin me thënien, *Kufijtë e gjuhës sime, janë kufijtë e botës sime*.
2. Po ashtu, autori, ndjehet mirë dhe gjen mbështetje të mendimeve dhe shijeve të veta, në poetin austriak Rainer Maria Rilke⁴, përta i përket konceptit mbi poezinë dhe të cilit, i lë vend në siparin hapës

³ Është Ludwig Wittgenstein¹⁸, filozofi i njohur gjermano britanik, (1889 – 1951), i njohur, si një ndër filozofët më të mëdhenj të shekullit XX, dhe i cili ka punuar kryesisht në logjikë, filozofinë e matematikës, filozofinë e mendjes dhe filozofinë e gjuhës;

⁴ Rainer Maria Rilke- poet austriak (1875 – 1926), një ndër poetët më të shitur në Shtetet e Bashkuara. Puna e tij ka ndikuar në disa poetë e shkrimtarë dhe filozofin gjerman Hans - Georg Gadamer (1900 – 2002);

të udhës së vet poetike, kur në vend të parathënies, vjen me esenë e tij, *Për hatër të një poezie të vetme*, në të cilin Rilke shprehet:

Ah, poezitë vlejnë kaq pak, kur i shkruan tepër herët në jetën tënde. Të duhet me pritë me mbledhë t'kuptuarin dhe amëlsinën përgjatë jetës, e nëse mundet, me e pasë sa ma t'gjatë, e atëbotë, kur ka mbërritur fundi krejt ndoshta mundesh me arritë me shkrujt dhjetë vargje të mira. Sepse poezitë nuk janë, siç e mendojnë gjindja, thjesht emocione (njeriu n'rini ka emocione n'tepri) - ato janë eksperiencë..., çka duket se edhe e konfirmon, atë çka përmbledhur brenda këtij vëllimi, pas një rruge të përshkuar eksperiencash dhe sfidash jete.

Përveç të gjithave, çka mundëm të themi më sipër për vëllimin poetik “Pa moshë” të autorit Artan Kafexhiu, ia vlen të marrim në konsideratë edhe oazin e tij poetik, në të cilim gjejmë:

- Bethoven, Leonardo (da Vinçi), (Jackson) Pollock, (Albrecht)Dürer, (Johannes) Vermeer, (Edgar Allan) Poe, (Charles) Baudelaire, Pjetër Marubi, Marubët, Xhokonda, San Pietro i Romës, Hagia Sofia, Notre Dame, Katedrale;
- Kishat, faltoret e Malcisë, Hyji, grigjë, Ëngjëjt, Serafimët⁵ e fatit;
- Kupidi, Apolon, Afërdita, Venusi, Marsi, Sirenat, Pegasi, Muza, Nimfa, Akropoli;
- Romakët, Ma t'hershmit qytetnime, Teuta, Genti, Pjetër Marubi;
- Universi, Kupolë e qiellit, Pafundësia e kohës, përkohësi, Kohë e pamoshë, Kohë ujore, Jeta, Ekzistencë, Përjetësi, Identitet, Misteri i të qenunit, Drita e dijes;
- Adami, Transcendencë, Hyjni, Zoti, Lutje, Amshim, Shpirti, Vdekja, Qoftëlargu, psalme liturgjike, tempuj, Hymne besimi, Xhobi (Job) (figurë biblike);
- Heroi, Patriark, Monark,
- Kumt, Botë rustike, Tribu, rrënja arb, Arbni, Rapsodë, Zanusha, shkrepat alpine, Nana, urtësisë së moçme, Traditës së vjetër, shpirtin kombëtar ...;
- Muzika, tingujt e harqeve;
- Vëllaznimit njerëzor, harrese njerëzore, gardhim absurd, qytetërimi absurd, qelash qiellgrishëse betoni, ndërtesat e murrme...;
- **Gjendje shpirtërore:** Përkundje vezulluese e shpirtit, zëri i shpirtit, venitje, ndjesi e lehtë melankolie, cimbisje zemre që dhemb, çlirue prej vedit, përgjumja, përumbja, mikrokozmos grimcash, diell, ditë

⁵ Serafimët - tradita, i vendos serafimët, në rangun më të lartë të ëngjëjve.

të gjata, ëndrra, mendja të arratisëj donte, mendja dëshironte, ankthe të gjata, prekja e të ftohtit të natës vjeshtake, substancë eterike, heshtje primordiale, drithërima ndjesish, buzëqesh paqësisht, vegim, pafajësi (Inocencë), jehonë kambane melankolike, heshtja si meditim i përkryer, kozmos eterik i ëndrrave, dekika galaktike, dëshira të brendshme përvëltonjëse, prekje engjëlllore, oaza prehëse të shpirtit... jehonë heshtjeje, fytyrë e dashur, imagjinatë, shpresa të pasigurta, lumturia, fundi i brishtë, oshtimat e vajtimit, shpresë e mekun, përtej kufijve të realitetit, vello joshqisore të së pandërgjegjshmes... andërrimi mëngjesor, kujtesën e zgjimit, vaniteti, t'kafshon n'hidhnim, oazë i vetmuem, të pathanat e mënive, arkipelagun e një realiteti vetmie, kadencë pëshpëritëse, braktisje e pashpresë, angështive të para, nektari i kujtesës kolektive, ...

- **Natyrë dhe marrëdhënie me natyrën;** Harabeli, pulëbardhat, pelikanë, drenushë, delfin i mençur, ngjyra letargjike të stinës, tokën e mërdhitun, dritëhije agmuzgu, mugëtirë mëngjesore, dritëhanë, hanë e ftohtë, hanë e plotë, kupolë e blusë qiellore, zhguna vjeshtake, dritëhije rembrandeske, mëngjesi dimëror, valëzim blu, yjet, endje verore, thellësi oqeani, blu jeshile, errësirë nebuloze, xixëllima yjesh, syprina lëvizëse e oqeanit, buzë uji, sipërfaqe e errësue e lagunës, gjysmerrësirë, mugëtirë e mbrëmjes, lulja e drobitur, gjethe vjeshte, spektër ngjyrash, kreshta shkume, heshtje e luginës, ylberet, agu i roztë, re të frigta, fëshfërimë pylli, melodi valësh, shkëmbi, deti, rudina luledelesh, rudina bjeshkësh, Ngjyrash qiellore, tejdukshmëri e kaltër ujore, rrezet bardhoshe, zbardhje dimnore, shkumëzime dallgësh oqeanike, bregu oqeani, mbi shpinën e ujërave të zbehta, dritëyjes...

dhe shumë më tepër, një botë të tërë ndjesish e mendimesh, që flasin shumë, për të arritur në konceptimin dhe realizimin e një vëllimi poetik, i cili tashmë, shënon një vlerë të merituar në fondin e letërsisë shqipe.

**Through the verses of the Albanian spirit from across the ocean
(Volume of poems "Ageless" authored by Artan Kafexhiu)**

ABSTRACT

The book of poems "Ageless" by the author Artan Kafexhiu, lecturer and poet, living for years in New York, USA, published in two

languages, edited by the translator Alina Karauli and edited by Andi Papastephani, offers an open world and a whole life process, where thoughts and time come with cultured artistic language and dignity. There you can feel the humus of the land that gave birth to it and at the same time the spaces that transcend its borders through an original style.

Gazmend KRASNIQI

NJË SPROVË PËR PARADIGMËN E ROMANTIZMIT SHQIPTAR SI METODË

Qasje teorike

Dimë se, në "Republikën" e tij, ku paraqiti modelin për një shtet ideal, gjatë përshkrimit të utopisë, Platoni argumentoi që poetët - veçanërisht dramaturgët - duhet të nxirren jashtë ligjit. Sipas tij, thelbi i dramës ishte imitim - simulim i paraqitjeve: domethënë, aktorët në shfaqje imitojnë veprimet e atyre që ata përfaqësojnë. Platoni mendoi se kjo ishte problematike, sepse ai besonte që ngjallja e emocioneve është e rrezikshme nga ana shoqërore: një qytetar emocional është një qytetar i paqëndrueshëm, i gatshëm për t'u lëkundur përpara fjalëve të demagogëve¹.

Megjithëse pranoi që drama provokonte një përgjigje emocionale nga audiencat, Aristoteli nuk mendoi se kjo është gjithçka që bënte ajo. Sipas tij, tragjedia ngjall keqardhje dhe frikë te spektatorët, por e bën këtë për katarsë²: me qëllimin e pastrimit të emocioneve. Për më tepër, Aristoteli mendoi se Platoni ishte gabuar në supozimin se drama nuk i drejtohej mendjes së audiencës: njerëzit mund të mësojnë nga imitimet, përfshirë imitimet dramatike, dhe se marrja e njohurive nga imitimet është një burim kryesor i kënaqësisë për spektatorët. Konkretisht, Aristoteli mendoi se nga poezia dramatike, shikuesit dhe lexuesit mund të mësojnë për çështjet njerëzore, kështu që poetët dramatikë mund të qëndrojnë në Republikën ideale³.

Teoria e Platonit dhe Aristotelit, që gjente përshtatje me të dhënat e kohës, bëri zgjidhjen se çfarë ishte e rëndësishme - ose, ndoshta, më e rëndësishmja - në

---

¹ Nëse Platoni do të ishte gjallë sot, ai ndoshta do të censuronte reklamat politike për të njëjtën arsye që donte të ndalonte poezinë dramatike.

² Kuptimi i "katarsës" vijon të jetë temë e diskutueshme midis studiuesve. Ajo është parë në disa mënyra të ndryshme: "nxjerrje në pah" e emocioneve; "pastrim" i emocioneve; "zhvendosje" e emocioneve.

³ Por duhet të kujtojmë se kur grekët përdorën fjalën "art", kishin në mendje një konceptim më të gjerë sesa ne sot. Për ta, art ishte çdo praktikë që kërkonte aftësi. Edhe mjekësia ishte art në këtë konceptim. Të qenit imitim - i një personi, vendi, sendi, veprimi ose ngjarjeje - është një tipar i përgjithshëm që duhet të zotërojë çdo gjë e kategorizuar si një vepër arti.

praktikat artistike greke⁴.

Por për shkak të suksesit fillestar, mimesisi u përsërit në traditën Perëndimore për dy mijëvjeçarë. Pra, për shekuj me radhë, *pasqyrimi* (dukuria e paraqitjes) që marrë si tipar qendror përcaktues i artit⁵: roli i artistit mund të analizohej si mbajtës i një pasqyre para natyrës. Sepse theksi në teoritë e imitimit ishte në aspektet e jashtme të gjërave, te:

- objektet
- veprimet e njerëzve

⁴ Rendisim dy shembuj që e ndriçojnë më mirë idenë e mimesis me të kundërtën e tij: 1. Kur Odiseu mbërrin në shtëpi, shërbëtorja plakë, e cila kishte qenë dadoja e tij, e njeh atë falë një plage në kofshë, kur po i lan këmbët. E gjithë kjo, thotë Auerbach-u, rrëfëhet në mënyrë të përpiktë dhe me një stil të ngeshëm. Jepen vendi dhe koha, me një përshkrim përsosmërisht të mirartikuluar të orendive, shërbimeve dhe të gjesteve. Edhe në momentin dramatik të njohjes, Homeri nuk mbetet pa i thënë lexuesit se Odiseu e kapi gruan plakë prej fyti me dorën e djathtë, që ajo të mos flasë, ndërsa në të njëjtën kohë me dorën e majtë e afroi afër vetes. Sipas Auerbach-ut, digresionet e shumta nuk kanë si qëllim të mbajnë lexuesin në suspansë, por të lehtësojnë tensionin. Ai mendon se arsyeja e vërtetë qëndron në nevojën e stilit të Homerit për të mos lënë gjë në gjysmë errësirë dhe të parrëfyer. 2. Sipas Auerbach-ut, karakteristika e stilit të Homerit bëhet edhe më e qartë kur krahasohet me Biblën, një tjetër stil epik, njësoj i lashtë, që vjen nga një tjetër botë formash. Një verset i saj është si vijon: “Mbas këtyre gjërave Perëndia e vuri në provë Abrahamin dhe i tha: “Abraham!” Ai u përgjegj: “Ja ku jam“. (Zanafilla 22:1). Ku janë dy folësit? Lexuesi, gjithsesi, e di se normalisht ata nuk gjenden së bashku në një vend të Tokës. Se Zoti, që t’i flasë Abrahamit, duhet të vijë nga dikund tjetër, të hyjë në sferën tokësore nga ndonjë lartësi apo thellësi e panjohur. Prej nga vjen ai, prej nga e thërret Ai Abrahamin? Kjo nuk na thuhet... Në mënyrë të papandehur dhe të misterhme, ai ndërhyr në skenë nga një lartësi apo thellësi e panjohur dhe prej atje thërret: Abraham! (Shih <https://palimpsest.al/2022/04/plaga-e-odiseut/> Fragment i shkëputur nga Erich Auerbach, “Odysseus’ Scar” from “Mimesis: The Representation of Reality in Western Literature”, trans. Willard R. Trask. Princeton, 1953, repr. 1974, chapter one.) Sipas këtyre ilustrimeve, rrafshi i realitetit është: I kapshëm te i pari; I pakapshëm te i dyti.

⁵ Sipas mitologjisë, Zeusi i kishte caktuar masën e përshatshme dhe kufirin e duhur çdo qenieje: pra, qeverisja e botës përkon me një harmoni të përpiktë, të shprehur me katër mendimet e shkruara në muret e faltores së Delfit: “Më i drejti është më i bukur”, “Rruaj masën”, “Urreje mendjemadhësinë”, “Asgjë me tepri”. Mbi këtë rregull mbështetet ndjenja e bukurisë të grekët, duke e parë rregullin dhe harmoninë si diçka që i vë cak kaosit. Ky botëvështrim është vënë nën mbrojtjen e Apolonit, i cili paraqitet në ballinën perëndimore. Po në të njëjtën faltore, nga ana lindore është vendosur Dionisi, hyu i kaosit dhe i shkeljes së çdo rregulli... (Shih Eco, Umberto. *Historia e bukurisë*. Dituria. Tiranë, 2009, fq. 54-55). Do të kuptohej vetëm në kohët moderne: në rast se bukurisë do t’i hiqen kriteret e masës, rregullit dhe përpjesëtimet, atëherë zënë vend kriteret subjektive të papërcaktuara të gjykimit. Kjo u quajt manierizëm... Kështu, apoloniati dhe dionisiaken mund t’i shohim si akohore, por të përcaktuara në antoniminë: stili lapidar - stili i errët Ose: aticizëm - azianizëm, ku stili i dytë parakuptonte: Jo mimesis (imitim, pasqyrim), por ekspresion (shprehje).

Kështu, arti karakterizohej në aspektin e shqetësimit parësor me tiparet objektive të botës "së jashtme": në vëzhgimin e natyrës dhe veprimeve njerëzore.

Ekspression vs mimesis

Historia na tregon se autoriteti i teorisë së imitimit të artit vazhdoi deri në shfaqjen e romantizmit, i cili përfaqëson një revolucion të madh në planin estetik: theu hegjemoninë mbi 2000 vjeçare të artit mimesis. Ndërsa shekulli i tetëmbëdhjetë po shpërbëhej në atë të nëntëmbëdhjetë, disa artistë ambiciozë - si në teori, ashtu edhe në praktikë - filluan të ktheheshin brenda vetes; ata preokupoheshin gjithnjë e pak në kapjen e pamjes së natyrës dhe sjelljeve të shoqërisë, sesa në eksplorimin e përvojave të tyre subjektive. Për ta, peizazhet u ngarkuan me një domethënie përtej vetive fizike. Ata u përpoqën të regjistronin reagimet - mënyrën se si ndiheshin para këtyre peizazheve, duke u bërë të vëmendshëm gjithnjë e më shumë ndaj botës subjektive ose "të brendshme" të përvojës.

Në këtë kohë, romantiku anglez Wordsworth u shpreh me postulatit, që u përhap me shpejtësi ndër krijuesit romantikë, se poezia është shprehimi spontan i ndjenjave të fuqishme. Pra, roli i poetit nuk është për të pasqyruar veprimin e njerëzve të tjerë, por për të eksploruar ndjenjat e veta, se romantizmi i jep vlerë të parë vetes dhe përvojave individuale. Kur poeti sodit diçka, skena nuk paraqitet për hir të vetvetes, por

- si një stimul për poetin, që ai të shqyrtojë përgjigjet emocionale ndaj saj,

- këndvështrimet emocionale individuale të poetit janë më të rëndësishme se përshkrimi i çfarëdo gjëje që i krijoi ato.

Duke përdorur shtrembërimin dhe abstraksionin për qëllime shprehëse, u shmangën gjithnjë e më shumë kanonet e rrepta të imitimit.

Në thelb, të gjitha teoritë e ekspresionit (shprehjes) thonë se:

- diçka është art vetëm nëse shpreh emocionet,

- arti është i përfshirë në sjelljen e ndjenjave në sipërfaqe, ku mund të perceptohen njësoj nga artistët dhe audiencia.

Teoritë e ekspresionit (shprehjes)⁶ së artit u duken më të larta dhe më gjithëpërfshirëse se teoritë e paraqitjes (pasqyruese) të artit. Jo vetëm që u përshtatën më mirë, por edhe akomoduan stilistikën subjektive të artit.

---

⁶ "Shprehja" vjen nga një fjalë latine që do të thotë "shtypje" nga jashtë: kur dikush shtrydh lëngun nga rrushi.

Romantizmi tërhoqi vëmendjen për pjesën e artistit në krijimin e një veprë arti - për faktin se një vepër arti mishëron qëndrimet, ndjenjat e artistit, emocionet dhe këndvështrimin ndaj subjektit të tij.

Kështu, teoria e shprehjes së artit jo vetëm që shpjegoi atë që bën arti në një mënyrë më gjithëpërfshirëse sesa e bën rivalët e mëparshëm, por, gjithashtu, shpjegoi pse arti është i rëndësishëm për ne⁷.

Arti shqiptar si mimesis

Para se të flasim për poezinë shqipe të ekspresionit, duke menduar se krahasimi do të na bënte më të kuptueshëm, do të na duhej antipodi i saj: poezia mimesis. Po si ta gjejmë, kur ne nuk e trashëgojmë këtë fashë të letërsisë: pra, letërsinë klasike?

Nëse themi se një shembull i poezisë klasike si mimesis në letërsinë tonë na paraqitet poezia "Krijimi i rruzullimit", e Pjetër Bogdanit⁸, a nuk do të na vinte kundërpërgjigja: a nuk është kjo poezi kristiane, të cilën e pëlqente romantizmi, ngaqë është shkruar nga një klerik i lartë katolik, dhe jo greko-romak? Për më tepër, te komenti për poezinë, Rugova e shtjellon idenë e Bogdanit si të prejardhur nga religjioni, sepse ajo i plotëson kushtet e një Zanafille. Rugova gjen aty elementet e krijimit, të pajtueshme me ato te religjionit. Ajri, Zjarri, Dheu dhe Uji.

*Parëse Qiellja, Dheu, Deti e Zjarmi
Ishte: kje, Zjarmi, Dheu, Qiellja e Deti
Ma shempton Qiellja Dhenë, e Detinë Zjarmi
Se ku ish Qiellja, Dheu, Zjarmi e Deti
Aty ish Dheu, Qiellja, Deti e Zjarmi
Dheu Qiellnë mbëlon, e Zjarminë Deti;
Qiellja Deti ende Zjarmi, ishte ende Dhet,
Dheu, Zjarmi, ende Qiellja ishte ndë Det*

*Mbë Qiellt nuk' ishte as yll, as Dielli
Qi me dritetë vet zbardhen drite të re
As Hana delte me dy të rgjanta bri*

⁷ Nëse shkenca eksploron botën e jashtme të natyrës dhe sjelljes njerëzore, arti, sipas teorisë së ekspresionit (shprehjes), eksploron botën subjektive të ndjenjës. 1. Shkenca bën zbulime në lidhje me fizikën; arti bën zbulime në lidhje me emocionet. 2. Natyralisti identifikon specie të reja; artisti identifikon variacione të reja emocionale dhe timbret e tyre.

⁸ Titulli i krijimit është vendosur më vonë nga Rugova, studiuesi i tij më i mirë, pasi nuk kishte pasur titull më parë.

*As prej qiellshit vinte ndonji Reze për dhe
As dheu si Shqype nalt' qendron, e ri,
As niegullë me shi, as breshën, as Rëfe,
As Deti me Valë epte të madhe gjamë,
As lymenatë me Breg, ishin zanë.*

Nga ana tjetër, dimë se kur e pat njohur së pari këtë krijim, Lasgushi qe shprehur: *Nga pikëpamja e konceptimit origjinal, e idesë së fuqishme dhe formës së veçantë të saj, jam i mendimit se duhet konsideruar një monument letrar jo vetëm i gjuhës shqipe, po i republikës së letrave përgjithësisht.*

Nga ky përcaktim i Lasgushit, pas zbulimesh të reja për tekstin, mbetet vetëm mendimi "forma e veçantë e bën monument letrar të gjuhës shqipe". Pikat e tjera bien. Zbulimet e reja propozojnë se antonomaza *Poeti*, që përmend Bogdani, i përket poetit latin Ovidi⁹. Si Shën Agustini, Bogdani nuk e fsheh se i ka lexuar antikët grekë apo romakë: ai përkthen Virgjilin, kur i duhen argumente për Sibilat pagane.

Vargjet gjenden në hyrje të veprës "Metamorfozat"¹⁰. Në përkthimin 11-rrokësh në shqip, i gjejmë kështu:

*Kur ende s'kishte det e tok' e qiell
që gjithësinë rrok, natyra tërë
e bota mbarë s'ishte veç një Kaos,
një grumbull i pagdhendë pa farë trajte¹¹*

Ndërsa në përkthimin në heksametër, i gjejmë në këtë formë:

*Para detit e dheut e qiellit, që kemi përsipër
Gjithë natyra në botë veç një fytyrë ajo kishte,
Që na e quejshim Kaos: një lamsh i vrazhdë e i përziem¹²*

Duke folur për Kaosin, Bogdani shprehet "posi thotë Poeta", duke hedhur një tekst të cituar nga një burim i paidentifikuar. Të bën përshtypje edhe shquarsia e emrit, me një antonomazë. Bogdani kështu i referohet vetëm Aristotelit: "Thotë Filozofi...".

⁹ Shih Breca, Ilir. *Vargjet e Ovidit në veprën e Bogdanit*; Symbol - Cultural Studies Journal No 19, 2020, Bard Books, f. 67-84.

¹⁰ Shih Breca, Ilir. *Vargjet e Ovidit në veprën e Bogdanit*; Symbol - Cultural Studies Journal No 19, 2020, Bard Books, f. 67-84.

¹¹ Ovidi. *Metamorfozat*, Onufri. Tiranë, 1998, fq. 17.

¹² *Antologji e poezisë së madhe botërore*. Naim Frashëri. Tiranë, fq. 229.

Kush është Poeta? Apo Bogdani thjesht ka perifrazuar, siç thoshte Budi, *nçtuom o menguom* (pak duke shtuar e pak duke hequr), siç ka bërë me poezinë Sibila Libika? Djathtas krijimit të vet, Bogdani ka dhënë edhe tekstin italisht, i cili i ka çuar studiuesit drejt zbulimit¹³. Studiuesit kanë gjetur ngjashmëri me një përkthim në italisht, nga poeti italian Giovanni Andrea dell'Anguillara (1517-1579). Me sa duket, bëhet fjalë për një tekst të njohur në kohën e Bogdanit, që ai nuk e ka ndier nevojën të thoshte se kujt i takonte përkthimi.

Çfarë është e rëndësishme për trajtesën tonë, në këtë poezi kemi një ndërtim **mimetik**, përshkruet a riprodhues të mënyrës se si mori formë kaosi: antipod i një poezie të ekspresionit¹⁴.

Arti shqiptar si shprehje (ekspresion)

Duke futur nocionin e shprehjes (ekspresionit) - arti është shprehje e realitetit dhe jo kopje e tij - romantikët na thonë se përjetimi është një akt individual, që do të thotë edhe i papërsëritshëm. Poeti romantik nuk do që të përshkruajë lulen, por të japë ndjenjën që përftohet nga kundrimi i saj. Nuk do të përshkruajë zogun, por të japë ndjenjën që përftohet nga kundrimi i tij¹⁵.

¹³ *Pria che il Ciel fosse il Mar, la Terra, e il Foco/ Era il Foco, la Terra il Ciel, e'l Mare:/ Ma'l mar rendeu il ciel, la terra, e'l foco./ Deforme il foco, il ciel, la terra, e'l mare/ Che iui era e terra, e cielo, e mare, e foco;/ Duoe era e cielo, e terra, e foco, e mare:/ La terra, il foco, e'l mare era nel cielo;/ Nel mar, nel foco, e nela terra il cielo./ Non u'era chi postase e il nouo giorno/ Col maggior lume in Oriente acceso./ Ne ronouaua mai la Luna il corno./ Ne l'altre Stelle hauean lor cofo preso./ Ne pendeua la terra intorno intorno/ Librata in aere dal suo proprio peso/ Ne il mare hauea a col suo perpetuo grido / Fatto intorno a la terra il uario lido.*

¹⁴ Si shembull që realizon idenë e një krijimi neoklasik, megjithëse e shkruar dhe e botuar vonë, vlen të përmendet poezia e Fishtës *Prozedi latine, Rregulla të përgjithshme mbi shkurtësinë e gjatësinë e rrokjeve (Përkthime prej latinishtes)*, por të dhëna në tercina danteske./ *T'parën zanore, ndër dy ngjitë, latini/ Të shkurtë e pret;/ por n' Fio za' e zgjati/ Sa herë që R në shtill të fjalës s'i hini./ E-në edhe t'gjatë gjithmonë ndër emna e mati./ Kurdo që rasa e s'pestës n'ei i mori;/ Por n'Fidei, Spei e Rei të shkurtë piskati.*

¹⁵ Te poezia *Ode për një urnë greke*, romantiku anglez John Keats shkruan: *Oh, formë atike! Pozë elegance! me artin e hollë/ Që janë bërë burrat e vashat prej mermeri;/ Me degët e pyllit dhe barin e shkelur;/ Ti, formë e heshtur, që na humbet mendjen/ Njëlloj si amshimi: Pastorale e Ftohtë!/ Kur pleqëria ta rrënojë këtë brez,/ Ti do mbetesh, mes brengave të të tjerëve/ Ndryshe prej tonave, mikeshë e njeriut, që t'i thuash:/ "Bukuria është e vërteta, e vërteta është bukuria"/ Kjo është ajo që dimë e që duhet të dimë në këtë botë. Te këto vargje nuk gjejmë një përshkrim riprodhues, *mimesis*, të një urne greke, vazos me hirin e të vdekurve, por kemi ndjenjat e forta të poetit përballë amshimit e të vërtetës, kjo e fundit e barabartë me Bukurinë.*

Siç bën Ndre Mjedja te poemti "Vaji i bylbylit", frymëzim i hershëm romantik, pra i rinisë së parë, që më 1887:

I
*Po shkrihet bora
 Dimni po shkon;
 Bylbyl i vorfen
 Pse po gjemon?*

*Pushoj murrani
 Me duhie t`vet:
 Bylbyl i vorfen,
 Çou, mos rri shkret.*

III
*Puna jote, o i mjeri, m`mbyti
 E kurrkund nuk m`len pushim,
 Shkoi një muej, po shkon i dyti
 T`zezat t`tua s`kanë mbarim.*

IV
*Por çá ka toka, bylbyl, ndrron moti;
 Ankimi e vaji nuk asht i zoti
 Përgjithmonë zemrën me na coptue;
 Fillo me gëzue.*

Shikojmë se bylbyli është stimul që poeti (heroi lirik) të shqyrtojë përgjigjet emocionale, pasi këndvështrimet emocionale individuale të tij janë më të rëndësishme se përshkrimi i çfarëdo gjëje që i krijoi ato.

- Ndërtimi i figurës së pranverës (*Po shkrihet bora/ Dimni po shkon;*) shërben për të shprehur shqetësimin (ndjenjat): *Pse po gjemon (rënkton)?*
- Ndërtimi i figurës së një moti të butë, siç e do ky lloj zogu), shërben për të dhënë shqetësimin (ndjenjat): *Pse nuk këndon për njerëzit?*
- Ndërtimi i metaforës: kur *qeshet kopshti*, shërben për të dhënë shqetësimin (ndjenjat): *nuk duhet të mbash idhnim, por të këndosh.*

A të rrimë te alegoria, që do të jepej me një fjali proze, siç ka ndodhur shpesh në interpretimet simpliste që kanë karakterizuar studimet

tona, apo të kërkojmë natyrën e simbolit¹⁶, me interpretimet e tij të shumëfishta?

Nuk mund ta mohojmë se poeti na shpalos një ligjërim të komplikuar, që kërkon interpretime të mëtejshme:

Pjesa I është e ndërtuar e gjitha nga katrena me 5-rrokësh;

Pjesa II është e ndërtuar e gjitha nga katrena me 7-rrokësh;

Pjesa III është e ndërtuar e gjitha nga katrena bazuar te vargu 8-rrokësh;

Pjesa IV është e ndërtuar e gjitha nga strofa safike.

Po t'i përfytyrojmë katër këngët si katër kolonada, do të shfaqej një arkitekturë tepër moderne, që do të anonte nga forma origjinale, domethënëse, e modernizmit. Pra, një shqetësim romantik i dhënë me mjeshtërinë e një neoklasiku¹⁷. Gjithë ky polimetër është realizuar për herë të parë në letërsinë shqipe, nga një poet në moshën 22 vjeçare.

Çfarë është e rëndësishme për trajtesën tonë, i gjithë sfondi ngrihet për të dhënë ndjenjat e heroit lirik, pra jashtë një ndërtimi *mimetik*, përshkrues a riprodhues.

Kjo ide gjen mbështetje edhe nga mendimi teorik i poetit. Në esenë "Mbi natyrë të poezisë"¹⁸. Mjedja do të shprehej se në epikë dhe dramatikë shihet ngjasimi (mimesis), por jo në lirikë. Poeti nuk duhet të kopjojë. Ai e shfaq bukurinë në shumë pikëpamje, duke e dhënë përtej asaj që sheh syri. Këtu ndahet poeti nga vjershëtori.

Te poezia e lartpërmendur, ai ia ka dalë, duke treguar rrugën nga poete poezia e re shqipe në paradigmen e romantizmit apo të frymëzimeve romantike.

Përfundim

Konkretisht, poezia e marrë në shqyrtim (fare mirë mund të ishte edhe lirika e Naim Frashërit, Serembes apo ndonjë poeti tjetër) na tregon se në poezinë e romantizmit shqiptar, i parë si metodë krijuese:

- u shmangën gjithnjë e më shumë kanonet e rrepta të imitimit,
- u akomodua stilistika subjektive e artit,
- u tërhoq vëmendja për pjesën e artistit në krijimin e një veprë arti -

¹⁶ Një debat i filluar nga Goethe.

¹⁷ Po aty, fq. 156-157 (Se cili është ky stil neoklasik, mund ta gjejmë te doracaku i Anton Xanonit, "Prisi në lamë të letratyrës", pjesa *Shka asht stili*, ku përsiatet rreth 5 argumenteve *Pelqimi, Kjartësia, Shkurtësija, Eleganca, Harmonija*.)

¹⁸ Mjedja, Ndre. *Vepra letrare II*. Shtëpia botuese "Naim Frashëri. Tiranë, 1988, fq. 111-116.

për faktin se një vepër arti mishëron qëndrimet, ndjenjat e artistit, emocionet dhe këndvështrimin ndaj subjektit të tij,

- shpjegoi pse arti është i rëndësishëm për ne.

Bibliografi e shfrytëzuar:

- D'Angelo, Paolo. *Estetika e romantizmit*. Albas. Tiranë, 2020.
- Breca, Ilir. *Vargjet e Ovidit në veprën e Bogdanit*; Symbol – Cultural Studies Journal No 19, 2020, Bard Books.
- Calinescu, Matei. *Pesë fytyrat e modernitetit*. Dituria. Tiranë, 2012.
- Culler, Jonathan. *Literary theory*. Oxford 2000.
- Dakaj, Nikollë. *Antologji e poezisë së madhe botërore*. Naim Frashëri, Tiranë, 2018.
- Day, Aidan. *Romanticism*. New critical idiom. London and New York. 1996.
- Eco, Umberto. *Historia e bukurisë*. Dituria. Tiranë, 2011.
- Fishta, Gjergj. *Mrizi i zanavet*. Shkodër, 1941.
- *Literary terms & literary theory*. Oxford University Press, Oxford, 1990.
- Franzini, Elio & Mazzocut-Mis, Maddalena. *Histori e shkurtër e estetikës*. Pika pa sipërfaqe. Tiranë, 2018.
- Lotman, J. *Structure of artistic text*, Michigan Slavic Contributions, Michigan, 1977.
- Krasniqi, Gazmend. *Si ta lexojmë letërsinë shqipe: Drejtimet letrare dhe kanonet e tyre* (monografi - ineditum).
- Mjedja, Ndre. *Vepra letrare II*. Shtëpia botuese "Naim Frashëri. Tiranë, 1988.
- Ovidi. *Metamorfozat*, Onufri. Tiranë, 1998.
- Rugova, Ibrahim. *Kritika*. Akademia e Shkencave dhe e Arteve të Kosovës. Prishtinë, 2007.
- Xanoni, Anton. *Prisi n' lamë të letratyres*. Shkodër, 1912, 1920.
- Zheji, Gjergj. *Bazat e vargëzimit shqiptar*. Rilindja, Prishtinë, 1990.
- <https://palimpsest.al/2022/04/plaga-e-odiseut/> Fragment i shkëputur nga Erich Auerbach, "Odysseus' Scar" from "Mimesis: The Representation of Reality in Western Literature", trans. Willard R. Trask. Princeton, 1953, repr. 1974, chapter one.)

A test for the paradigm of Albanian romanticism as a method

ABSTRACT

When and how did the opposition of the art of expression to the art of mimesis happen in Albanian literature? Can we find in Albanian poetry the poetic models of classicism and neoclassicism as the art of mimesis, so

that we can be clearer in defining the features of the art of expression? These are some of the questions that this paper seeks to shed light on. On the other hand, this paper seeks to emphasize how Albanian romanticism as a method was coherent with what was happening in European romanticism. Finally, we will try to highlight some special qualities of Albanian romanticism as a creative method.

Keywords: aesthetics of romanticism, romanticism in Albanian literature, mimesis, art of expression

Flutur TROSHANI

ZHVENDOSJA NOMADE SI TIPOLOGJI FUNKSIONALE ESTETIKE NË ARTIN BASHKËKOHOR PAMOR SHQIPTAR

Nëse bëjmë një analizë të thelluar dallojmë disa pikëtakime shumëplanëshe nëpër të cilët veprat e artit bashkëkohor pamor shqiptar konvergojnë. Dhe, pikërisht për këtë arsye, të marra së bashku, ato mund të shqyrtohen si një fushë e stabilizuar hulumtimi. Së pari, artistët bashkëkohorë shqiptarë reflektojnë ose hulumtojnë natyrën dhe substratet e identitetit personal; së dyti, ata merren me tematikën e sedimentuar kulturore që mbizotëron në hapësirat gjeografike; së treti, hulumtojnë potencialin shërues të eksperimentit në art; së katërti, përvijojnë dallueshëm një përqsasje estetike për të portretizuar ndryshimet psiko-kulturore që kanë karakterizuar periudhën e tranzicionit në vendet postkomuniste të Evropës Lindore në përgjithësi, dhe, në Shqipëri, në veçanti.

Këto pikëtakime shërbejnë për të kuptuar më qartë, e prej aty për të hulumtuar më në thellësi, orientimin e artit bashkëkohor pamor shqiptar në mënyrë të sistemuar e koherente. Në tërësi, artistët janë të ndjeshëm ndaj shqetësimeve të kohës dhe shpesh, pavarësisht dallimeve individuale, i paraprijnë atyre. E thënë ndryshe, teksta nomadizmi, luhet tematikisht në repertorin e tyre, ai shndërrohet në tipologji estetike, që reflektohet në gamën e gjerë të pyetjeve që artistët pamorë shqiptarë ngrejnë si në video-instalacione, ashtu edhe në piktura e fotografi artistike. Në pamje të parë, ky këndvështrim mund të duket i paqartë, ndoshta i dyshimtë. Dhe, me të vërtetë, përvijohet edhe më fort si i tillë nëse zhvendosja nomade konceptohet si një ndërtim relativisht i qëndrueshëm antropologjik. Por, në thelb, kjo nuk është plotësisht e vërtetë.

Nëse hetojmë në thellësi gjestin eksperimental të Adrian Pacit, për shembull, shohim se qasja e tij artistike nuk prek vektorët antropologjikë të lëvizjes si përvojë në vetvete. Për këtë arsye, në këtë punim argumentoj se nomadizmi në artin pamor bashkëkohor shqiptar zhvillohet në linjat e një estetike ndërvarësie. Në thelb, nomadizmi nuk paraqitet vetëm si një cilësi tematike parimore - që e bën veprën e Pacit menjëherë të dallueshme - por ndikon gjithashtu edhe në tipologjinë e tij funksionale estetike, sipas mënyrës Deleuze-Guatariane. Si hap të parë, unë do të hetoj estetikën e hapjes në veprën e Pacit, ku, ashtu si personazhet e tij, shënjimët migrojnë

nga shenjuesit e tyre. Më pas, do të analizoj sesi subjektivitetet e tij nomade konfigurohen estetikisht dhe luhen më shumë si “ndërveprime esencash” sesa si “esenca statike.”¹

1. Zhvendosja nomade: Një estetikë e hapjes dhe mundësive të pafundme semantike

Në mbyllje të shekullit të kaluar e kapërcyell të atij të ri, shoqëria shqiptare ka qenë në prag, dhe në krye, të ndryshimeve të mëdha. Megjithatë, hulumtimi artistik i Pacit nuk është kurrë në kërkim të gjesteve madhështore revolucionare. Kur u pyet nëse çështjet me të cilat merret, si për shembull, “nomadizmi,” “identiteti,” e “emigracioni” nënkuptojnë - fshehurazi - një lloj orientimi të nëndheshëm drejt “ndërgjegjësimit social” dhe veprimit të orientuar politikisht, Paci paraqet një argument që besoj vlen për shumicën e veprave të tij. “Tema të tilla të forta” nuk janë domosdoshmërisht tema politike. Përkundrazi, ato vijnë me dallimet e tyre. Këto tema prekin “realitete që janë pjesë e jetës sonë të përditshme ... Injorimi i tyre bëhet më i sforcuar sesa marrja me to. Ajo që përpiqem të bëj nuk është të jem retorik, por i ndjeshëm. Unë nuk konceptoj ‘veprime ndërgjegjësuese’. Por, nuk shmangem nga shfaqja e ndjenjave të mia për tema të caktuara. Nuk besoj tek artisti që ‘di’ dhe u tregon atyre që ‘nuk dinë’ njohuritë e tij. Veprimin e artistit e konceptoj si të ishte një pyetje, një habi, a një ndjeshmëri e veçantë që shndërrohet në formë.”² Nëse çështja shihet nga ky këndvështrim, atëherë i takon artistit - sipas Pacit - e drejta të bëjë pyetje që hetojnë shtresëzimet kulturore të hapësirave gjeografike.

Në parim, paradigma e zhvendosjes nomade ndërthur hapësirën gjeografike me diskursin e ndërtuar në themel të sedimentimit kulturor. Është pikërisht ky i fundit që i ka kthyer ata nga ‘hapësira’ në të ashtëquajturat ‘vende’. Prandaj, në vend që të jetë thjesht një temë, zhvendosja nomade në veprën e Pacit kthehet në një mekanizëm që shërben për të bërë pyetje që hetojnë identitetin personal, sidomos kur ky i fundit kapet në një akt rezistence ndaj “homogjenizimit kulturor.” Në fig. 1, për shembull, kontrolli i Pacit ndaj zhvendosjes nomade është në masë të madhe simptomatike e praktikës së tij eksperimentale. Ashtu siç sugjeron

¹ Pjesë të këtij punimi janë botuar në *Hylli i Drites*. Vol. 272. 1. Shkodër: Botime Françeskane, 2012. 78 – 88.

² “Paci, Ardian. Interview to one of the Finalist in the Premio Italia Arte Contemporanea.” *Vogue*. By Elena Bordinon. 16 Feb. 2012 <<http://www.vogue.it/en/people-are-talking-about/art-photo-design/2012/01/adrian-paci>>.

edhe titulli, "Home to Go," duhet të pranojmë pikësëpari se figura qendrore e veprës është një konstrukt nomad, i përshkruar nga binarët: privat/publik, nomad/sedentar, larg/afër, i fshehur/i dukshëm. Këto, në vend që të theksojnë humbjen, nxjerrin në dritë "mundësitë estetike dhe semantike të asaj që ndodh në procesin e lëvizjes" (Cianci xv).

fig. 1, Home to Go.

Postura e figurës qendrore pohon atë që kjo vepër përpiqet të fiksojë: një moment në të tashmen, i ngarkuar me kujtime të së shkuarës, por që pret ende për t'u formëzuar në të ardhmen. Ajo që dominon dukshëm, megjithatë, është kontrasti i mprehtë midis statujës së bardhë në qendër dhe ngjyrës kafe të errët të pllakave mbi supet e saj. Vetë kontrasti e shtyn statujën të rikuperojë energji kinetike dhe të përshkojë hapësirën në mënyrë metaforike.

Hapësira në korpusin kolektiv të Pacit shpesh fragmentohet. Në fig. 2, për shembull, ai ka paraqitur një ndërtesë rrënjësisht të shpërfytyruar, e cila është në kontrast me koherencën dhe stabilitetin që çdo ndërtesë duhet të përcjellë.

fig. 2, Per speculum

Struktura e skeletit prej betoni njëkatëshe është lënë e braktisur. Nuk ka mure dhe asnjë shenjë tjetër jete, përveç pasqyrave të mbajtura nga pesë burra që qëndrojnë në këmbë drejt. Shikuesit mund të pyesin vetëm se për çfarë mund të ketë shërbyer kjo ndërtesë. Megjithatë, muret që mungojnë së bashku me pasqyrat e kanë shndërruar ndërtesën në një lloj strukture të hapur.

Strukturat e hapura na shtyjnë të shohim "si lidhen gjërat" në vend që të hetojmë si "janë" ato (Lorraine 144). Për rrjedhojë, njerëzit dhe vendet, plani i parë dhe ai i dytë, publikja dhe privatja janë tendosur në një masë të tillë që të fshijë vetë qendrën e tyre. Në fig. 3, për shembull, njëzet burra janë ulur në shkallët e stadiumit të Shkodrës. Ata mbajnë llamba të ndezura nga energjia e prodhuar prej gjeneratorëve të vendosur në këmbët e tyre.

fig. 3, Turn On.

Secili personazh duket sikur i ngjan atij në krah. Në fakt, duket sikur ata dyfishojnë njëri-tjetrin. Shihet, pra, një lloj modelimi i përsëritur, i cili strukturon në mënyrë progresive shpalosjen semantike të vetë fotografisë. Prandaj, çdo përpjekje për të hartuar demarkacionet semantike të këtyre njerëzve, dhe, për të kuptuar përqendrimin e gjithë fotografisë, të bën ta gjesh veten të kapur në një sërë ngjashmërisht iluzive, ku "origjinalet janë kopje" dhe anasjelltas. Rrëshqitja e përsëritur e fotografisë i ka tejkaluar referentët e saj të qëndrueshëm: zinxhirët semantikë të shenjuesve këputen në këtë mënyrë, sepse shenjimet e tyre përkatës nuk janë stabilizuar. Ata "prijen të shkëmbejnë pozicionet." Individualisht, çdo personazh në këtë fotografi është semiotikisht i dobët, por ai e merr forcën nga përballja me të tjerët (Mazur 106).

Më vete, çdo personazh mund të përkufizohet si një "komunim makinerik" në qasjen Deleuze-Guttariane, sepse secili prej tyre funksionon sikur të ishte një "rrjedhë e shenjuesve," e përcaktuar prej "fluksit të madh të elementëve të shumëfishtë" të përfshirë në konfigurim. Në nivele të ndryshme, secili prej tyre ndërlihd fuqinë e mekanizueshme të

gjeneratorëve si burim energjie, nga njera anë, me atë të qenieve njerëzore, nga ana tjetër. Në fund, çdo personazh shfaq një lloj koherence, “efektet emergjente të së cilës” “mëshojnë në aftësinë e forcave vetërenditëse të materialit heterogjen për t’u bashkuar” (Bonta, Protevi 55).

Në tërësi, konfigurimi vizual i marrëdhënieve mes këtyre njerëzve zhvendoset dhe ndryshon, ashtu si edhe importi semantik i vetë fotografisë. Ai është në “metamorfozë të vazhdueshme, duke iu përshtatur variacioneve të topografisë” përsëritëse. Së bashku, këto mund të përkufizohen si një “përmbledhje kolektive e kumtimeve [të pashprehura],” duke artikuluar në mënyrë metaforike jo vetëm pasionet, kujtimet dhe përvojat e tyre, por, gjithashtu, “duke refuzuar të heqin dorë nga kuptimet e dhura të termave, ose duke përcaktuar sigurinë e përkatësisë.” Këtu, Paci ka paraqitur një konstrukt që është në lëvizje të vazhdueshme - “i hapur, i rrjedhshëm dhe nomad.” Në tërësi, ai jep “një bashkësi tjetër potenciale” (Papstergiadis 117) duke “falsifikuar mjetet për një vetëdije dhe një ndjeshmëri tjetër” (Deleuze, Guattari 17). Ndryshimet dhe konfrontimet me të cilat ndeshet bota moderne janë “forma variacionesh,” sugjeron Paci, të ndërtuara “në struktura të caktuara.” Ndjeshmëria moderne duhet të pësojë një rinovim dhe “rirregullim” të vazhdueshëm, pasi “kufijtë” që na prekin “po ndryshojnë, procese të reja po formohen, rezultatet po bëhen më kalimtarë” (Papstergiadis 102).

2. Subjektivitetet nomade të luajtura brenda tipologjive funksionale estetike Estetizmi i zhvendosjes nomade duhet të kontekstualizohet brenda dinamikës së botës moderne të globalizuar: “Me flukse më të mëdha njerëzish dhe simbolesh, si dhe transformime rrënjësore në modelet e punës, kufijtë dhe formacionet kulturore janë zhvendosur dhe rikonfiguruar rrënjësisht. Tani është e vështirë të imagjinohet sesi praktikat kulturore mund të rrënjosen ekskluzivisht në një vend. Kulturat janë copëtuar dhe shpërndarë” (Papstergiadis 103). Në këtë kuptim, veprat e Pacit në tërësi janë veçanërisht të vlefshme për këdo që përfshihet në hulumtimin e hapësirës të orientuar nga kultura.

Në punët e shqyrtuara, Paci jo vetëm që shpalos tipologjinë e tij estetike, por gjithashtu tregon edhe sesi gjesti i tij eksperimental mund të zbulojë një “pasqyrë kulturore të pashtrëmbëruar.” Këto vepra vënë në pikëpyetje trashëgiminë e tyre kulturore dhe, prej andej, projektojnë *modus operandi-n* e artistit në drejtime krejt të reja. Për këtë arsye, puna e Pacit na jep një qasje shumë më komplekse e të thelluar të përvojës nomade. Përgjigjja e tij personale artistike tregon se zhvendosja nomade mund të jetë një “shënues identiteti” i fuqishëm.

Identiteti vjen së bashku me "kultivimin e territorit." Në mënyrë metaforike, repertori i tij humb kufijtë dhe hapësirat e kontaktit midis reales dhe imagjinare, të shkuarës dhe të tashmes. Në këtë pikë, do t'i drejtohem asaj që, për mendimin tim, është një nga pjesët e tij më interesante. Video-instalacioni, i titulluar "Centro di permanenza temporanea" (5'30"), që kalon nëpër plane të kundërta dhe perspektiva të shtrembëruara, sugjeron se arti bashkëkohor shqiptar mund të reflektojë me saktësi mbi realitete të rëndësishëm socialë dhe kulturorë. Këto mund të lexohen si një përfaqësim i tensioneve reale, të shtrirë në marrëdhëniet e diskutueshme midis Lindjes dhe Perëndimit.

Titulli, "Centro di permanenza temporanea," i referohet mënyrës sesi quhen kampet e refugjatëve në italisht. Megjithatë, instalacioni nuk është vendosur në një kamp refugjatësh, por në një aeroport anonim. Kjo video hapet me një pamje anësore të shkallëve të zbrazëta (fig. 4).

fig. 4, Centro di permanenza temporanea, 0'25".

Duke u bazuar në importin e tyre lokal, shkallët funksionojnë si "parim kryesor strukturor" i instalacionit. Dhe, në fakt, pasi "parimi i vendndodhjes" është dekretuar, duket se ajo mbetet një konstante gjatë gjithë videos. Megjithatë, minute pas minute, vendndodhja riprodhohet në të gjitha planet e perspektivës. Shkallët kthehen në një lloj funksioni semantik. Potenciali i tyre referencial tregon hapësirën e tyre "të kufizuar." Në këtë pikë, shkalla hyrëse kthehet në një funksion kopulë. Ajo

parashtreron (ri)rregullimin iterativ të shenjuesve fluid si në kohë ashtu edhe në hapësirë, duke përcaktuar kështu vetë konfigurimin semiotik të instalacionit.

Burrat dhe gratë parakalojnë në heshtje duke u ngjitur lart, një hap njëri pas tjetrit. Të gjithë lëvizin *in tandem*. Si postura ashtu edhe veprimet e tyre shprehin tension. Megjithatë, devijimi përfundimtar i shkallëve, që nuk i çojnë në derën e hapur të një aeroplani (fig. 5), është sa i papritur aq edhe i diskutueshëm. Pezullimi i personazheve dhe absurditeti i gjendjes së tyre është ajo që, në mënyrë paradoksale, e mban të bashkuar pjesën.

fig. 5, Centro di permanenza temporanea, 3' 37".

Kjo video-instalacion duhet parë brenda kontekstit të tablosë globale. Ai karakterizohet nga disimetritë e plota si të kapitalit ashtu edhe të mallrave, nga vatrat rizomatike të pushtetit politik, nga fragmentimi i historive të kaluara, praktikat dhe zakonet e korrigjuara, migrimet rrjedhëse të njerëzve - brenda dhe jashtë - në masë të paprecedentë. Paci thotë se, më shumë se kurrë më parë, historitë personale të të ashtuquajturve "qytetarë kalimtarë" dhe "vendbanimet e tyre të përhershëm" janë tregues të botës sonë multikulturore, paqëndrueshmërisë së saj sociale dhe ndërvarësisë financiare.

Videoja e Pacit ka të bëjë me “mobilizimin e dallimeve” dhe deterritorializimin e identitetit personal. Personazhet janë “të ndarë,” “jounitarë,” “kalimtarë” dhe “nomadë.” Kjo vepër na jep një mundësi për interpretim, në vend të një përgjigjeje të mirëpërcaktuar. Ajo mbetet e pazgjidhur dhe e paqartë. Video-instalacioni, në këtë kuptim, paraqet një formë të “të menduarit figurativ” që reflektohet në dy akse: hapësira, e shfaqur përgjatë dimensionit “gjeografik”, “social” dhe atij filozofik dhe, aksi i dytë, koha, e shfaqur përgjatë dimensionit “historik” dhe atij aktual (Braidotti 4). Konvergimi i këtyre dy akseve - hapësirë dhe kohë - i jep zë kontraditave bashkëkohore. Burrat e gratë e korpusit të tij artistik, të konfiguruar estetikisht në subjektivitetet nomade, nuk janë “esenca statike,” por “përvijime” fluide. Ata përcaktohen nga pushteti e kategoritë sociale. Për këtë arsye, estetizimi i subjektit nomad refuzohet sistematikisht.

BIBLIOGRAFI

- Bonta, Mark, John Protevi. *Deleuze and Geophilosophy: A Guide and Glossary*. Edinburgh: Edinburgh Univ. Press, 2004.
- Braidotti, Rosi. *Nomadic Subjects: Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. 2nd edition. New York: Columbia Univ. Press, 2011.
- Cianci, Giovanni, Caroline Patey, Sara Sullam eds. *Transits: The Nomadic Geographies of Anglo-American Modernism*. Bern: Peter Lang, 2010.
- Deleuze, Gilles, Felix Guattari. *Kafka: Toward a Minor Literature*. Trans. Dana Polan. Minneapolis: Minnesota Univ. Press, 1986.
- Lorraine, Tamsin. “Lines of Flight.” *The Deleuze Dictionary*. Ed. Adrian Parr. Edinburgh: Edinburgh Univ. Press, 2005. 144 - 46.
- Mazur, Krystyna. “The ‘Unfamiliar Stereotype’: Repetition in the Poetry of John Ashbery.” *Poetry and the Sense of Panic: Critical Essays on Elizabeth Bishop and John Ashbery*. Ed. Lionel Kelly. Amsterdam: Rodopi, 2000. 105 - 117.
- Paci, Ardian. Home to Go. 2001.
 ---. Turn On. 2004.
 ---. Per speculum. 2006.
 ---. “Centro di permanenza temporanea.” 2007.
 ---. Interview to one of the Finalist in the Premio Italia Arte Contemporanea. *Vogue*.
 By
- Elena Bordignon. 16 Feb. 2012 <<http://www.vogue.it/en/people-are-talking-about/art-photo-design/2012/01/adrian-paci>>.
- Papastergiadis, Nikos. *The Turbulence of Migration*. Malden, Mass.: Blackwell Publ. 2000.

Nomadic displacement as a functional aesthetic typology in contemporary Albanian visual art

ABSTRACT

Nomadism, this paper suggests, is not only a principle thematic *qualia*, which makes Adrian Paci's work immediately recognisable, but also affects in Deleuze-Guattarian fashion his aesthetic functional typology. At first, I am going to look into Paci's aesthetics of openness, where, just like his characters, his signifieds migrate from their signifiers. Afterwards, I am going to see how his aesthetically configured nomadic subjectivities get played out as "assemblages," instead of "static essences."

Monika HASANI

BEKTASHIZMI, ROLI I TIJ NË KULTURËN DHE SHKOLLËN SHQIPE NË KRAHINËN E MALLAKASTRËS

Historia e besimit, kulturës dhe shkollës shqipe është e mbushur me ngjarje, figura dhe bëma të shumta, të cilat plotësojnë një mozaik sakrificash dhe tradite, që është përcjellë paralelisht me zhvillime të tjera të saj dhe që në kompleksin e tyre e shpalosin Shqipërinë dhe shqiptarët si një vend dhe popullsi mbijetuese. Krahas faktit, e të qenit një vend dhe një popull i lashtë, me një kulturë të qëndrueshme, në mbijetesën e shqiptarëve ka një vend nderi, që duhet përmendur sa herë është e nevojshme dhe sakrificat, pasi në mbetemi vendi me sakrificat më të spikatura dhe më të mëdha në Gadishullin Ballkanik. Lidhur me traditën kulturore, të shkollës dhe të arsimit, shqiptarët ishin të detyruar të tejkalonin vetveten, pra të bënin një mbi-sakrificë fizike, kulturore, të traditës dhe të besimit, dhe kjo mbi-sakrificë mbetet një nga arritjet që nuk përsëritet lehtë në asnjë popull, sado i kulturuar dhe i madh qoftë.

Në parashtrësën, me të cilën unë mendoj se do t'i shkonte mjaft një kujtesë dhe një hulumtimi për bektashizmin në krahinë e Mallakastrës, që më së pari lidhet me një traditë të mirë të këtij besimi, në fondin e vet me atë që ka në vetvete besimi bektashi, një besim i cili vjen deri në ditët tona si një kujtesë dhe sakrificë për kulturë, dije, vëllazëri, drejtësi dhe shkollë.

Bektashizmi ka një histori të largët kur ai është shfaqur në gjirin e besimit islam dhe lidhet me konceptin fundamental të tij, i njohur si *Hakk-u* (e vërteta), i cili ka gjallëruar në elitën ushtarake osmane dhe njërin nga themeluesit e tij është Bektash Veliu, një njeri i shenjtë, por dhe mbrojtësi i shenjtë i këtij tarikati. Në momentin kur atë e konsiderojnë “njeri i shenjtë”, pa dyshimin më të vogël, marrëdhënia me të është e pakushtëzuar dhe bashkëjetuese e denjë në rrugëtimin e tij. Në këtë shtegtim shekullor, një rrugëtim që ka ndikuar kaq shumë dhe vazhdimisht në përsosjen e ndërgjegjes së besimit bektashi, që sipas *suluqit*, një interpretim i njohësve të thellë të bektashizmit, synon pandërprerë arritjen e idesë hyjnore, ku mishërohet marrëdhënia me njeriun dhe mes njerëzve, që sipas “shtëpisë”, ku ky besim ka ruajtur kohë pas kohe tharmin e vet, siç është teqeja, njërën nga detyrat më bazike ka dhënie e bukës nevojtarëve, gjë që edhe në Mallakastër është kthyer në një traditë shumëshekullore.

Bektashizmi shqiptar ka historinë e tij; ai është shfaqur në Shqipëri bashkë me “pelegrinë” të tillë, siç ishin dervishët shëtitës, të cilët përhapnin filozofinë e Haxhi Bektash Veliut, një praktikë e njohur dhe në disa besime të tjera në botë. Në thelbin e vet bektashizmi lidhet me idenë e përparimit shoqëror, ndërsa në Shqipëri ai u mishërua në mbështetjen për shkrimin dhe këndimin shqip, mbi fundamentin e të cilës u ngrit dhe Rilindja Shqiptare, duke i kontribuar shumë çështjes shqiptare.

Më së pari bektashizmi në Shqipëri është shfaqur që në shekullin e XIV, dhe për shkakun e një përshtatjeje tek shqiptarët, rrugëtimi i tij ka qenë i vazhdueshëm dhe i pacënueshëm në parimet e tij themelore, që lidhet me të vërtetën dhe parimin e vëllazërimit mes njerëzve. Evlia Çelebiu, njofton, se rreth vitit 1680, ka vizituar teqetë bektashiane të Kaninës dhe rrethinat e Vlorës. Teqeja bektashiane e Kaninës thuhet se është bërë nga Haxhi Bektashi, ndërsa studiues të tjerë dëshmojnë për bektashinjtë të Shqipërisë që në vitet 1421-1451, ndërsa në vitet 1451-1481, flitet për shenjtorë të, tillë si: Kasëm Baba, Piri Baba, Jemin Baba, Hysejn Baba, që kanë përhapur bektashizmin në vende të ndryshme të Shqipërisë, ndërsa gjatë sundimit të sulltan Bajazitit të dytë (1481-1512), janë ngritur shume teqe të besimit bektashi në Shqipëri.

Bektashizmi në Shqipëri ka një gjeografi interesante, ai u përhap ndërmjet misionarëve të parë si Baba Ali Horasani, në Krujë, Dylgjer Hysejni, në Elbasan, Baba Arshiu në Gjirokastrë dhe shumë të tjerë. Dëshmitë njoftojnë gjithashtu për shfaqjen e hershme në Sari Salltiku në shpellën e Malit të Krujës në vitin 1325, për t’u dëshmuar në disa vende të Shqipërisë si: Varri i Sari Salltikut në malin Shkëlzen – Tropojë, Mali Pashtrik, Vend i shenjtë – Has, Shpella e Sari Salltikut – mali i Krujës, Gjurma e Sari Salltikut – Krastë, Krujë, Shpella e Sari Salltikut – Mamuras, Vendi i Mirë – Laç, Gjurma e Sari Salltikut – Shijak, Fshati Radë – Durrës, Guri i Salltikut – Dhemblan, Tepelenë, Sergjik mbi malin Lazarat – Gjirokastrë, gjurma e Sari Salltikut në shpellën e Karaburunit, por dhe në Hambar të Mallakastrës, dhe shumë vende të tjera jashtë territorit zyrtar të Shqipërisë në Kosovë dhe trojet e tjera shqiptare.

Bektashizmi është një fenomen i rëndësishëm në studimet e ndryshme historiografike dhe ato të besimit, dhe fenomeni shqiptar ka vënë në lëvizje studiues të shumtë, duke njohur historinë mjaft të komplikuar të Shqipërisë. Në këto kushte ende në ditët e sotme, hulumtues të huaj vazhdojnë që të merren me fenomenin bektashi në kulturën shqiptare, njëri prej të cilëve më gjerësishëm dhe me themel është studimi i studiuesit të njohur Robert Elsie më veprën *“Bektashinjtë shqiptarë, Historia dhe kultura e një rendi dervishësh në Ballkan”*, ku gjen një pasqyrim të

gjerësishëm dhe korrekt dhe fenomeni i bektashizmit në krahinën e Mallakastrës, një burim mjaft i rëndësishëm, i gjerësishëm dhe hulumtues, që na vjen në ndihmë sot. Shkurtimisht po sjellim në kujtesë teqetë, tyrbet dhe të dhënat bazike të fenomenit të bektashizmit në krahinën e Mallakastrës:

Aranitas, Qarku i Mallakastrës, Shqipëri – Dervishia e Aranitasit. Kjo dervishije ishte themeluar më 1923. Një vend i frekuentuar mjaft nga banorët e krahinës. Ka pasur varësi direkte nga teqeja e famshme e Koshtanit.

Çorrush – Teqeja e Çorrushit: Kjo teqe shërbeu si pikë takimi për muhibët nga qarqet e Mallakastrës, Vlorës dhe Tepelenës. Nje teqe e njohur dhe me ndikim të madh në të gjithë krahinën e Mallakastrës dhe të Jugut për shkakun e pozicionit strategjik të saj. Përmendet Baba Sherifi apo Sherifi i Çorrushit, që ishte varrosur aty.

Fratari – Dervishia e Fratarit: Kjo dervishie, ndoshta teqe e mëhershme, thuhet se ishte themeluar rreth vitit 1913. Një nga vendet e njohura të besimit bektashi në Mallakastrë dhe në Shqipëri për të cilën flet dhe dijetari gjerman, Franz Babinger-in në vitin 1962.

Kjo dervishi e njohur vjen nga burime të njohura të studiueses bashkëkohore për Ballkanin dhe Shqipërinë (cf. N. Clayer 1990, f. 279), referuar dhe në paraqitjen e Robert Elsie në veprën e tij “Bektashinjtë shqiptarë, Historia dhe kultura e një rendi dervishësh në Ballkan”, f. 413).

Greshicë – Teqeja e Baba Husejnit: Teqeja e Greshicës ishte themeluar rreth vitit 1860 nga njëfarë Baba Husejni apo Hyseni. Pak gjë tjetër dihet për aktivitetet e saj. Ishte djegur në Luftën e Dytë Botërore, por duket se ishte rindërtuar. Teqeja e Greshicës ka qenë një teqe me ndikim të madh dhe mjaft e frekuentuar Tyrbja përmban varret e Baba Hysejnit, Baba Dinos, Baba Fetahu.

Hekal – Teqeja e Hekalit: Hekali, siç dihet është një burim i referuar dhe në histori dhe në burime të tjera. Jo më kot historiani dhe arkeologu austriak, Karl Patsch (1865-1945) e vizitoi rajonin në maj të vitit 1900 dhe hasi në një varrezë bektashiane dhe ndër të tjera shkruan: “*Në hulumtimin tonë të zonës, hasëm në një varrezë myslimane nën Gradishtë, që ishte e mrekullueshme për shkak të gjendjes së rregullt.*”

Për traditën bektashi në Hekal shkruan dhe studiuesja e njohur Hazluck, burime të referueshme (cf. C. Patsch 1904, ff. 117-118; F. W. Hasluck 1929, f. 436 (543); N. Clayer 1990, f. 307), ku flitet për një tyrbë dhe jo teqe, gjithsesi e njohur në traditën mallkastriote, ku besimi bektashi ka historinë e vet.

Duke u thelluar më tej në besimin bektashian ndër banorët e Hekalit, dokumente të tjera hedhin dritë, për përhapjen e bektashizmit në krahinën e Mallakastrës. Në periudhën e Ali Pashë Tepelenës dhe Pashallëkut të Janinës e kohë më pas, mjaft kapedanë e prijës popullorë, si: Rrapo Hekali, Mane Goxhaj, Sulo Greshica, Xhagajduri, Sulo Mustafai, Hajredin Hekali, kishin përqafuar bektashizmin dhe e përhapën edhe te fshatarë të tjerë të Mallakastrës, qysh në vitet 1818-1848.

Kapaj – Teqeja e Baba Ismailit: Kjo teqe ishte themeluar rreth vitit 1901 nga Baba Ismaili, që kishte vdekur para vitit 1923. Ishte në varësi të teqesë së Koshtanit. Teqeja, që me sa duket më herët kishte qenë faltore, siç dëshmohet nga burimet e Hasluck-ut dhe Clayer-it (cf. *F. W. Hasluck 1929, f. 436 (543); N. Clayer 1990, f.311*), ku është mbështetur dhe studiuesi i njohur kanadezo- gjerman Robert Elsie.

Kremenar – Teqeja e Baba Hasanit: Teqeja e Baba Hasanit në Kremenar ishte themeluar në vitet e para të shekullit të njëzetë, rreth vitit 1905, nga baba Hasani. Ishte shkatërruar, pa dyshim, nga forcat greke, në periudhën 1913-1914. Baba Hasani iku në fshatin e Krahësit, por teqeja ishte rindërtuar më vonë, mesa duket në vitin 1920.

Drizar – Teqeja e Baba Xhelalit: Është njëra nga teqetë më të njohura të krahinës së Mallakastrës, e cila mbart në historinë e saj një histori të rëndësishme mbi 150 - vjeçare të bektashizmit shqiptar. Është themeluar rreth vitit 1903 nga baba Xhelali. Ishte nën varësinë e teqesë së Koshtanit, rreth 30 km në juglindje. Teqeja e Drizarit ishte përfaqësuar nga Baba Rakipi në Kongresin e Parë Kombëtar të Bektashinjve, mbajtur në teqenë e Prishtës në rajonin e Skraparit më 14-17 janar 1921. Ishte rindërtuar nga Dede Baba Ahmet Myftari, që ishte internuar në Drizar nga viti 1958 deri më 1967 me dishepullin e tij Reshat Bardhin.

Tyrbja e teqesë është rindërtuar e rihapur në vitin 1994. (cf. *F. W. Hasluck 1929, f. 436 (543); N. Clayer 1990, f. 264.*). Për vetë rëndësinë që kjo teqe ka, mendoj se duhet të sjellim dhe pjesë nga historia e saj kaq e rëndësishme:

Teqeja e Drizarit është themeluar nga Maliq Zeneli, i cili ka dhuruar dhe rreth 5 ha tokë që ajo të mbajë veten me prodhimet bujqësore, perime, fruta dhe blegtori. Duke qenë një nga teqetë me ndikim të madh, nga kjo teqe Baba Xhelua ka bekuar (1916) dhjetëra luftëtarë të çështjes kombëtare, e cila krahas shërbimeve të besimit ishte dhe një qendër e rëndësishme atdhetare-patriotike. Më pas në teqenë e Drizarit kanë shërbyer baba Rakip Gllava (1920-1940), baba Riza Bargullasi (1941-1955), më pas dervish Muharrem Goxhaj. Ajo që është më e rëndësishme për historinë e saj, në vitet e internimit këtë teqe e kanë drejtuar Dede Ahmeti dhe dervish Reshat

Bardhi, të cilët e shndërruan teqenë e Drizarit në një pikë pelegrinazhi të popullsisë së Jugut dhe të gjithë Shqipërisë. Siç e dini, Dede Reashat Bardhi ka drejtuar Kryegjyshit Botërore Bektashiane nga viti 1991.

Teqeja e Drizarit dhe të gjithë ata që kanë shërbyer në të kanë respektuar parimet hyjnore dhe mësimet e Bektash Veliut të bektashizmit, ku shkëlqen parimi i madh hyjnor se jeta njerëzore vlen të jetohet përmes dashurisë së zotit, një kujtesë bektashiane e cila përsëritet në çdo pelegrinazh vjetor që tashmë është bërë traditë në këtë vend.

Teqeja e Drizarit pas vitit 1967 pësoi fatin e teqeve të Greshicës, Kapajt, Çorrushit, Hekalit, të cilat u rrënuan, por besimi hyjnor bektashi mbijetoi, kështu që ata u ringritën pas vitit 1991, duke rikthyer shërbimet e tyre tradicionale dhe duke kujtuar njerëzit e saj të ndritur, të cilët përmes lutjeve, riteve, festave të njohura kanë ndikuar mjaft në përhapjen e bektashizmit.

Teqeja e Drizarit, jo vetëm për historinë e saj, por dhe për rëndësinë që ajo ka historikisht, duke qenë dhe njëra nga teqetë e njohura të vendit me pelegrinazh të përvitshëm, ka qenë dhe ka mbetur në qendër të vëmendjes të Kryegjyshit dhe baballarëve të saj me ndikim kombëtar dhe ndërkombëtar, të cilët kanë ardhur në çdo pelegrinazh në Drizar të Mallkastrës, duke përcjellë dhe mesazhet e nevojshme për besimin bektashi dhe për kohën.

Baba Edmond Ibrahim, Kryegjyshi Botëror sot, në qendrën botërore të bektashizmit, sa herë ka ardhur ka përcjellë falënderimet, mirënjohjen, ka treguar rëndësinë e Teqesë së Drizarit dhe ka kujtuar historinë e saj e cila ka ndjekur Udhën e Hakut të dymbëdhjet Imamëve dhe të Haxhi Bektash Veliut, duke risjellë në vëmendje dhe dy çështje të rëndësishme për të cilat ai thotë:

“Dokumente të historiografisë shqiptare flasin sot, se teqeja bektashiane e Drizarit, në vitet 1910-1912, ka luajtur një rol të rëndësishëm në lëvizjen autonomiste të Mallkastrës, duke qenë një shkëndijë e vet levizjes sonë kombëtare. Ndjekësit e bektashizmit, ishin ndërkaq mbështetës kryesorë të Ismail Bej Vlorës në lëvizjen kombëtare për pavarësi, duke mos kursyer asgjë në kuptimin material, dhe gjithmonë duke sakrifikuar gjithçka në shërbim të çështjes kombëtare shqiptare.

Momenti i dytë kryesor, që e vendos këtë teqe në panteonin e lavdishëm të lëvizjes bektashiane për liri, është padyshim viti 1958, kur regjimi monist dërgon në internim ish -Kryegjyshin Botëror, Dede Ahmed Myftarin, dhe dervishin e tij, Reshat Bardhi. Është me rëndësi të kuptojmë sot të gjithë së bashku se regjimi i kohës e kreu këtë akt, duke menduar se do të shkulte përgjithmonë nga zemra e besimtarëve bektashianë urtësinë

proverbiale dhe vëllazërinë që shpërndante ky tarikati.”

Në nderin e kësaj teqeje, dy figurat e njohura të bektashizmës shqiptare, të cilët kanë shërbyer në vitet e vështira në këtë teqe, Kryegjyshi Botëror mendon se “*Teqeja e Drizarit, u shndërrua në ato vite në Qendrën Botërore Bektashiane, për arsyen e vetme se të dy patriarkët e sipërpërmendur, Dede Ahmed Myftari dhe dervish Reshat Bardhi, mbajtën gjallë dhe zhvilluan më tej traditat më të vyera të tarikatit tonë, duke u dhënë mundësi ndjekësve të tyre në të gjithë Shqipërinë, të besonin se kjo diktaturë ishte e përkohshme*”, duke përbërë një nderim të madh jo vetëm për teqenë, por Drizarin, i cili ka mbetur një përcjellës i rëndësishëm i porosive hyjnore që mbart në vetvete misioni i besimit bektashi.

Si e tillë, Mallkastra dhe Drizari do të mbeten burime të rëndësishme të besimit, patriotizmi, sakrificës për kulturë, dije, unitet dhe të ardhme. Historia do të jetë mirënjohëse për të gjithë ata që me dritën e tyre shërbyen dhe që shërbejnë në teqenë e Drizarit e më tej.

BIBLIOGRAFI

- Ahmataj, Sokrat. *Bektashizmi nën smogun e një libri*. Biblioteka e Bektashizmit (Tirana: Urtësia, 2001) 143 ff.
- Basha, Ali Musa, Muslim Communities under the Anti-religious Regime in Albania (1845-1990). në: *Religion und Kultur im albanischsprachigen Südosteuropa*.
- Elsie, Robert. Albanian Literature in the Moslem Tradition Eighteenth and Early Nineteenth Century Albanian Writing in Arabic Script. në: *Oriens, Journal of the International Society for Oriental Research*, Leiden, 33 (1992), ff. 287-306.
- Elsie, Robert. *Dictionary of Albanian Literature* (New York & Westport, CT: Greenwood, 1986) 171 ff.
- Elsie, Robert. *Evlija Çelebiu në Shqipëri dhe në viset fqinje: Kosovë, Mali i Zi, Ohër. Në bazë të dorëshkrimit autograf*. Përgatitur nga Robert Elsie. Përkthyer nga Abdurrahim Myftiu (Tiranë: Shtëpia Botuese 55, 2008) 213 ff.
- Elsie, Robert. *Leksiku i kulturës popullore shqiptare: besime, mitologji, fe, doke, rite, festa dhe veçori kulturore*. Përktheu nga anglishtja Abdurrahim Myftiu (Tiranë: Skanderbeg Books, 2005), 282 ff.
- Hahn, Johann Georg von. Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar. Im Auftrage der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften unternommen im Jahre 1863.
- Konitza, Faik. Notice sur les Bektachis. Shënim mbi bektashinjtë në: *Albania*, Bruksel, 7 (1897), f. 111.
- Kushi, Enver, Hoxha, Sotirulla dhe Cuni, Nuri (ed), *Udhëtim i shpirtit bektashian* [Album] (Tirana: Kryegjyshata Botërore Bektashiane, 2016) ca. 170 ff.
- *Naim Frashëri. Bektashizmi dhe kombëtarizmi*. Sesioni shkencor i mbajtur më datën 20 tetor 2000, në kuadër të MLN Ditët e Naimit 2000, në Tetovë (Tetovë: MLN Ditët e Naimit, 2002) 125 ff.

- *Periudhat para lindjes së Bektashizmës [Historija e përgjithshme e bektashinjet prej Atë Ali Tyrabiut P.N. i teqes' së Tomorrit. Shkruar në pjesa spirituale dhe dokumentale]* (Tiranë: Mbrothësia, 1929) 95 ff.
- *STATUTI i Komunitetit Bektashian Shqiptar* (Vlorë: Vlorë, 1924) 20 ff.
- *STATUTI i Komunitetit Bektashian të Shqipnis.* në: *Gazeta Zyrtare*, Tiranë, 60, 10 tetor 1945.
- Tirta, Mark. Kulti i Tomorrit e bektashizmi. në: *Perla, revistë shkencore-kulturore*, Tiranë, 2002, Nr. 3, ff. 54-57.
- Tirta, Mark. Kulti i Tomorrit, Bektashizmi, Abaz Aliu. në: *Urtësia*, botim i Komunitetit Bektashian Shqiptar, Tiranë, 8 (1996), ff. 8-12.

Bektashism, its role in Albanian culture and school in the province of Mallakstra

ABSTRACT

In this paper we have dealt with Bektashism in the province of Mallakstra, the province that is associated with a sound tradition of this religious belief, where the application of the divine ideas found a good ground for development among these people, where tolerance, love for man, help to the poor, mercy and pain, are a centuries-old tradition.

The work has been treated as a remembrance of the masjid and tyrbet, and recall the sacrifice for culture, knowledge, brotherhood, justice and knowledge, but also basic information of the phenomenon of Bektashism in the province of Mallakstra, documents of Albanian historiography that remain important sources of belief and patriotism of this faith.

At its core, Bektashism is related to the idea of social progress, while in Albania it was embodied in the support for Albanian reading and writing, they became the defenders of the language and education in the national language, on the foundation of which the Albanian Renaissance was built, a massive contribution to the Albanian cause.

The Masjid did not develop their activity only in the field of religion, but in addition to this, they have promoted the development of Albanian culture, literature, and scientific thought of Albanian people. The Bektashi religious grouping contributed to Albanian writing, which is known by the notion of the literature of Bejtexhinj, which found great popularity, especially in the provinces with Bektashi believers, and gave impetus to the development of Albanian literature. This literary work, possessing simultaneously a wide scientific horizon, interacted with popular poetry and influenced the Tosk poetic koine, but also furtherly contributed to the formation of the national

literary language.

The Bektashis have valued knowledge and school, the Bektashi road is a path of light, that's why the Masjids built near village areas and rarely near cities, became centers for learning, writing, and secretly opening schools in the Albanian language, surpassing themselves, making over- physical, cultural and religious sacrifice. It is this over-sacrifice that remains one of the greatest achievements of this religious faith in Albania that is not commonly seen or repeated in other nations, no matter how cultured and great they may be, and as such it deserves to be remembered.

Keywords: Bektashism, faith, memory, culture, literature, Albanian language.

Edmond MUÇO

ARTET PAMORE NË RILINDJEN KOMBËTARE

Hyrje

Trojet shqiptare si pjesë përbërëse e perandorisë osmane në skajin pErëndimor të gadishullit të Ballkanit në mesin e shek. XIX, ishin në një izolim shekullor nga kontinenti evropian.

E ndarë në disa njësi administrative (vilajete), popullsia shqiptare përbëhej kryesisht nga fshatarë, një pjesë e vogël e të cilëve ishin pronarë të tokës që punonin, ndërsa pjesa tjetër (shtresa e mesme) me tipare borgjeze përbëhej nga zanaçinj, tregtarë, zejtarë të pasur, pronarë punishtesh apo fabrikash të vogla.¹

Shtresa më e lartë, ajo sunduese, ishte shtresa e pronarëve të mëdhenj të tokave, të cilët ishin mjaft të lidhur me stabilitetin që iu ofronte pushteti otoman. Shtresa e intelektualëve, të pakët në numër jetonin në qendrat e tjera të perandorisë apo në perëndim ku dhe kishin formuar komunitetet atdhetare kulturore.²

Viti 1883 është një datë e shënuar për artin shqiptar të Rilindjes Kombëtare. Para kësaj date kemi dijeni për disa punime të Kolë Idromenos, por më 1883, ikonografi Jorgji Panariti në Malin Athos realizoi portretin e Skënderbeut, kurse Kolë Idromenoja më Shkodër portretin e njohur të motrës së tij. Kjo është periudha kur lëvizja e Rilindjes shtoi përpjekjet e saj për të ngritur e forcuar më tej ndërgjegjen kombëtare.³

Në lëvizjen e Rilindjes Kombëtare zhvillimin më të madh e mori letërsia mësimore didaktike, letërsia artistike dhe veçanërisht poezia ku u shquan poetët Naim Frashëri, Andon Zako Çajupi, Ndre Mjeda etj., të cilët kanë lënë vepra të bukura të shkruara.

Artet pamore shqiptare në periudhën e Rilindjes nisën në vitet '80 të shekullit XIX. Qendrat kryesore të tij ishin: Shkodra, qytet i lashtë me

---

¹ Ermir Hoxha, Historia e artit shqiptar, (1858-2000). Botues Albdesign, Tiranë 2019, faqe 18.

² Po aty

³ Andon Kuqali, Historia e artit shqiptar Nr.2. Instituti i Lartë i Arteve, katedra e lëndëve shoqërore dhe e Historisë së Artit, Tiranë, 1988, f.4.

tradita të shumta, qendër e rëndësishme politike kishte arritur një zhvillim të madh ekonomik, tregtar e artizanal dhe që kishte shumë lidhje me shumë vende e qendra të rëndësishme të Evropës siç ishte Venediku, Stambolli etj. Shkodra zhvillonte veprimtari të madhe me shumë peshë në lëvizjen kulturore kombëtare.

Edhe Korça si qytet i ri i borgjezisë së re tregtare dhe i manufakturave, si një prodhues i gjerë artizanal kishte luajtur rol shumë të rëndësishëm politik, patriotik në nivel kombëtar e qëndronte në krye të veprimtarisë arsimore, kulturore kombëtare.⁴

Arti shqiptar i Rilindjes Kombëtare laik dhe me përmbajtjet patriotike dhe me veçantitë e tij stilistike merr një shprehje të përcaktuar që vazhdon të shfaqet dhe pas shpalljes së pavarësisë së Shqipërisë më 1912. Këto janë karakteristika për artin shqiptar rilindas deri në vitin 1920, por disa autorë rilindas e vazhduan veprimtarinë e tyre dhe në dekadat e tjera.

Përfytyrimi i figurës së Skënderbeut në Rilindjen Kombëtare.

Në artin e Rilindjes Kombëtare përfytyrimi i Gjergj Kastriot Shkënderbeut ishte kryesor. Ai përçoi gjithë evolucionin e këtij arti.

Figura e Skënderbeut e njohur në histori dhe e trashëguar brez pas brezi në gojëdhënat e legjendat popullore ishte bërë simbol i bashkimit të popullit shqiptar e i lavdisë së tij kombëtare.⁵

Ndër shembujt më të hershëm të portretit të heroit është ai i piktorit ikonograf Jorgji Panariti i realizuar në vitin 1883. Nuk dihet se ku ndodhet kopja origjinale e këtij portreti të cilin e njohim vetëm nga fotografia e prodhuar dhe e shumëfishuar shumë herë në shtyp. Jorgji Panariti në realizimin e këtij portreti u mbështet në gravurat evropiane. Rëndësia e këtij portreti nuk qëndron në vlerat artistike, por ai vlerësohet më shumë për vlerat historike, sepse është një nga veprat e para të artit rilindas që u përhap dhe u bë i njohur në popull dhe u ndoq edhe në krijimet e shumë artistave të tjerë.

Disa vite më pas, në vitin 1889, piktori korçar ikonograf Anastas Nikolla Ballamaçi realizoi portretin e Skënderbeut në kalë.

Figura e heroit, e Skënderbeut e Ballamaçit, gjithsesi paraqet ndryshime të theksuara duke nisur nga veshja orientale, trajtimi kromatik, skematizimi i figurës në tërësi dhe frymën e përgjithshme ikonografike. Në

⁴ Andon Kuqali, Historia e artit shqiptar Nr.2. Instituti i Lartë i Arteve, katedra e lëndëve shoqërore dhe e Historisë së Artit, Tiranë, 1988, f.4.

⁵ Andon Kuqali, Historia e artit shqiptar Nr. 2. Instituti i Lartë i Arteve, Katedra e lëndëve shoqërore dhe e historisë së artit, Tiranë, 1988, f. 7.

pamundësi të shkëputjes tërësisht nga ndërtimi i tij ikonografik, Ballamaçi më shumë se një kalorës në betejë ndërton një figurë të idealizuar e cila shkëputet nga dimensionimi tokësor duke tentuar të shndërrohet në përfytyrimin absolut të një personazhi ikonë.⁶

Realizimet e shumta të figurës së Skënderbeut vazhduan dhe midis viteve 1890-1920. Portretet e heroit u realizuan nga shumë artistë, si: Vangjel Zengo, Spiro Xega, Andrea Kushi, Kolë Idromeno, Theodor

Fig.1 Figura e Skënderbeut nga autorë të ndryshëm

Gjini, Ndoc Martini etj.

⁶ Andon Kuqali, Historia e artit shqiptar Nr. 2. Instituti i Lartë i Arteve, Katedra e lëndëve shoqërore dhe e historisë së artit, Tiranë, 1988, f. 31.

Një sërë portretesh të heroit realizoi dhe skulptori autodidakt, atdhetari Murat Toptani prej të cilave sot ka mbetur vetëm një bust i vogël që ruhet në Galerinë Kombëtare të Arteve

Figura e Skënderbeut përbën sintezën e kërkimeve të rilindasve për një figurë evokuese në kauzën e tyre. Ajo qëllimisht u propozua si figura më e përshtatshme për evokimin e shpirtit të bashkimit të gjithë shqiptarëve pa dallim krahine, feje e pikëpamjesh politike. Si e tillë ajo shërben si pikënisje drejt një zgjimi të identitetit kombëtar duke shoqëruar krijimtarinë e mjaft artistëve në dekadat në vazhdim përgjatë gjithë shekullit XX duke u kthyer në personazhin më të trajtuar të artit shqiptar.⁷

Kolë Idromeno (1860-1939)

Jeta dhe veprimtaria e Kolë Idromenos përfshin gjithë periudhën kryesore të Rilindjes Kombëtare deri në shpalljen e pavarësisë në 1912 dhe gjithë periudhën e mëvonshme e deri në fillimet e Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare.

Në lëvizjen patriotike të Rilindjes kombëtare, Kolë Idromeno dha ndihmesën në mënyrën e vet si artist, fotograf e me veprimtari të tjera kulturore në të cilat merrte pjesë gjallërisht. Por pjesërisht u mor me pikturë.⁸

Nga të gjithë artistët, Kolë Idromeno, padyshim është më i shquari, më prodhimtari, më i shumanshmi dhe më i njohuri brenda dhe jashtë vendit. Sa që gjallë ai mori pjesë në ekspozita lokale (në Shkodër), kombëtare (në Tiranë) dhe ndërkombëtare (në Budapest, Romë, Vjenë, Bari, Nju Jork), ndërsa pas çlirimit të vendit, veprat e tij filluan të njihen nga publiku ynë që në vitin 1945. Më vonë veprat e tij u paraqitën në një sërë ekspozitash brenda e jashtë vendit.⁹

Po të shprehemi me gjuhën popullore, artisti Kolë Idromeno, jeton gjallë në mendjen dhe zemrën e atyre që e njohën, në kujtimet e bashkëkohësve dhe të pasardhësve. Veprimtaria e shumanëshme e artistit Kolë Idromeno, ndihmesa e tij në artin tonë realist me karakter popullor e kombëtar, na jep krenari të ligjshme për traditat tona të mrekullueshme ku janë pasqyruar me mjeshtëri të lartë artistike nga kjo figurë e shquar e Rilindjes sonë Kombëtare dhe e Pavarësisë.

⁷ Andon Kuqali, Historia e artit shqiptar Nr. 2. Instituti i Lartë i Arteve, Katedra e lëndëve shoqërore dhe e historisë së artit, Tiranë, 1988, f. 32.

⁸ Mikel Prenushi, Kolë Idromeno (1860-1939) Jeta e vepra, shtëpia botuese “8 Nëntori”, Tiranë, 1984, f. 18.

⁹ Po aty.

Portreti “Motra Tone”

Në vitin 1883 Kolë Idromeno mendon dhe realizon një krijim artistik në pikturë, portretin e motrës së vet, Tones, me të drejtë portreti “Motra Tone” njihet si një ndër kryeveprat e tij.¹⁰

Fig. 2 Kolë Idromeno “*Motra Tone*”, 1883

Kolë Idromeno ishte kolorist i mirë, ku vizatonte në të njëjtën kohë dhe pikturonte, domethënë krijimet e tij kishin lidhje organike mes vizatimit dhe ngjyrës.

Nga ana dekorative, raportin koloristik veprat i ka shumë të harmonizuara, ngjyrat të intonuar në të ngrohtë. Në të nuk gjejmë njolla ngjyrash që mund të stonojnë as në sipërfaqet e mëdha të veprës e as në sipërfaqe të vogla.

Kjo është ana dekorative e arritur me shumë sukses në këtë vepër dhe së bashku me realitetin artistik të detajeve të tjera në sytë, buzët pak të mbledhura e që shprehin një gjendje shpirtërore të veçantë si dhe element të tjerë na krijojnë përshtypje të gjallë dhe na jep kënaqësi. Në këtë vepër arti të realizuar bukur, portreti ka një dritë të shpërndarë, dhe kjo kuptohet nga fakti se drita dhe hijja në fytyrë e gjetkë nuk kanë një diferencë të madhe

¹⁰ Mikel Prenushi, Kolë Idromeno (1860-1939) Jeta e vepra, shtëpia botuese “8 Nëntori”, Tiranë, 1984, f. 18.

dhe as kontraste të forta. Gjithçka në vepër deri në nuancat më të holla janë në funksion të gjendjes shpirtërore të Tones ku shprehet thjeshtësia, çiltërsia, sinqeriteti dhe bukuria e saj.

Piktori na rezulton në këtë vepër se është i ndjeshëm në shumë drejtime. Shihet në vepër prekja e penelit të tij, me ndjenjë në telajo, ashtu si artizanët tanë qëndisin me art deri në detaje.

Ngjyra e vepërës është e ngrohtë, psikologjia e figurës është e dhënë e plotë, me gjallërinë dhe vërtetësinë e saj. Kjo duket në sytë, në buzët, në gjestin e figurës në përputhjen mes shprehjes së portretit dhe vendosjes së duarve.

Ky portret na flet shumë për jetën e pozitën e gruas shqiptare në familjen dhe shoqërinë e kohës, por edhe natyrën e saj krenare. Jeta e gruas shqiptare ishte e rëndë në atë periudhë, edhe pozita e saj në shoqëri dhe familje ishte e ndrydhur.

Te “Motra Tone” shohim gruan relativisht të emancipuar dhe të kulturuar për kohën. ¹¹Portreti “Motra Tone” është çmuar shumë nga vizitorët tanë dhe të huaj në Galerinë e arteve në Tiranë. Një grup shkrimtarësh të huaj që morën pjesë në kongresin e parë të shkrimtarëve dhe artistëve të Shqipërisë kur vizituan Galerinë e arteve u shprehen “Kjo Xhokonda shqiptare”. Shumë të huaj e kanë fotografuar për ta patur si kujtim të bukur nga Shqipëria.¹²

Tabloja “Dasma Shkodrane”

Tabloja “Dasma Shkodrane” është quajtur “visar etnografik”, ndonjë e ka quajtur “kujtimi më i bukur që Idromeno i ka lënë qytetit të lindjes”. Po me këtë kryevepër ai ka lënë një trashëgimi të çmuar artit shqiptar.¹³

Jemi në vitin 1924, 12 vjet pas shpalljes së pavarësisë. Kjo tablo evokon figurativisht një mjedis paqësor të gëzuar dhe fare të saktë nga pikëpamja etnografike e dasmës në një familje katolike shkodrane. Eksterieri para shtëpisë dhe kostumet e dasmave brenda oborrit janë pikturuar në tablo me një dritë dielli që i jep ngrohtësi.¹⁴

Tabloja ka shumë interes etnografik për përshkrimin e përpiktë të zakonit dhe të kostumeve dhe një farë mënyre zbulon një aspekt të jetës të qytetit të Shkodrës në një periudhë të dhënë të historisë së tij në fillim të

¹¹ Mikel Prenushi, Kolë Idromeno (1860-1939), Jeta dhe veprat. Shtëpia botuese “8 Nëntori”. Tiranë, 1984, f.32.

¹² Po aty.

¹³ Po aty.

¹⁴ Lulzim Mema. Imazhe etnografike në pikturën e kultivuar shqiptare, “Kultura popullore” nr 1,2. Qendra e Studimeve Albanologjike, Instituti i Antropologjisë kulturore dhe Studimeve të Artit. Tiranë, 2011, f. 106.

shekullit XX.¹⁵ Autori i ka ikur ilustrimit të thjeshtë të ngjarjes dhe nuk ka ngelur vetëm një fotografim të saj. Ai ka dhënë jetë dhe ka karakter përgjithësues. Kësaj dite të gëzuar festive koloriti i tablosë tregon mjeshtërinë e autorit. Të gjitha ngjyrat, por veçanërisht e bardha i ka dhënë dritë dhe gjallëri dhe gëzim figurave dhe të gjithë tablosë.

Kompozimi i kësaj tabloje është konceptuar dhe realizuar në mënyrë të tillë që pamja të përfshijë gjithë ceremoninë e dasmës në një çast të caktuar e kryesor, pa krijuar konfuzion megjithëse figurat në tablo nuk janë të pakta.

Idromeno diti të çelë udhë të reja, dhe nga kjo anë arti i tij është inovator. “Dasma shkodrane” ka një kompozim të natyrshëm dhe të plotë. Megjithëse kjo vepër ka shumë figura, për të autori ka punuar me kujdes të madh dhe me art.

Çdo figurë apo objekt në tablo nuk është vendosur rastësisht, por në mënyrë të mirëmenduar. Dallojmë në këtë tablo tre-katër plane për të mos thënë më tepër. Dhe kjo ia shton vlerën veprës po të marrim parasysh se çdo plan dhe çdo figurë i ka dhënë karakteristikat e veta.¹⁶

Autori na jep shumë detaje të zakoneve të dasmave shkodrane në atë kohë, si dhe një përfytyrim të plotë të shumanshëm të natyrës përreth.

Fig. 3 Kolë Idromeno “Dasma shkodrane” 1924

¹⁵ Lulzim Mema. Imazhe etnografike në pikturën e kultivuar shqiptare, “Kultura popullore” nr 1,2. Qendra e Studimeve Albanologjike, Instituti i Antropologjisë kulturore dhe Studimeve të Artit. Tiranë, 2011, f. 106.

¹⁶ Po aty.

Tabloja është punuar me ngjyra transparente që i jep shije dhe rrit vlerën e veprës.

Kolë Idromeno në pikturë fiksoi larminë dhe origjinalitetin e Shkodrës, zakonet dhe veshjet karakteristike të qytetit e të fshatrave, të krahinave përreth.

Ai realizoi një sërë kompozimesh, peizazhesh e një numër të mirë portretesh.¹⁷ Në përgjithësi pjesa laike e veprës së tij jep një përshkrim etnografik e realist të disa aspekteve të jetës së Shkodrës të asaj kohe. Në kompozimet, sidomos në portretet e tij më të thelluara, ka një interpretim dhe interes për anën shoqërore të jetës. Në veprat me subjekte fetare ka fragmente me pak a shumë një stil realist që përshkruan jetën e qytetit e ndonjë aspekt shoqëror të saj.¹⁸

Spiro Xega (1861-1953)

Një piktor që u bë i njohur në artin e Rilindjes është dhe Spiro Xega, i cili dhe pse autodidakt ka krijuar vepra me vlera artistike dhe historike. Këto vepra kanë tematikë të fortë patriotike, të lidhura ngusht me etnografinë lokale.

Ai ka qenë një rilindas i vërtetë dhe luftëtar i vendosur për çështjen e Shqipërisë. Në mërgim gjatë viteve të rinisë, ai ishte pjesëtar i shoqërisë patriotike të Stambollit, dhe kur u kthye në vendlindje, në Korçë mbante lidhje me Naim Frashërin e patriotë të tjerë të shquar.¹⁹

Ky artist patriot jetoi e punoi në qytetin e Korçës. Ka një aktivitet mjaft të pasur shoqëror dhe krijues. Vepra e tij i kushtohet heroit legjendar Gjergj Kastrioti Skënderbeu. Kjo ndodh, sepse këtë figurë, shoqëria shqiptare e kohës e ka parë si referencë të krenarisë kombëtare. Kjo figurë kishte personalitetin dhe potencialin ndjesor që mund të ndikonte në zgjimin e ndërgjegjes kombëtare.²⁰

¹⁷ Lulzim Mema. Imazhe etnografike në pikturën e kultivuar shqiptare, “Kultura popullore” nr 1,2. Qendra e Studimeve Albanologjike, Instituti i Antropologjisë kulturore dhe Studimeve të Artit. Tiranë, 2011, f. 106.

¹⁸ Edmond Muço, Interesimi i piktorit Kolë Idromeno për etnografinë , Gjurmime Albanologjike Folklor dhe etnologji , nr. 47, Instituti Albanologjik, Prishtinë, 2017, f. 101.

¹⁹ Andon Kuçali, Historia e artit shqiptar, nr.2. Instituti i Lartë i Arteve Katedra e Lëndëve shoqërore dhe historisë së arteve, Tiranë, 1988, f.26.

²⁰ Abaz Hado, Veshjet popullore dhe elementë të tjerë etnografikë në pikturën shqiptare, “Kultura popullore” nr 1,2, Instituti i Antropologjisë Kulturore dhe Studimeve të artit, Tiranë, 2011, f.131.

Fig.4 Spiro Xega, “Skënderbeu” 1931

Në veprën e tij nuk mungojnë subjekte të tjera që bënin përshtypje të veçantë për zgjidhjet kompozicionale, mënyrën e hollësishmë të pikturimit naivist, më tone të përmbajtura koloristike dhe frymë të theksuar romantike. Një nga tablotë e njohura është ajo e me titull “Skënderbeu mbi kalë”. Heroi kombëtar hipur mbi kalë ka veshur një fustanellë të bardhë me dollamë të kuqe në formë “pelerine” dhe nën të ka një jelek ngjyrë viole të thellë, zbukuruar me qëndisje me fije ari. Kjo e bën shumë origjinale dhe i jep bukuri dhe frymëzim. Pavarësisht se çfarë pikënisje kompozicionale ka, kjo vepër ngjall një ndjesi dhe përfytyrim lartësues të veçantë. Kjo vjen nga stili naiv i trajtimit piktorik që merret me vlerësimin e çdo detaji dhe pjese të veprës. Kali i bardhë si dhe kalorësi mbi të, me shpatë në dorë, janë në sinkron lëvizjeje duke marrë një dinamikë të brendshme. Ndërsa në sfond

duket qartë relievi i maleve dhe kalaja e Krujës.²¹ Më tej duket një atmosferë shpërthyes nga topat e vendosur përballë, dhe nga të gjithë anët e kalasë. Është krijuar një ambient lufte, qielli në pjesën e prapme të figurës është mbuluar nga flakët dhe tymi, ndërsa përpara qielli fillon të qartësohet duke i dhënë kuptim simbolik se këtej vjen furia e fitores. Figura e Skënderbeut mbi kalin e bardhë ka një veshje të veçantë që lidhet me etnografinë princërore apo mbretërore.

Përkrenarja e njohur e tij mund të merret si një krijim artizanal i kohës.²²

Duke parë me vëmendje objekte të tilla si shala e kalit dhe yngjijtë e lara prej materiali me vlerë, vërehet se për herë të parë në pikturën shqiptare hasim një personazh me një veshje kaq të pasur me elemente dekorative zbukuruese. Sigurisht kjo lloj veshje me shkëlqim është si veshje e një mbreti të vërtetë.²³

Duke marrë si një rast unikal këtë lloj veshjeje kam mendimin se kjo nuk është tërësisht një fantazi e piktorit. Mesa duket kemi referencën e një kostumi ku shumë elementë të saj janë të vjetër, shumë tradicionalë, gjë që na lejon t'i trajtojmë si krijime origjinale të artit popullor. Besoj se artisti ka ditur që në simbolikën që do të përcjellë përmes figurës së Skënderbeut të tregojë kujdes që veshja e tij të mbajë karakteristika të dukshme kombëtare. Kjo padyshim është një nga vlerat unikalë me vlera patriotike dhe etnografike.

Një nga veprat më interesante të Spiro Xegës e të pikturës së Rilindjes Kombëtare është “Çeta e Shahin Matrakut”, vepër tërësisht autentike e piktorit. Në këtë vepër trajtohet me frymë romantike tematika e luftës për liri dhe pavarësi. Vepra dallon për zgjedhjen origjinale në elementët kompozicionalë. Mënyra e konceptimit na mundëson që të shijojmë një pamje të bukur dhe poetike të natyrës. Dy grupe luftëtarësh të ulur janë duke ngrënë dhe biseduar miqësisht me njëri - tjetrin. Dy kapedanë janë vendosur përballë njëri-tjetrit, të shoqëruar nga dy komita nga mbrapa, ndërsa një tjetër grup është vendosur në krahun tjetër. Njëri

²¹ Abaz Hado, Veshjet popullore dhe elementë të tjerë etnografikë në pikturën shqiptare, “Kultura popullore” nr 1,2, Instituti i Antropologjisë Kulturore dhe Studimeve të artit, Tiranë, 2011, f. 132.

²² Abaz Hado, Veshjet popullore në tablo historike. Qendra e studimeve Albanologjike. Instituti i Antropologjisë Kulturore dhe Studimeve të artit. Botim i aktveve të konferencës shkencore gjithëkombëtare “Identiteti kulturor shqiptar në 100 vjet”. Dt.05.10.2012, Tiranë, f. 228.

²³ Po aty.

prej tyre duket se po pjek mish në hell. Ndërsa pak më tutje duket një luftëtar që bën roje, ndërsa një tjetër është në këmbë.

Fig.5 Spiro Xega “Çeta e Shahin Matrakut” 1930

Në këtë vepër kemi një pamje origjinale të trajtimit të këtyre temave, ku luftëtarët jepen duke pozuar me armë, ose janë gjatë betejave. Rrallë gjen vepra të tilla ku luftëtarët rrinë ulur dhe të gëzojnë duke ngrënë mish në hell dhe duke pirë. Nga mënyra e perceptimit dhe përshkrimit të një ngjarjeje, kjo vepër përbën një veçanti në artin pamor të kohës. Vepra dallohet për një përshkrim tregimtar që pikturohet me realizëm të thellë, ku çdo detaj është dhënë me hollësi maksimale.

Një vlerë e dukshme në këtë vepër janë kostumet tradicionale që janë përdorur nga luftëtarë apo komitë malesh. Gjithashtu, me interes shoqëror, është fakti se shohim në mënyrë shumë origjinale zakonin e pritjes që i bëjnë kapedanët njëri-tjetrit, si dhe mënyrën e jetesës së luftëtarëve apo komitëve në male. Mjedisi ku zhvillohet ngjarja me malet në largësi, sipërfaqen e tokës, figurat e komitëve krijojnë e sugjerojnë pamje plot frymëzim romantik të Shqipërisë në ato vite. Megjithëse vepra

ka përmbajtje thellësisht patriotike, sepse evokon luftra për liri, kjo përcillet me realizëm të theksuar dhe frymë romantike.

Në këtë vepër kemi një pamje origjinale të trajtimit të këtyre temave, ku luftëtarët jepen duke pozuar me armë ose janë gjatë betejave. Vepra është një rast unikal në pikturën shqiptare, përse i përket trajtimit piktorik, si dhe larminë dhe bukurinë e përshkrimit. Kemi të bëjmë këtu me një ngjarje apo përshkrim të një momenti real dhe përfytyrues që sjell një artist i lidhur ngusht me këtë lëvizje. Njihet fakti se Spiro Xega një pjesë të jetës e ka kaluar mes këtyre maleve dhe me këta luftëtarë.

Sipro Xega ka krijuar edhe vepra të tjera me shumë vlera. Në themel të tyre qëndron pozicioni patriotik i artistit. Në këto vepra marrin jetë dhe konkretizohen tematika historike ku elementë të etnografisë shërbejnë për të plotësuar, pasuruar e konkretizuar përkatësinë lokale.

PËRFUNDIME

Artistët pamorë shqiptarë në vitet 1880 krijuan për herë të parë larg frymës mistike të artit mesjetar, megjithëse me diferenca kohore të mëdha. Arti ynë u ngrit nga kanunet e rrepta të artit Bizantin dhe pas Bizantin, në një kohë kur në botë e në shumë vende afër nesh arti kishte lënë pas shekuj dhe ishte larguar nga fryma e misticizmit për të kaluar në artin me botëkuptim të ri, duke iu referuar frymës njerëzore dhe realitetit tokësor shumë shekuj pas rilindjes botërore nis Rilindja shqiptare.

Për shkak të luftërave të pandërprera, copëtimeve krahinore dhe mungesës së një qeverisjeje për një kohë të gjatë, arti pamor nuk u zhvillua në mënyrë normale. Këtë mangësi e plotësoi qasja dhe krijimi i vlerave nga arti popullor. Artistët e kësaj kohe, për shumë arsye, nuk arritën të realizonin një revolucion të vërtetë artistik që veprat e krijuara të përmbanin vlera konkurruese rajonale. Duke trajtuar në veprat e tyre subjekte, motive folklorike dhe etnografike, artistët kuptuan në këtë mënyrë se shprehnin qëndrimin e tyre atdhetar dhe patriotik që kërkohej në atë kohë. U realizuan shumë vepra tematike dhe subjekte realiste që i përshkon një frymë romantike. Shohim portrete të kohës që afirmojnë karakterin, personalitetin dhe pozicionin ekonomik dhe shoqëror të tyre. U trajtua dhe figura e Skënderbeut, që përbën sintezën e kërkimeve të rilindasve për një figurë evokuese në kauzën e tyre. Figura e tij ishte e përshtatshme për evokimin e shpirtit të bashkimit të të gjithë shqiptarëve pa dallim krahine, feje a pikëpamjesh politike.

BIBLIOGRAFIA

1. **Dodani** Visar, “Memoriet e mia”, Shtypshkronja “Albania” Constanza, Rumaie 1930
2. Fig.1 janë marrë nga Ermir Hoxha, “Historia e artit shqiptar” (1858-2000), Tiranë, 2019, f.30.
3. Fig.2 ,3,4,5 janë marrë në Galerinë Kombëtare të Arteve, Tiranë.
4. **Hado** Abaz, Veshjet popullore dhe elementët të tjerë etnografikë në pikturën shqiptare, “Kultura popullore” nr. 12, Instituti i Antropologjisë Kulturore dhe Studimeve të artit, Tiranë, 2011, f.131.
5. **Hado** Abaz, “Veshjet popullore në tablo historike”, Qendra e studimeve Albanologjike. Instituti i Antropologjisë Kulturore dhe Studimeve të artit. Botim i akteve të konferencës shkencore gjithëkombëtare “Identiteti kulturor shqiptar në 100 vjet”. Dt.05.10.2012, f. 228.
6. **Hoxha** Ermir, Historia e artit shqiptar, (1858-2000), Botues Albdesign, Tiranë, 2019.
7. **Hudhri** Ferid, Arti i Rilindjes Shqiptare. “Onufri” Tiranë, 2000.
8. **Kuçali** Andon, Historia e artit shqiptar Nr 2. Instituti i Lartë i Arteve, Katedra e lëndëve shoqërore dhe e Historisë së Artit, Tiranë, 1988.
9. “La nuova Albania “16 mars, Napoli, 1899
10. **Mema** Lulzim, Imazhe etnografike në pikturën e kultivuar shqiptare, “Kultura popullore” nr 1,2. Qendra e Studimeve Albanologjike, Instituti i Antropologjisë kulturore dhe Studimeve të Artit. Tiranë, 2011.
11. **Muço** Edmond, “Interesimi i piktorit Kolë Idromeno për etnografinë”, Gjurmime Albanologjike Folklor dhe etnologji, nr. 47, Instituti Albanologjik, Prishtinë, 2017.
12. **Muço** Edmond, “Piktura etnografizante gjatë periudhës së realizmit socialist”, Qendra e studimeve albanologjike, Instituti i Antropologjisë Kulturore dhe Studimeve të Artit, botim i akteve të konferencës shkencore gjithëkombëtare “Identitet kulturor shqiptar në 100 vjet. Mbajtur në kuadrin e 100- vjetorit shtetit shqiptar, më dt. 05.10.2012, Tiranë.
13. O. Degrand, “Souvenirs de la Haute Albanie” Valter edit. Paris, 1901.
14. O. Irani “Risveglio “Albanese, Nju Jork 1911.
15. Piana dei Greci, Guida illustrate delle colonie albanesi di Sicilia, Palermo 1922.
16. **Prenushi** Mikel, Kolë Idromeno (1860-1939) Jeta e vepra, Shtëpia botuese “8 Nëntori”, Tiranë, 1984.
17. Revista Albania 1898.
18. **Toçila** Merita, Tabloja “Dy rrugët e Kolë Idromenos”, Akademia e Studimeve Albanologjike, Instituti i Antropologjisë Kulturore dhe Studimeve të Artit (Departamenti i arteve) Tiranë, 2014.

Visual arts during the National Renaissance**ABSTRACT**

The article aims to bring the creativity of the painters of the National Renaissance period. New art in Albania begins to appear

immediately after the separation from medieval, Byzantine and post-Byzantine art. It would be enough to have a special work which stood out for deep realism, pictorial treatment for romantic spirit and human feeling. This work, which was created in 1883, *Motra Tone* by the painter Kolë Idromeno, presents for the first time a young and beautiful woman in a folk costume very rich in ornamental decorative elements. It was used by middle and upper class Catholic female citizens of Shkodra.

During the period of the National Renaissance art and after, in the art of Independence there is an obvious inspirational trend towards folk costume design and its elements. It was mainly the artists of the cities of Shkodër and Korça of the Renaissance period who reflected these elements as well as the traditional Albanian life. They reflected in their works simple and quite intimate subjects from the daily activity of the family and the society of the time, enriched with artistic means, but expressing their patriotic attitude. This is evident, not only in the interesting and original theme, but also in the noble and fine manner of the artists. The art that was produced at this time can be defined as ethnographic, realistic, romantic and with a strong patriotic spirit.

For the artists of the renaissance, the figure of Skënderbeu was more suitable for the unification of Albanians, as such it serves as a starting point towards an awakening of national identity.

Keywords: National Renaissance, Kolë Idromeno, Murat Toptani, Spiro Xega, visual arts, Renaissance artists.

Sokol AXHEMI

HAPËSIRAT SOCIOGJEORAFIKE TË NDARJEVE TË REJA ADMINISTRATIVE NË SHQIPËRI. RISI DHE TENDENCA

Hyrje

Ndarjet e reja administrative në Shqipëri tashmë janë futur në rrugën e tyre drejt sfidave të rëndësishme të menaxhimit të hapësirave sociojeografike respektive. Kufijtë e rinj territorialo-administrativ, popullsia gjithnjë e më diverse në zhvillimet e saj, sidomos në aspektet evolutive natyrore dhe migrative, në tërësinë e dinamikës që shfaqin, bartin brenda vetes jo vetëm sfidat e zhvillimit dhe koherencës së raporteve ndërmjet e tyre, por edhe problematika të mprehta sociale, të cilat kërkojnë ndërhyrje nga ana e funksionit social të pushtetit. Tashmë vendin e debateve politike ndërmjet aktorëve themelorë të politikëbërjes në vendin tonë, e kanë zënë aktivizimi i aktorëve lokalë, për të bërë të mundur qasjet e duhura në shërbim të grupeve sociale mjaft të larmishme, popullsive lokale prezente dhe hapësirave të ndryshme sociojeografike, nën emërtimet specifike të njësive administrative, sipas ndarjeve të bashkive kryesore. Duhet theksuar se në mjaft raste hasen konflikte sociale në drejtim të lindjes dhe të zhvillimit të mjaft problemeve sociale në hapësirat sociojeografike të bashkive të vendit tonë, të cilat shfaqen në kuadrin e vendeve dhe funksioneve sociale të banimit, prodhimit, shkëmbimit, argëtimit dhe pushtetit të vetë këtyre ndarjeve administrative, pjesë e të cilave janë grupet sociale, popullsia e tyre.

Në kuadrin e ktyre problemeve sociale mund të evidentohen si më kryesoret problematika të tilla, siç mund të jenë diversiteti në zhvillimet dinamike të shtesës natyrore të popullsisë, kryesisht rënia e shtesës natyrore, e fokusuar në rënien drastike të numrit të lindjeve, aspekteve migrative ku alternohen në mënyrë të veçantë migrimi i brendshëm dhe mjaft aktiv në këtë periudhë migrimi i jashtëm, papunësia dhe varfëria, probleme të karakterit infrastruktur, tërheqja dhe përthithja e investimeve, aplikimi i masave të ndryshme me sistemet fiskale, fushës së shërbimeve apo aksesit të grupeve sociale drejt këtyre shërbimeve, planifikimit dhe menaxhimit të territorit, zhvillimit të qëndrueshëm etj.

Gjeografia sociale e aplikuar nëpërmjet objektit të saj

shkencor, risi në kuadrin e zhvillimit të disiplinave humane në gjeografi, ka synuar në mënyrë të qartë tentimin drejt evidentimit nga pikëpamja shkencore të impakteve që paraqesin dinamikat e zhvillimit të hapësirave sociogjeografike, si dhe rolin e kontributit të grupeve sociale në to. Njëpërmyjet tyre ka bërë të mundur që të paraqesë para funksionit social të pushtetit ngjarjet sociale të pranishme në to, shpërndarjen gjeografike të tyre, evolucionin e tyre, së bashku me impaktet e shumta sociale dhe mjaft diverse. Situata të tilla shfaqen në mënyrë më të ndërlikuar me ndarjen administrative të re në vendin tonë, ku u vu re një reformë territoriale, risi, me reduktimin e njësive administrative kryesore, në vetëm 61 bashki. Situata të tilla janë të nevojshme t'i nënshtrohen herë pas here një monitorimi jo vetëm nga ana administrative, por edhe nga pikëpamja shkencore, për të bërë të mundur edhe vlerësimin e efektiviteteve të reformave të tilla, aq të rëndësishme të funksionit social të pushtetit.

Në materialin e mëposhtëm kemi synuar të japim disa konsiderata në lidhje me dinamikën e zhvillimit të këtyre hapësirave të reja sociogjeografike, pjesë e bashkive të vendit tonë apo njësive administrative prezente në to, me qëllim nënvizimin e nevojës dhe domosdoshmërisë së aplikimit të politikave të ndryshme sociale në drejtim të zhvillimeve të hapësirës sociogjeografike dhe veçanërisht grupeve sociale prezente apo popullsisë lokale. Krahas prezencës dhe shfaqjes së mjaft problemeve sociale të evidentuara, ku vrojtimit në terren, ekspeditat shkencore të realizuara, anketimet e bëra dhe analizat e tyre, shprehin thjesht këndvështrimin tonë në lidhje me dinamikën e evolucionit të tyre, jemi munduar të arrijmë në disa konkluzione, që kanë të bëjnë jo vetëm me situatën aktuale të këtyre hapësirave sociogjeografike apo ndarjeve të reja administrative, por edhe me paraqitjen e disa risive dhe tendencave që ato mund të shfaqin në të ardhmen. Në aspektin ilustrativ kemi të pranishme edhe tabela të dinamikës sociale të këtyre njësive të reja administrative.

Hapësira sociogjeografike e ndarjeve të reja administrative. Risitë dhe tendencat e tyre.

Zhvillimi i këtyre hapësirave të reja sociogjeografike, të përfshira në 61 bashki të Shqipërisë, është shoqëruar me praninë, lindjen dhe zhvillimin e mjaft problematikave të reja sociale. Padyshim, që jemi të mendimit, se mjaft prej tyre kanë qenë prezente edhe në të kaluarën, ndikuar nga zhvillimet faktoriale kryesisht ekonomiko-sociale. Në ndarjet e mëparshme administrative kemi mendimin se roli i faktorit politik në ndarjet e tyre, ka qenë më i zbehtë dhe thujtë në ndikimet e prezencës së evidentimit të raporteve tradicionale të konfiguracioneve rurale dhe urbane

të njësive administrative, duke iu përmbajtur përgjithësisht fizionomisë së zhvillimeve etnografike, historike, demografike dhe ekonomike të tyre. Padyshim mbi të gjitha analiza e faktorit historik e demografik ka qenë mjaft e evidente në tërësinë e zhvillimeve të ndarjeve të ndryshme administrative në vendin tonë.

Gjithsesi në ndarjen e re territorialo-administrative, vlerësojmë se kemi një dinamizim më aktiv të këtyre faktorëve ndikuar edhe nga ndryshimet e konfiguracionit të vetë hapësirave të reja sociogeografike të kontururara si kufij të bashkive të vendit. Në disa raste u vu re një rritje e rolit dhe e kontributit të faktorit politik, i cili për efekte konjunkturale politike dhe elektorale ndikoi në ndryshime të njësive të veçanta administrative për t'u përfshirë në bashki të tjera të vendit. Raste të tilla kemi në bashkitë e Shkodrës, Malësisë së Madhe, Tiranës, Durrësit, Elbasanit, Krujës, Kamzës etj. Njekohësisht roli dhe ndikimi i faktorit politik ishte prezent edhe në kuadrin e pranisë së individualizimit të disa bashkive të vogla në disa ndarje administrative të vendit, duke mos qëndruar në të njëjtat parime me kërkesat e shfaqura për shpalljen dhe emërtimin si bashki të disa ndarjeve të tjera administrative. Si raste të tilla mund të shprehim Rrogozhinën, Memaliajn, Finiq, Libohovë etj.

Njekohësisht jemi të mendimit se konsulenca akademike në kuadrin e ndarjes së re administrative ishte e kufizuar, ndikuar më tepër nga indiferentizmi dhe "frika" e aktorëve politikë drejt debatit shkencor dhe atij publik, që do të cënonte interesat e tyre, kryesisht politiko-elektorale. Gjeografia politike dhe ajo elektorale njeh dhe konfirmon qëndrime të tilla të forcave të ndryshme politike në skenën politike globale. Në këtë drejtim do të ishte jo vetëm e nevojshme, por tërësisht e domosdoshme angazhimi i shpejtë i konsulencës akademike në monitorimin e efektivitetit të kësaj ndarjeje të re administrative, kur po i afrohem përmbylljes së dekadës së parë të saj. Një gjë e tillë do të ndikonte dukshëm në qartësimin dhe konsolidimin e kësaj ndarjeje të re administrative apo marrjen e rekomandimeve dhe qasjeve të reja për ndërhyrje e përmirësime, apo ristrukturime. Një gjë e tillë mbase shprehet domosdoshmëri ndikuar edhe nga raportet migrative me fluks të lartë depopullimi në bashki të ndryshme të vendit.

Shprehemi për një disbalancim në mjaft raste të numrit të popullsisë në ndarjet administrative, si bashki prezente në Shqipëri. Kemi hapësira sociogeografike me prezencë minimale popullore, ashtu siç vërejmë praninë e bashkive të mëdha, me numra jashtëzakonisht të lartë të përqendrimit të popullsisë. Është e rëndësishme, që situata të tilla, të analizohen duke u ndikuar në mënyrë të veçantë nga roli dhe kontributi i

funksionit social i pushtetit për të bërë të mundur qasjen e tij drejt përmbushjes së nevojave të grupeve të ndryshme sociale të pranishme në to. Krahas problematikave të shfaqura në një akses të kufizuar të grupeve sociale banuese në hapësirat sociogjeografike të ndarjeve të reja administrative, të evidentuara në anketime e studime të ndryshme apo në mjetet audiovizive të vendit, edhe konsulenca të ndryshme ndërkombëtare po e evidentojnë një situatë të tillë.

Vlerësojmë se nuk paraqitet efektive prania e kufijve territorialë të disa prej bashkive kryesore të vendit. Shtrirja dhe konfiguracioni i tyre, dobëson aksesin e funksionit social të pushtetit në to. Sidomos ndryshimet e shumta të dinamikës së shtesës natyrore të popullsisë si dhe të dinamikës migrative, kanë dobësuar sisteme të tilla të rëndësishme të jetesës së grupeve sociale të veçanta, si në: sektorët e shërbimeve arsimore, shëndetësore, shërbime të tjera administrative dhe infrastrukturore. Situata të tilla kanë luajtur një rol mjaft aktiv në drejtim të nxitjes së lëvizjeve migrative të brendshme dhe të jashtme në mjaft prej këtyre ndarjeve të reja administrative të vendit tonë. Në mënyrë mjaft të shprehur vihen re në Malësinë e Madhe, Shkodër, Tiranë, Elbasan, Selenicë, Gjirokastrë, Përmet, Vlorë etj.

Problematikat e hapësirave sociogjeografike të ndarjeve të reja administrative.

Në Gjeografinë sociale të aplikuar, është e natyrshme dhe mjaft e njohur nga pikëpamja shkencore, prania e problemeve sociale në një hapësirë të caktuar sociogjeografike. Prania e këtyre problemeve sociale ndikohet qartazi nga një grup faktorësh të larmishëm, në të cilët mbizotërojnë ata gjeografikë, ekonomikë, socialë, politikë, historikë etj. Nën kontributin e tyre impaktet janë të dukshme në popullsitë lokale, në grupet sociale të pranishme, si dhe në tesinë e vendeve dhe funksioneve sociale të banimit, prodhimit, shkëmbimit, argëtimit, pjesë të hapësirës sociogjeografike të vendit. Ndarja e re administrative e Shqipërisë me 61 bashki kryesore dhe mjaft njësi administrative brenda tyre, është e përfshirë në lindjen dhe zhvillimin e mjaft problemeve diverse sociale. Diversiteti dhe fluksi i tyre është mjaft i shprehur në lloje, larmi dhe përmasa. Patjetër, që në bashkitë e mëdha dhe njësitë administrative më të populluara prezenca dhe fluksi i tyre është më intensiv.

Në tërësinë e zhvillimeve sociale në bashkitë e vendit tonë, ndër problemet sociale më evidente dhe të shprehura paraqitet migrimi i popullsisë. Ekspeditat shkencore të realizuara nga ana jonë, kontaktet me autoritetet e njësive vendore administrative, anketimet e realizuara dhe

analiza e të dhënave statistikore të INSTAT dhe vetë bashkive të ndryshme në Shqipëri, tregojnë praninë e braktisjes së mjaft hapësirave sociogeografike. Jemi të mendimit se mund të konstatojmë në disa raste, madje edhe depopullimin e tyre, sidomos të njësive administrative rurale. Shembujt në këtë drejtim janë të shumtë dhe flukset e shprehura mjaft shqetësuese. Në mënyrë të veçante disa prej ndarjeve administrative të vendit, si: Has, Kukës, Tropojë, Dibër, Bulqizë, Mat, Ersekë, Leskovik, Përmet, Cërrik, Gjirokastrë, Tepelenë, Memaliaj, Devoll etj., paraqiten me një fluks migrativ mjaft të lartë të popullsisë respektive. Prezenca e lëvizjeve migruese vihet re si në njësitë administrative urbane të këtyre bashkive të sipërpërmendura, ashtu edhe në ato rurale. Në këto të fundit krahas tendencës në rritje të largimeve të popullsisë, më i shfaqur është edhe fenomeni i braktisjes apo depopullimit. Kemi njësi administrative, ku në fshatrat përbërës të tyre prezencën e popullsisë është minimale, vetëm në disa banorë apo disa shtëpi në të cilat jeton një popullsi mjaft e kufizuar në numër. Si të tillë mund të përmendim Kamin në Bashkinë Tropojë, Kurbneshin në Bashkinë Mirditë, Macukull në bashkinë Mat, disa fshatra të bashkisë Korçë, në njësi administrative rurale të Ersekës, Përmetit etj.

Në një vështrim të përgjithshëm të zhvillimeve të popullsisë në tërësinë e qarqeve të vendit, nisur nga të dhënat e INSTAT evidentojmë ndryshime të rëndësishme në drejtim të flukseve rënëse të popullsisë në to. Në tabelën e mëposhtme po paraqesim një dinamikë të këtyre ndryshimeve të popullsisë në qarqe të ndryshme të vendit tonë, në të cilat përfshihen ndarjet e reja administrative. Më përjashtim të qarqeve Tiranë dhe Durrës ku vihet re rritje e numrit të popullsisë, ne shohim një rënie të popullsisë në të gjitha qarqet e tjera të vendit. Në kuadrin e një analize më të detajuar ndryshimet janë më evidente dhe tepër të prekshme në mjaft prej bashkive përbërëse apo njësive më të vogla administrative, pjesë e bashkive të këtyre qarqeve.

Qarqet	Nr. popullsisë 2016	2017	2018	2021	2022
Berat	133.692	129.687	126.294	119.450	115.050
Dibër	127.318	123.279	119.963	113.683	109.585
Durrës	282.715	287.226	289.877	292.029	291.325
Elbasan	285.715	281.185	276.765	266.245	259.112
Fier	303.808	300.326	296.405	286.002	278.413
Gjirokastrë	66.980	64.446	62.188	58.031	55.278
Korçë	215.872	212.250	209.084	202.193	197.303
Kukës	80.428	78.477	76.994	74.388	72.768

Lezhë	129.639	127.910	125.998	120.673	117.283
Shkodër	209.047	206.459	203.945	197.177	193.009
Tiranë	852.672	873.179	889.578	912.190	919.511
Vlorë	188.415	189.039	189.297	187.675	184.955

Tabela Nr.1. Popullsia sipas qarqeve të Shqipërisë. INSTAT

Një problematikë tjetër sociale mjaft interesante për t'u analizuar, paraqitet edhe raporti moshor i popullsisë. Nga një dekadë në tjetrën, nga njëri vit në tjetrin, njësitë e ndryshme administrative po manifestojnë problematika serioze në drejtim të strukturës moshore të popullsisë. Migrimi i popullsisë po shoqërohet edhe me tendencën rënëse të lindshmërisë, duke ndikuar në shumë raste shfaqjen e shtesave natyrore negative të popullsisë në to. Një gjë e tillë po ul në minimum prezencën e fuqisë punëtore të aftë për punë, po rrit prezencën e moshës së tretë, duke ndikuar në orientimet e zhvillimeve të popullsisë drejt plakjes së saj. Gjithnjë e më tepër një situatë e tillë po kthehet shqetësuese në bashkitë me orientim dhe fizionomi të spikatur ekonomike në zhvillimet e fasonerisë, shërbimeve dhe sidomos turizmit. Largimet migrative kryesisht të moshës së re, disbalancat moshore me prani të moshës së tretë, kanë reflektuar situata kaotike në mundësitë e sigurimit të punonjësve në këta sektorë të ekonomisë. Shqetësuese paraqitet situata sidomos në bashkitë e Shkodrës, ku kërkohet në vazhdimësi fuqi punëtore për fushën e zhvillimit të fasonerisë dhe sidomos turizmit në njësitë administrative të Velipojës, Shirokës, Zogajt apo komplekset hoteliere brenda vetë qytetit të Shkodrës. Shqetësuese situata, e kthyer në një problem serioz social, është prezente edhe në bashkitë e Durrësit, Lezhës, Vlorës, Sarandës, Pogradecit, Korçës, njësi administrative me fokus kryesor zhvillimin e turizmit. Në mjaft raste Dhomat lokale të tregtisë apo Shoqatat e ndryshme të bizneseve lokale janë organizuar për të kërkuar fuqi punëtore në tregun ndërkombëtar të punës. Statistikat e fundit referuar fushës së turizmit vlerësojnë se vetëm për sezonin turistik të vitit 2023 mungojnë afro 30 mijë punonjës në sektorë të ndryshëm të shërbimeve turistike në vend.

Krahas fushës së shërbimeve dhe turizmit edhe fasoneria në mënyrë graduale po njeh shenjat e para të mungesës së furnizimit me fuqi punëtore. Vlerësojmë në këtë drejtim që krahas fenomenit migrativ një ndikim të dukshëm ka edhe sistemi i stimulimit financiar nga ana e biznesit ndaj punonjësve të këtij sektori. Gjithnjë e më tepër po vihet re një diskordancë nga ana e ofertës së punëdhënësit nga njëra anë dhe stimulit financiar ndaj punonjësve nga ana tjetër. Situata të tilla paraqiten aspak ndikuese për tërheqjen e punonjësve, sidomos të rinjve dhe të rejave në

sektorë të tillë të ekonomisë. Krahas bashkive të mëdha dhe kryesore të vendit, situata shprehet shqetësuese për bashkitë Kamëz, Librazhd, Shijak, Bulqizë, Këlcyre, Leskovik etj.

Problemet sociale të paraqitura më sipër të para në këndvështrimin gjeografik si pjesë e fokusit shkencor të gjeografisë sociale të aplikuar në të cilat përfshihet popullsia lokale si pjesë e grupeve sociale të larmishme, pjesë përbërëse e hapësirave sociogeografike respektive të bashkive të ndryshme të vendit, kalimi në ndarjet e reja administrative, është bashkëshoqëruar edhe me prani të problemeve të reja sociale, kryesisht në hapësirën gjeografike. Në mënyrë të veçantë planifikimi dhe menaxhimi i territorit, mungesa e planeve të zhvillimit të njësisë të ndryshme administrative, pjesë e këtyre bashkive në të cilat duhet identifikuar drejtimi apo modeli i zhvillimit ekonomik të tyre, anashkalimi i një çështjeje të rëndësishme që lidhet me zhvillimin e qëndrueshëm, aq sinjifikativ për tendencat perspektive të këtyre njësive administrative, janë disa nga elementet sociale ndaj të cilave mungon adresimi për të pasur një mundësi zhvillimi drejt qasjeve pozitive në të ardhmen. Në mjaft raste situata shprehet vetëm në formulime të karakterit kaotik, “organizime” apo “diskutime” sporadike pa përcaktuar kalendarë të saktë administrativo-shkencor, të cilët mundësojnë identifikimin e problemeve, ndërtimin e fizionomive ekonomike zhvillimore apo modeleve drejt të cilave synohet të orientohen zhvillimi i njësive të veçanta administrative. Situata të tilla i kemi prezente në mjaft prej bashkive të vendit ku vëmendja më tepër orientohet drejt situatave të momentit në aspektet infrastrukturore, fiskale, mediatike etj. dhe jo drejt ndërtimit të saktë të modeleve që duhet t’u japim hapësirave gjeografike apo territorit, hapësirave sociale apo grupeve sociale, popullsisë banuese të njësive të ndryshme administrative. Jemi të mendimit së edhe projektet lokale apo të donacioneve të ndryshme paraqesin një orientim të kufizuar në këtë drejtim.

Fusha e shërbimeve dhe aksesimi ndaj tyre është një problem tjetër social që duhet evidentuar në drejtim të mundësive që u duhen ofruar popullsisë banuese të këtyre njësive të reja administrative dhe grupeve sociale përkatëse të tyre. Në mënyrë të veçantë ofrimi i shërbimeve administrative të ndryshme, i shërbimeve arsimore dhe shëndetësore, nuk po shkon dhe orientohet sinkron zhvillimeve aktuale të vendit. Ndryshimi i kufijve territorialë e hapësinorë i disa prej bashkive të vendit është shoqëruar me problematika të grupeve të ndryshme sociale për të bërë të mundur marrjen e shërbimeve administrative të ndryshme në qendrat e njësive të tyre administrative, duke transferuar këto shërbime në njësi të tjera apo duke i grupuar në zyrat qendrore. Njëkohësisht probleme

shqetësuese po vihen re edhe në sektorët e arsimit dhe të shëndetësisë. Mungesa e mësuesve me arsim përkatës dhe e personalit mjekësor shprehet si shqetësim i vazhdueshëm në mjaft prej njësive të reja administrative. Në mënyrë të veçantë njësi të ndryshme administrative, pjesë e bashkive, si: Malësia e Madhe, Hasi, Kukësi, Tropoja, Leskoviku, Libohova, Përmeti, Gjirokastra, Dibra, Mirdita etj. “

Politikat sociale. Nevojat për to në hapësirat e reja sociogeografike

Në një artikull shkencor në momentet e para të funksionimit të ndarjes së re administrative, pjesë e analizës realizuar në funksion të një detyre të rëndësishme studimore të Gjeografisë sociale, siç është planifikimi social, kam evidentuar se “Mjaft interesante shprehet një analizë e rolit të planifikimit social në situatën e sotme administrative territoriale të vendit tonë, ndikuar nga ndarja e re administrative e vitit 2015. Ndarja e re administrative, shoqëruar me praninë e rreth 61 bashkive të reja, ka prezantuar një larmi dhe variacion hapësirash sociogeografike, ku janë të pranishme një numër mjaft i lartë aktivitetesh të grupeve sociale, vende dhe funksione sociale të reja, të cilat krijojnë gjatë evolucionit të tyre edhe mundësinë e lindjes dhe të zhvillimit të një sërë problemesh sociale. Tipet dhe llojet e tyre, faktorët ndikues dhe tendenca e orientimi i tyre, impaktet që ato shfaqin në kuadrin e shpërndarjes gjeografike të tyre, sipas ndarjes së re administrative, ndiejnë edhe nevojën e ndërhyrjes së planifikimit social. Në këtë drejtim shfaqet mjaft evident roli dhe kontributi i gjeografisë sociale, duke bërë mjaft sinjifikativ edhe prezencën e vetë studiuesit gjeograf”. Krahas planifikimit social të sugjeruar në çështjen e mësipërme, është e domosdoshme edhe ndërmarrja e politikave sociale në drejtim të zhvillimeve pozitive të këtyre hapësirave të reja sociogeografike, pjesë e njësive administrative të bashkive të vendit tonë.

Interes të veçantë ka fokusimi në drejtim të perspektivës dhe të ardhmes së këtyre njësive administrative. Duhet përcaktuar modeli ekonomiko-social ku duhen orientuar bashkitë e vendit tonë apo ndarjet administrative në funksion të resurseve që ato përmbajnë. Në varësi të tyre duhen ndërtuar strategjitë përkatëse që të jenë objektive dhe të përmbajnë incentiva motivuese dhe suportuese për jetesën e popullsisë, zhvillimin e qëndrueshëm të hapësirave respektive sociogeografike, lidhur ngusht me të, edhe harmonizimi i politikave sociale në funksion të popullsisë lokale. Mbizotëruese duhet të jenë motivimet ekonomike dhe sociale, lidhur ngusht me strukturat moshore të popullsisë prezente në to dhe grupet sociale diverse të pranishme. Vlerësojmë se politika të tilla sociale duhet të jenë në harmoni edhe me politikat sociale të qeverisë qendrore, ndikuar nga

mundësitë financiare të domosdoshme, me qëllim arritjen e objektivave të përcaktuara. Sidomos ndërhyrjet duhet të kenë në fokus moshat e reja dhe ato të mesme të popullsisë, për të dekurajuar lëvizjet migruese dhe efektet e tyre negative në drejtim të zhvillimeve të popullsisë, si në aspektin kombëtar ashtu edhe atë lokal.

Politika të tjera sociale duhet të orientohen në drejtim të krijimit të mundësive dhe qasjeve sa më efektive dhe pozitive drejt shërbimeve të domosdoshme për jetesën e grupeve sociale apo të popullsisë lokale në këto ndarje të reja administrative. Në mënyrë të veçantë, shërbimet e zyrave të ndryshme, që ofrojnë shërbime imediate jetësore, administrative të popullsisë, duhet të jenë të pranishme sa më afër vendeve sociale të tyre të banimit. Janë të papranueshme zhvendosjet e popullsisë lokale për shërbime zyrtare shtetërore drejt njësive të tjera administrative, të cilat janë kthyer në shqetësime reale të karakterit social dhe kërkojnë kohë, kosto, transport etj., ku si politika në drejtimin e duhur mund të paraqiten realizimi i shërbimeve në ditë të caktuara pranë komuniteteve lokale për elemente të ndryshme që lidhen me utilitetet, kadastrën, sistemet fiskale etj.

Mjaft të rëndësishme shfaqen edhe politikat sociale në fushën e arsimit dhe të shëndetësisë. Tashmë është i njohur fakti i migrimit intensiv, i pranishëm në këto ndarje të reja administrative. Depopullimi dhe braktisja e mjaft njësive administrative rurale dhe urbane të vogla është shoqëruar edhe me mbylljen e mjaft institucioneve arsimore dhe shëndetësore. Gjithsesi aksesit i kufizuar në marrjen e këtyre shërbimeve për popullsinë banuese duhet të merret në konsideratë, duke ndërtuar politika sociale për banorët vendas. Një gjë e tillë kërkon ndërhyrje të menjëhershme, për faktin se nga shqetësimet e shfaqura nga grupet e ndryshme sociale të pranishme në këto njësi administrative, evidentohen braktisje të shkollës, analfabetizëm për grupmoshat e reja të popullsisë, pamundësi realizimi vizitash mjekësore nga mungesa e stafeve shëndetësore, të cilat kanë çenuar në mjaft raste jetesën normale të popullsisë lokale të njësive të ndryshme administrative.

PËRFUNDIME

Nisuar nga analiza e përgjithshme e hapësirës sociogeografike të ndarjeve të reja administrative të vendit tonë, në funksion të nevojës dhe të domosdoshmërisë së aplikimit të politikave sociale në to, mund të arrijmë në disa konkluzione evidente.

Së pari, konkludojmë se paraqitet e nevojshme një analizë monitoruese e ecurisë dhe dinamikës administrative të ndarjes së re administrativo-territoriale të Shqipërisë, kur jemi afro përfundimit të

dekadës së parë të funksionimit tyre. Një analizë e tillë në disa drejtime, me ekspertë të fushave të ndryshme dhe institucionet lokale dhe qendrore, krijon mundësinë e evidentimit të një tabloje të plotë të tërësisë së ecurisë dhe të dinamikës së saj, funksionalitetit dhe efektivitetit të ndarjeve ekzistuese, problematikave të shfaqura dhe sukseseve të arritura, domosdoshmërisë për të vazhduar apo për të realizuar ndërhyrje, apo korrigjime.

Së dyti, ndarjet e reja administrative janë shoqëruar me lindjen dhe zhvillimin e mjaft problemeve sociale, tepër diverse në hapësira të ndryshme sociogjeografike të tyre, pjesë e bashkive të vendit dhe njësive administrative të tyre. Në aspektin studimor të Gjeografisë sociale të aplikuar, vlerësojmë se mjaft shqetësuese paraqiten ato që lidhen me zhvendosjet dhe migrimet e shumta të popullsisë, zhvillimin e qëndrueshëm të këtyre hapësirave sociogjeografike, ofrimin e shërbimeve të caktuara administrative për grupet sociale prezente në to, mungesën e aksesit të popullsisë lokale në shërbimet e rëndësishme arsimore dhe shëndetësore, etj. Jemi të mendimit se krahas këtyre problemeve sociale të karakterit përgjithësues të pranishëm në bashkitë e njësitë e ndryshme administrative të vendit, në mjaft prej tyre paraqiten prezente edhe probleme të tjera sociale me natyrë e fizionomi lokale, me ndikim të drejtpërdrejt në popullsitë prezente në to.

Së treti, paraqitet e nevojshme dhe madje e domosdoshme aplikimi i politikave sociale suportuese në drejtim të ecurisë pozitive të këtyre ndarjeve të reja administrative. Në mënyrë të veçantë fusha e shtrirjes së këtyre politikave sociale duhet të orientohet drejt zhvillimit ekonomiko-social të këtyre hapësirave të veçanta sociogjeografike, krijimit të fizionomive reale ekonomike të tyre, ofrimin e mundësive të aksesimit të grupeve sociale në drejtim të shërbimeve administrative dhe mbulim të nevojës së tyre për shërbime sociale bazike të ndryshme, ku duhet të mbizotërojnë ato arsimore dhe shëndetësore.

BIBLIOGRAFI

- Axhemi, Sokol (2008): Gjeografia Sociale. Tekst mësimor universitar, Tiranë.
- Axhemi, Sokol (2012): Disa konsiderata mbi efektet socio-ekonomike të lëvizjeve migrative në Shqipëri në periudhën 1990 – 2011. Buletin shkencor, seria e shkencave shoqërore, USH.
Axhemi, Sokol (2017): Social planning and its role in the new administrative division in Albania. Scientific Bulletines, Journal of Natural Sciences and Mathematics, University of Tetova, North Macedonia.
- Strategjia kombëtare e mbrojtjes sociale 2015-2020. MMSR dhe UNICEF, 2015.

- I N S T A T, Regjistrimet e popullsisë dhe banesave 1989, 2001, 2011. Buletine periodike.
- Sheme, Selman, Pasojat e reformës administrativo-territoriale dhe decentralizimi vertikal. Gazeta Telegraf, 21 nëntor 2022.
- Yzeiri, Eqerem (2003): Gjeografia Politike. Tekst mësimor universitar, Tiranë.

Sociogeographic spaces of new administrative divisions in Albania. Innovation and trends

ABSTRACT

Social geography applied through its scientific object, innovation in the framework of the development of human disciplines in geography, has clearly aimed at the attempt towards the evidence from a scientific point of view of the impacts presented by the dynamics of the development of sociogeographical spaces on the one hand and the role of contribution of the social groups in them, on the other hand. Through them, it has been possible to present to the social function of the government the social events present in them, their evolution, together with the numerous and quite diverse social impacts. Such situations appear in a more complicated way with the new administrative division in our country, where a territorial reform was observed, innovation, with the reduction of the main administrative units, in only 61 municipalities. Such situations are necessary to be subjected from time to time to a monitoring only from the administrative side, but also from the scientific point of view, to make it possible to evaluate the effectiveness of such reforms, so important to the social function of the government.

In the following material, we have intended to give some considerations regarding the dynamics of the development of these sociogeographic spaces, part of the municipalities of our country, or the administrative units present in them, with the aim of underlining the need and necessity of applying different social policies in direction of the developments of the sociogeographical space and especially the social groups present, or the local population. In addition to the presence and appearance of many problems identified by us, where the field observations, the scientific expeditions carried out, the surveys made and their analyzes simply express the point of view ours in relation to the dynamics of their evolution. Together with the help of the scientific focus of applied social geography as we evaluate social planning and social

policies, we have tried to reach some conclusions, which have to do not only with the current situation of these sociogeographic spaces or new administrative divisions, but also with the presence of some innovations and trends in the future.

“FJALORI I GJUHËS SË NDRE MJEDËS” I KOLË ASHTËS - PASURI E PAÇMUAR E THESAURUSIT TË SHQIPES

(Botim i Universitetit të Shkodrës “Luigj Gurakuqi”, Fakultetit të Shkencave Shoqërore, Qendrës së Studimeve Albanologjike. Fiorentia. Shkodër, 2023)

“Gati të gjitha punimet e tija janë shtypë sa qe gjallë shkrimtari. Mjeda me dorë të vet u ban ndryshime (ma të shumten gjuhsore), tue ndjekë zhvillimin e shqipes së shkrueme.”

Kolë Ashta

Lexuesit e interesuar dhe posaçërisht studiuesit e opusit mjedian janë tani të pajisur me një guidë të pafund linguistike, me një “*vademecum*” të imët gjuhësor të titulluar “*Kolë Ashta. Fjalori i gjuhës së Ndre Mjedës*” (shtypur nga Fiorentia, Shkodër, 2023), me të cilin mund të zbulojnë pothuajse gjithçka në laboratorin krijues të një prej figurave më të shquara të letrave shqipe.

Ky lajm i ri kulturor - shkencor e ka origjinën para rreth shtatë dekadave, kur ish - anëtari i Institutit të Studimeve Shqiptare “*Skanderbeg*” në Tiranë, mësuesi i letërsisë në gjimnazin “28 Nëntori” të Shkodrës (më pas pedagogu i leksikologjisë në Institutin e Lartë Pedagogjik të Shkodrës), hulumtuesi i palodhur prof. dr. Kolë Ashta përfundoi me shkrim dore në 655 faqe blloku një nga veprat themelore të opusit të tij shkencor filologjik titulluar “*Fjalori i plotë i nxjerrun nga shkrimet e Ndre Mjedës dhe rimari. Shkodër 1955*”.

Prof. dr. Kolë Ashta (Shkodër, 03. 07. 1918 – Shkodër, 22. 01. 1998) qe një leksikolog i lindur, ekselent. Ai ia kushtoi jetën vjeljes leksikore, shqyrtimit kuptimor dhe hartimit të fjalorëve të tri dokumenteve të para të gjuhës shqipe, të Buzukut, të Matrëngës, të Budit, të Mazrrekut, të Bardhit, të Bogdanit, të Kuvendit të Arbnit, të Da Leçes, të Kazazit, të Varibobës, të Kavaliotit, të Voskopojarit, të Meksit.

I gjithë ky fond i vyer leksikor i evoluimit të gjuhës sonë është vënë në qarkullim prej vitit 1996 gjer në vitin 2018 nga Universiteti i Shkodrës “Luigj Gurakuqi”, Qendra e Studimeve Albanologjike, përmes veprave

voluminoze seriale “Leksiku historik i gjuhës shqipe” vëllimi I - VII.

Në sajë të punës së programuar, serioze, ngulmuese, shumëvjeçare, karakterizuar nga akribia shkencore, të zhvilluar prej një grupi të formuar me anëtarë të Qendrës së Studimeve Albanologjike dhe atyre të departamentit të Gjuhës shqipe në Universitetin e Shkodrës “Luigj Gurakuqi”, arriti të shohë dritën e botimit në Shkodër gjatë vitit 2023, vepra e Kolë Ashtës “Fjalori i gjuhës së Ndre Mjedës” me 5682 njësi leksikore (përfshirë variantet etj).

Rijetësimi i dorëshkrimit të Kolë Ashtës në një libër prej 394 faqesh u bë i mundur nga bashkëpunimi skrupuloz i gjuhëtarëve, studiuesve dhe pedagogëve prof. dr. Artan Haxhi, prof. dr. Mimoza Priku, dr. Erzen Koperaj, dr. Zamira Shkreli, doc. Bora Logu. Ky ekip pedagogësh specialistë të fushës së studimit, duke pasur ekspertë redaktorët shkencorë prof. Tomor Osmanin dhe prof. dr. Tefë Topallin, përgatiti për botim dhe plotësoi me shënime të nevojshme e me sqarime të hollësishme veprën e prof. dr. Kolë Ashtës. Ky grup kërkimor pune bashkëshoqëroi me plot 1086 shënime në fund të faqeve lehtësimin e përdorimit të veprës “Fjalori i gjuhës së Ndre Mjedës” nga ana e lexuesve të interesuar, veçanërisht prej mjedologëve.

Burimet e këtyre saktësimeve të grupit të punës shkencore shprehur me *shën. ynë* shoqërohen me të dhëna nga tradita letrare e gjuhësore shqiptare, me citime nga studimet albanologjike, me shembuj nga fjalorë enciklopedikë të gjuhës shqipe e asaj italiane apo me krahasime nga fjalorë dygjuhësh, si dhe me sqarime të vetë autorit Kolë Ashta.

“Fjalori i plotë i nxjerrun nga shkrimet e Ndre Mjedës”, i titulluar kështu prej autorit në origjinal, nis me “Hyrje” (f. 29 - 33) e më pas ndiqet nga “Pasqyra e shkurtimeve” (f. 37 - 39) dhe mbyllet me “Pasqyra e alfabetëve të përdorura nga Mjeda” (f. 387 - 388), të konceptuara nga autori Kolë Ashta në vitin tashmë të largët 1955.

“Fjalori i gjuhës së Ndre Mjedës”, i titulluar kështu nga grupi i punës që e përgatiti për botim dhe e plotësoi me shënime, nis me “Të primitë përpara letërarit” (f. 5 - 25) dhe përfundon me rubrikën “Bibliografi” (f. 389 - 390), përpiluar në mars të vitit 2023.

Kuinteti harmonik i studiuesve A. Haxhi, M. Priku, E. Koperaj, Z. Shkreli, B. Logu, në faqen 18 të parathënies me titull “Të primitë përpara letërarit”, zbulon kësisoj metodën e ndjekur në trajtimin e materialit leksikologjik:

“Ajo që na ka udhëhequr që në fillim të punës ka qenë ruajtja e tipareve thelbësore të tekstit në dorëshkrim. Kemi ruajtur modelin gjuhësor të shkruar nga Ashta, një gegërishte e mesit të shekullit të kaluar, në

mënyrë që teksti të mos i humbasë “ngjyrat origjinale”...

Një punë e dukshme është bërë nga pesë gjuhëtarët e lartpërmendur në plotësimin e veprës me sqarime rreth kuptimit të fjalëve të Ndre Mjedës apo të vetë Kolë Ashtës, të cilat sot nuk janë pjesë e leksikut aktiv të shqipes.

Grupi i punës studimore jo në pak raste është shfaqur në rolin e “restauruesit” të ndonjë pjese ligjërata të lexueshme me vështirësi nga veprimi i agjentëve atmosferikë, për shkak të efektit kohë, por edhe në rolin e “rikrijuesit” të ndonjë hapësire lënë bosh qëllimisht nga autori i Fjalorit me idenë e rikthimit më vonë për ta plotësuar saktë fjalën a shembullin, veprim që është harruar (pa dashje) të bëhet në fund të punimit prej Ashtës. Grupi i punës me kompetencë profesionale në përzgjedhjen e ndjekur rrefehet kështu në faqen 18, në mars të vitit 2023, para përdoruesve të veprës së prof. dr. Kolë Ashtës “*Fjalori i gjuhës së Ndre Mjedës*”:

“Ne e kemi gjykuar të arsyeshme të mos ndërhyjmë në pikëpamjet e autorit qoftë në çështje të gjuhës, qoftë edhe në pikëpamjet e tij gjuhësore, ndonëse gjuhësia shqiptare sot mban një qëndrim tjetër për disa prej tyre. Në disa raste, kur përcaktimi i një leme në një pjesë të ligjëratës nuk është në përputhje me realitetin e sotëm gjuhësor apo edhe me kontekstin, kemi bërë sqarimet përkatëse përmes shënimeve, duke paraqitur mendimin tonë për çështje të veçanta tek disa pjesë të ligjëratës (mbiemrat, ndajfoljet, pjesëzat, parafjalët, numrorët etj.) siç është rasti i të ashtuquajturve numërorë rreshtorë, të cilët në morfologjinë e sotme përfshihen në klasën e mbiemrave apo ndonjë rast tjetër i ngjashëm, p. sh. :

I PËSTË: numror

“i pësti urdhnim” (Kat. III, 70);

AFER: ndajfolje

“pati ndejë ... afer Rrjollit” (Mri 5, 7), që në këtë rast është përdorur si parafjalë.”

“*Fjalori i gjuhës së Ndre Mjedës*” është një monument prej fjalësh që Ashta i ka ngritur Poetit, ndërsa grupi i punës Haxhi, Prik, Koperaj, Shkreli, Logu këtë monument e kanë vënë mbi pedestal.

Ky Fjalor, thënë ndryshe “Fjalë - ar”, sjell një pasuri të paçmuar për leksikografinë e shqipes e veçanërisht për *thesaurusin* e saj.

Duke e përmbyllur veprën “*Fjalori i plotë i nxjerrun nga shkrimet e Ndre Mjedës dhe rimari. Shkodër 1955*” dr. Ermira Alija dhe një koleg-profesor, anëtarë të Qendrës së Studimeve Albanologjike në Universitetin e Shkodrës “Luigj Gurakuqi”, u kujdesën për publikimin e dhe plotësuan me

243 shënime pjesën V “*Rimari i Mjedës*”, që figuronte në faqet 591 - 655 të dorëshkrimit të Ashtës. “*Rimari i Ndre Mjedës*”, si libër më vete me 176 faqe, botim i Universitetit të Shkodrës “Luigj Gurakuqi”, Fakultetit të Shkencave Shoqërore, Qendrës së Studimeve Albanologjike, doli në qarkullim në Shkodër po në vitin 2023.

Vepra e Kolë Ashtës “*Fjalori i gjuhës së Ndre Mjedës*”, e përgatitur për botim dhe e pajisur me shënime nga grupi i pesë pedagogëve studiues të Universitetit të Shkodrës “Luigj Gurakuqi”, prof. dr. Artan Haxhi, prof. dr. Mimoza Priku, dr. Erzen Koperaj, dr. Zamira Shkreli, doc. Bora Logu është një ngjarje e mirëpritur për antropologjinë tonë kulturore.

Në të ardhmen e afërt duhet të nxiten e të përkrahen më tepër studimet për gjuhën me amë kombëtare të autorëve të tjerë të spikatur të traditës, të cilët formojnë gjerdanin e floringjtë të letërsisë shqiptare.

Prof. dr. Alfred Çapaliku

Nekrologji
Bahri BECI
(1936 - 2023)

“Nga një krahasim i shpejtë që i kemi bërë gegërishtes letrare të standardizuar, ashtu siç paraqitet ajo në veprën e M. Camajt, me toskërishten letrare të standardizuar ose gjuhën letrare të standardizuar, del se në sistemin fonetik dhe morfologjik ato dallohen fare pak nga njëra-tjetra. Në qoftë se pranojmë se fizionominë e një gjuhe e përcaktojnë sistemi fonetik dhe morfologjik, atëherë duhet të pranojmë se ato nuk janë dy gjuhë letrare, siç duan t’i quajnë disa, por dy variante të një gjuhe të vetme.”

Bahri Beci¹

Bahri Beci, i lindur në Shkodër më 6 mars 1936 në një familje me tradita qytetare, mbas stacionimit mjaft të gjatë në kryeqytetin shqiptar Tiranë dhe mbas ancorimit jo aq të shkurtër në atë francez Paris, i dha fund udhëtimit me kryqëzime kulturash në këtë botë, më 21 gusht 2023.

Veprat që ai na la ndër vitrinat e librarive universitare, tek skedarët e bibliotekave shkencore dhe mbi tavolinat e zyrave të albanologjisë; librat, revistat, studimet, monografitë, artikujt shkencorë, skicat dialektore, esetë memoristike, atlasat folëse, projektet gjuhësore, programet kombëtare për kërkim dhe zhvillim e sidomos kthimi i tij në një institucion mbrojtës të gegërishtes letrare, janë më të shumta sesa vitet e jetës të kaluara mbi skrivani. Kjo të bën të mendosh se vdekja, në marrëdhënie me të, mbetet

---

¹ B. Beci, *Historia e standardizimit të shqipes*, Tiranë, 2010, f. 170.

thjesht një konvencion. Kjo ndodh edhe pse profesor Bahri Beci qysh në gjallje hyri si zë prestigjioz në Fjalorin Enciklopedik Shqiptar.

Kreu shkollën e mesme në qytetin e lindjes dhe studimet e larta në Universitetin e Tiranës, dega Gjuhë shqipe – Letërsi, më 1958.

Më pas i diplomuari punoi në Institutin e Gjuhësisë dhe të Letërsisë deri në vitin 1997, ku në pesë vitet e fundit ishte drejtues i këtij institucioni. Në periudhën 1992 - 1997 qe edhe kryeredaktor i revistës “*Studime filologjike*”.

Në vitin 1966, prof. Bahriu caktohet të punojë në Institutin e Lartë Pedagogjik të Shkodrës, në katedrën e Gjuhës shqipe, ku jep kontributin e tij deri në vitin 1969, për t’u rikthyer më pas përsëri në Institutin e Gjuhësisë e të Letërsisë.

Në vitin 1972 ai ishte delegat në Kongresin e Drejtshkrimit.

Në vitet 1975 - 1977 kreu specializimin në fushën e fonetikës eksperimentale në Institutin e Gjuhësisë dhe të Fonetikës, në Universitetin e Parisit.

Më 1977 mbrojti gradën shkencore “*Doktor i Universitetit të Parisit*” me disertacionin me temë “*Le système vocalique et consonantique du parler de la ville de Shkodra, Albanie du Nord*” (Sistemi i zanoreve dhe i bashkëtingëlloreve në të folmen e qytetit të Shkodrës, Shqipëria e Veriut).

Më 1979 fitoi gradën shkencore “Kandidat i shkencave”.

Më 1984 u bë “Doktor i shkencave”.

Më 1994 fitoi titullin “Drejtues kërkimesh, Profesor”.

Më 1997 - 2001 shërbeu si lektor i gjuhës shqipe në Institutin e Gjuhëve dhe të Qytetërimeve Orientale, në Paris.

Më 2008, pranohet anëtar i Akademisë së Shkencave të Shqipërisë dhe merr titullin “*Akademik*”.

Studiuesi i mirënjohur ishte anëtar i jashtëm i Akademisë së Shkencave dhe i Arteve të Kosovës, si dhe i redaksisë së Atlas Linguorum Europae (ALE). Poliedrizmin spikatës të Bahrit Beci dy kolegët e Universitetit të Shkodrës “Luigj Gurakuqi”, prof. dr. Artan Haxhi dhe prof. dr. Tefë Topalli, e kanë pikëzuar kështu në librin “Leksikon. Gjuhëtarë shqiptarë dhe Albanologë” (Shkodër, 2012):

“Fushat kryesore të veprimtarisë së tij shkencore janë dialektologjia dhe fonetika; ai ka botuar disa monografi dhe skica dialektore për të folmet e Luznisë, Reç - e Dardhës, Grykës së Madhe (Dibër), për të folmet e krahinës së Matit dhe të Shkrelit (Malësi e Madhe). Vepra kryesore në këtë fushë është “Të folmet veriperëndimore të shqipes dhe sistemi fonetik i të folmes së Shkodrës” (1995).

Ndërsa akademik Rexhep Ismajli punën shkencore të hulumtuesit të përkushtuar Bahri Beci e ka sintetizuar:

“Ai vinte nga një horizont dialektologjik tradicional, por ndërkohë i begatonte vështrimet e tij me studimet eksperimentale dhe implikimet që kishin ato për studimet në terren”.

Ishte luks ta kishe Profesor Bahri Becin bashkautor, si në rastin e korpusit albanologjik “Atlasi dialektologjik i gjuhës shqipe”, ku nga skedat tradicionale u kalua te kompjuteri modern.

Në fushën e dialektologjisë historike dhe të historisë së gjuhës ai ka botuar përmbledhjen “Dialektet e shqipes dhe historia e formimit të tyre. Autoktonia e shqiptarëve në dritën e të dhënave të dialektologjisë historike shqiptare” (2002).

Botime të këtij autori ekselent, sa kombëtar aq kozmopolit, janë edhe “Probleme të politikës gjuhësore dhe të planifikimit gjuhësor në Shqipëri” (Pejë, 2000), “Probleme të lidhjes së shqipes me gjuhët e tjera të Ballkanit (Pejë, 2002), “Historia e standardizimit të shqipes. Politika dhe planifikimi gjuhësor në Shqipëri” (Tiranë, 2010), “Struktura dialektore e shqipes” (Tiranë, 2016) etj.

Kur akademiku Bahri Beci mbushi 85 vjet, zgjodhi që ta festojë ditëlindjen, së bashku me familjen dhe të afërmit, në auditorin e Universitetit të Shkodrës “Luigj Gurakuqi”. Mes duartrokitjeve u shpall nga Senati “Profesor nderi” i Universitetit të Shkodrës.

Me largimin nga kjo jetë të Bahri Becit, familja humbi njeriun e saj të dashur, kolegët mikun e tyre të vyer dhe shkenca shqiptare një personalitet që la gjurmë të ndritshme pas.

Prof. dr. Alfred Çapaliku

JETA SHKENCORE**KONFERENCA “Budi i shekujve”,
ME RASTIN E 400-VJETORIT TË VDEKJES SË PJETËR BUDIT**

Qendra e Studimeve Albanologjike, Departamenti i Gjuhësisë dhe Departamenti i Historisë organizuan konferencën "Budi i shekujve", me rastin e 400-vjetorit të vdekjes së Pjetër Budit.

Konferenca u zhvillua në ambientet e Bibliotekës universitare me datën 21 dhjetor 2022. Morën pjesë studentë, studiues dhe pedagogë.

Punimet i hapi dr. Zamira Shkreli, Drejtore e Qendrës së Studimeve Albanologjike.

Prof. dr. Suzana Golemi, Rektore e Universitetit të Shkodrës “Luigj Garakuqi”, mbajti fjalën përshëndetëse të kësaj veprimtarie.

Studiuesit përmes kumtesave të tyre risollën dhe njëherë në vëmendje vlerat e një figure të rëndësishme si Pjetër Budi. U mbajtën këto kumtesa.

- Prof. dr. Artan Haxhi & Prof. dr. Mimoza Priku, “Pjetër Budi - gur themeli në kulturën shqiptare”.
- Prof. dr. Behar Gjoka, “Poezia dhe proza e Pjetër Budit”.
- Prof. dr. Nertila Ljarja (Haxhia) & Dr. Dom Nikë Ukgjini, “Pjetër Budit - kleriku nacionalist”.
- Prof. dr. Alfred Çapaliku, “Laudans invocabo Dominum” - vjershë origjinale e autorit me kërkesa poetike, Pjetër Budi”.

Në fund për të pranishmit u shfaq filmi dokumentar “Pasqyra e t’rrëfyemit” kushtuar figurës së Pjetër Budit.

**LEKSION I HAPUR NGA GJUHËTARI E ALBANOLOGU
PROF. DR. BARDHYL DEMIRAJ**

Departamenti i Gjuhësisë, pranë Fakultetit të Shkencave Shoqërore të USH-së, në kuadër të 110-vjetorit të Pavarësisë së Shqipërisë, më 24 nëntor 2022, mirëpriti për të mbajtur një leksion të hapur gjuhëtarin e albanologun e njohur, prof. dr. Bardhyl Demiraj, nga Universiteti “Ludëig-Maximilian”, München, Gjermani.

Prof. as. dr. Orjeta Baja, drejtore e Departamentit të Gjuhësisë, pasi bëri një prezantim të jetës akademike e të veprimtarisë shkencore të figurës së spikatur të gjuhësisë shqiptare, prof. Bardhyl Demiraj, ia përcollti fjalën atij për të ligjëruar mbi temën: “Shqiptar! Shfaqja dhe shndërrimet e tij funksionale deri në shekullin XVIII”.

Ligjërata u përqendrua tek emri etnik *shqiptar*, trajtuar në bashkëvajtje me kompleksin etnonimik: *arbëresh/arbënesh*, *arbëror/arbënu(e)r*, *arbër/arbën*, e cila u ndoq me shumë interes nga studentët e degës Gjuhë-Letërsi, si dhe nga pedagogë e kërkues shkencorë.

KONFERENCA SHKENCORE STUDENTORE

“Kundrime gjuhësore”

Departamenti i Gjuhësisë, pranë Fakultetit të Shkencave Shoqërore, USH, në kuadër të Ditës Ndërkombëtare të Gjuhës Amtare, më 21 shkurt 2023, zhvilloi Konferencën shkencore studentore “Kundrime gjuhësore”, në sallën e konferencave pranë Bibliotekës së Universitetit “Luigj Gurakuqi”. Ky aktivitet u organizua nën kujdesin e prof. as. dr. Orjeta Baja, drejtore e Departamentit të Gjuhësisë dhe dr. Merita Hysa, pedagoge pranë këtij departamenti.

Në fjalën e hapjes së Konferencës, prof. Orjeta Baja u ndal tek rëndësia e *Ditës Ndërkombëtare të Gjuhës Amtare dhe ruajtja e identitetit tonë gjuhësor*, duke e vlerësuar gjuhën si elementin më të qenësishëm të identitetit të një kombi.

Prof. dr. Suzana Golemi, rektore e Universitetit të Shkodrës “Luigj Gurakuqi”, mbajti një *fjalë përshëndetëse* në kuadër të kësaj dite botërore, ku vuri theksin te ruajtja e mbrojtja e gjuhës shqipe.

Në vijim, prof. Merita Hysa shpalosi një *përsiatje mbi brezat në vite e deri sot*, duke përshëndetur edhe kontributin shkencor 60-vjeçar në studimin e gjuhës shqipe të prof. dr. Tomor Osmanit, ish-anëtar i departamentit të Gjuhësisë të Universitetit “Luigj Gurakuqi”, i pranishëm në këtë aktivitet.

Në këtë konferencë kumtuan studentë të degës Gjuhë – Letërsi, diplomuar në *drejtim gjuhësor*, në ciklet: Bachelor, Master Profesional e Master Shkencor, gjatë viteve akademike 2021 e 2022, udhëhequr nga pedagogët e Departamentit të Gjuhësisë për temat në vijim:

Britni Gera (Ba.), *Traditë dhe risi në leksikun e romanit "15 ditë prilli" të Anisa Markarianit*;

Klevisa Bardeli (Ba.), *Disa qasje të paskajores geqe sot*;

Laura Kasteri (Ba.), *Fjalësi në prozat e E. Koliqit (Hija e maleve / Tregtar flamujsh)*;

Ma. Klodiana Marticanaj (MP), *Diversiteti tekstor përmes teksteve të gjuhës shqipe në AML*;

Ma. Desara Kerjota (MP), *Këndvështrime metodologjike në mësimdhënien e Gjuhës shqipe online*;

Ma. Kamila Fjerza (MP), *Studim mbi evoluimin e koncepteve gramatikore në periudha të ndryshme të gjuhësisë shqiptare*;

Ma. Neriman Velija (MP), *Gjuha dhe kultura. Qasje të saj në AML;*

Ma. Arjola Lesha (MSH), *Pasuria leksikore e Kanunit, një thesar gjuhësor e etnolinguistik;*

Ma. Marsida Maraska (MSH), *Ravijëzim i shtresës së huazuar të leksikut të Budit e të Bogdanit (Mbështetur në fjalësin e vjelë nga Kolë Ashta);*

Ma. Eneida Malevija (MSH), *Anglicizmat në gjuhën shqipe, sipas "Fjalor fjalësh të huaja në gjuhën shqipe" të Mikel Ndrecës.*

Konferenca u shoqërua me interpretime artistike të studentëve: Jozef Bashota (interpretim me violinë), Eda Bajri (interpretim poetik), Rovena Gjeçaj (interpretim poetik), Ardijsana Ndreca e Jozef Uldedaj.

Aktiviteti u përmyll me fotomontazhin "*Mes emocione sh diplomimi të gjuhëtarëve të rinj*", që risolli emocione të veçanta tek ish-sudentët, studentët e pedagogët.

KONFERENCA PËRKUJTIMORE

"Albanologu Peter Bartl"

Më 29 mars 2023, në sallën "Walter Höflechner" të bibliotekës universitare, u zhvillua Konferenca përkujtimore kushtuar albanologut Petër Bartl, të cilit iu dha titulli "*Profesor nderi*" i Universitetit të Shkodrës "*Luigj Gurakuqi*".

Kjo konferencë përkujtimore u zhvillua si rezultat i bashkëpunimit mes Arqipeshkvisë Metropolitane Shkodër-Pult, Provincës Franceskane Shqiptare dhe Universitetit të Shkodrës "*Luigj Gurakuqi*".

Fjalën përshëndetëse e mbajti rektorja e Universitetit të Shkodrës prof. dr. Suzana Golemi.

Konferencën e përshëndetën edhe Imzot Angelo Massafra O. F. M. (Arqipeshkëv Metropolitan i Dioqezës Shkodër-Pult) dhe Fra Pashko Gojçaj O. F. M. (Ministër Provincial);

Në këtë konferencë ligjëruan:

Pëllumb Xhufi - *Dimensioni mesdhetar e europian i shqiptarëve në një vepër të shquar të prof. Bartl;*

Bardhyl Demiraj - *Historiani i Shqipërisë Peter Bartl (26.11.1938 - 29.03.2022);*

Edmond Malaj - *Kontributi i Peter Bartlit për historinë e Dioqezës së Shkodrës gjatë periudhës osmane;*

Evalda Paci - *Historia kishtarë e viseve arbërore në gjurmimet e albanologut Peter Bartl;*

Mimoza Prikri & Artan Haxhi - *Kontribute të Peter Bartl për kolanën "Albanische Forschungen";*

Albert Ramaj - *Njohja ime me personalitetin e shquar Peter Bartl.*

Konferenca u mbyll me ceremoninë e dorëzimit të titullit "*Profesor nderi*" i Universitetit të Shkodrës "*Luigj Gurakuqi*" familjes Bartl.

AKTIVITETI SHKENCOR

“Shtjellë gjuhësore-letrare në fokusin e maturanit”,

Në kuadër të Ditës Botërore të Librit, Departamenti i Gjuhësisë, në bashkëpunim me Departamentin e Letërsisë dhe bibliotekën universitare, zhvilluan në datat 27 e 28 prill 2023 aktivitetin shkencor të titulluar "*Shtjellë gjuhësore-letrare në fokusin e maturanit*".

Nxitja dhe kultivimi i interesit të mëtejshëm tek maturanët për të njohur, por edhe për të diskutuar më shumë për gjuhën shqipe dhe letërsinë, ishte motivi i kësaj nisme. Aktiviteti erdhi me formatin e një konkursi gjuhësor-letrar, mes përfaqësuesve maturanë të shkollave të mesme të qytetit tonë.

Veprimtaria shkencore u hap nga prof. as. dr. Orjeta Baja, drejtore e Departamentit të Gjuhësisë, e cila, pasi njohu të pranishmit mbi qëllimin e këtij organizimi në kuadër të Ditës Botërore të Librit, gjatë fjalës së saj vuri theksin edhe te vlera e përçimit të njohurive gjuhësore e letrare tek nxënësit e studentët.

Prof. dr. Suzana Golemi, rektore e Universitetit të Shkodrës "*Luigj Gurakuqi*", në fjalën e saj përshëndetëse, përgëzoi organizatorët e këtij takimi për nismën, duke e vlerësuar atë të rëndësishme në funksion të promovimit të gjuhës shqipe e letërsisë dhe duke uruar që një veprimtari e tillë të kthehet në traditë.

Znj. Brisela Kadija, drejtore e Zyrës Vendore Arsimore – Shkodër në fjalën e saj vlerësoi bashkëpunimin ndërinstytucional dhe u ndal te lidhja e qëndrueshme dhe gjithmonë në evoluim që duhet të kenë dy hallkat kyçe të arsimit, shkollë e mesme - universitet.

Prof. as. dr. Arben Prendi, drejtor i Departamentit të Letërsisë, bëri një panoramë të veprimtarisë akademike të Departamenteve të Gjuhësisë dhe të Letërsisë.

Ma. Alketa Bekteshi, drejtore e Bibliotekës Universitare, solli një prezantim mbi ekspozitën e hapur për këtë aktivitet, me disa prej dokumenteve dhe botimeve të rralla gjuhësore e letrare, pjesë e fondit të kësaj Biblioteke, duke evidentuar faktin që *bibliotekat krijojnë shoqëri të qytetëruara*.

Dr. Rezearta Murati, pedagoge në Departamentin e Gjuhësisë, prezantoi e drejtoi formatin e konkursit mes shkollave pjesëmarrëse: Gjinnazi "*Atë Pjetër Meshkalla*", Gjinnazi "*Dituria*", Gjinnazi "*Shejnaze Juka*", Gjinnazi "*Maria Ndihmëtare*", Gjinnazi "*28 Nëntori*", Gjinnazi "*Jordan Misja*", Medreseja "*Haxhi Sheh Shamia*", Gjinnazi "*Oso Kuka*", Shkolla

austriake “Peter Mahringer”.

Prezantimet e shkollave u ndoqën me vëmendje dhe u vlerësuan nga një juri e kryesuar nga pedagogu i letërsisë e poeti, prof. dr. Alfred Çapaliku dhe e përbërë nga prof. dr. Mimoza Priku, prof. as. dr. Orjeta Baja, prof. as. dr. Arben Prendi dhe znj. Alketa Bekteshi.

Aktiviteti u mbyll me ndarjen e certifikatave për maturantët pjesëmarrës dhe për shkollat fituese.

KONFERENCA STUDENTORE

“Trashëgimia kulturore”

E konceptuar në formën e ditëve të hapura, duke ftuar edhe maturantët e shkollave të mesme të rajonit më 16 maj 2023 u organizua konferenca studentore “*Trashëgimia kulturore*”, e cila kishte në qendër të vëmendjes ndërgjegjësimin e studentëve për të kuptuar rëndësinë që ka evidentimi, ruajtja dhe promovimi i trashëgimisë sonë kulturore, si dhe vendosjen e urave të bashkëpunimit me studiues dhe të interesuar të kësaj fushe. Studentët vunë theksin te rëndësia që ka trashëgimia kulturore edhe në fushën e zhvillimit të turizmit kulturor. Studentët e programit të studimit Bachelor në “*Histori dhe trashëgimi kulturore*”, me kumtesat e tyre e diskutimet e tyre përcollën emocione dhe kënaqësi tek të pranishmit.

KONFERENCA SHKENCORE

“Pasqyrat e një qyteti (Shkodra në veprën e Koliqit)”

Departamenti i Gjuhësisë, në Fakultetin e Shkencave Shoqërore të Universitetit të Shkodrës “Luigj Gurakuqi”, zhvilloi më 19 maj 2023 konferencën shkencore me temë “*Pasqyrat e një qyteti (Shkodra në veprën e Koliqit)*”, në përkujtim të 120-vjetorit të lindjes së shkrimtarit Ernest Koliqi.

Konferenca u hap nga prof. as. dr. Orjeta Baja, drejtore e Departamentit të Gjuhësisë, e cila vuri theksin tek veprimtaria e pasur shumëdimensionale e Koliqit dhe profili i tij kulturor, shpirtëror e ligjërimit në lidhje me vendlindjen e tij, Shkodrën.

Në vijim, rektorja, prof. dr. Suzana Golemi, mbajti fjalën përshëndetëse, ku veçoi se Koliqi ishte shembull i shkëlqyer i jetësimit të zakoneve, traditës e historisë së Shkodrës përmes krijimtarisë së tij.

Nderuan me praninë e tyre përfaqësues të familjes Koliqi, figura akademike e pjesëmarrës të shumtë në sallë.

Në konferencë u mbajtën 8 kumtesa, që shpalosën shumëdimensionalitetin e personalitetit poliedrik, Ernest Koliqi, përmes programit në vijim:

- Prof. dr. Mimoza Prikë – Dr. Anisa Kosteri: *Etnografia e komunikimit përmes simbolikës së ngjyrave në prozën e E. Koliqit*;
- Prof. as. dr. Orjeta Baja – Prof. dr. Alfred Çapaliku: *Shëmbëlltyra e fjalës koliqiane në “Pasqyrat e Narçizit”*;
- Prof. dr. Tefë Topalli – Doc. Bora Logu: *Vështrim gjuhësor në poemën “Kangjelet e Rilindjes” të Ernest Koliqit (Romë, 1959)*;
- Prof. dr. Ledri Kurti: *E. Koliqi, Narçizi poet dhe Pasqyrat*;
- Prof. as. dr. Arben Prendi: *Koliqi, tregimtari dhe novelisti modern*;
- Prof. as. dr. Rrezarta Draçini: *Refleksione psikolinguistike në prozën e Koliqit*;
- Dr. Rezearta Murati – Dr. Merita Hysa: *Përsiatjet dhe imazhet koliqiane për natyrën*;
- Dr. Erzen Koperaj – Dr. Aida Uruçi: *Veçori gjuhësor në prozën e Koliqit*.

Veprimtaria shkencore erdhi edhe artistikisht në bashkëpunim me Departamentin e Letërsisë dhe teatrin “*Migjeni*”. Ishin aktorët e këtij teatri, znj. Rajmonda Marku e z. Astrit Fani, që interpretuan pjesë nga krijimtaria e Koliqit, duke transmetuar emocion të thellë në sallë.

Me shumë interes u ndoq edhe kolazhi “*Shkodra në veprën e Koliqit përmes fotove të Marubit*”.

KONFERENCA SHKENCORE NDËRKOMBËTARE

“Probleme të reja të albanologjisë në kohën e sotme”

Në datat 25 – 26 maj 2023 në ambientet e Universitetit të Shkodrës zhvilloi punimet e saj Konferenca Shkencore Ndërkombëtare dyditore me temë: “*Probleme të reja të albanologjisë në kohën e sotme*”, organizuar nga Universiteti i Shkodrës “*Luigj Gurakuqi*” në bashkëpunim me Akademinë e Shkencave të Shqipërisë.

Rektorja, prof. dr. Suzana Golemi, në fjalën e saj përshëndetëse uroi për zemërsisht organizatorët dhe kumtuesit dhe u shpreh se jemi të gjithë shumë të motivuar, se për herë të parë Universiteti i Shkodrës realizon në auditorët e tij një konferencë shkencore ndërkombëtare me Akademinë e Shkencave të Republikës së Shqipërisë, në bazë të marrëveshjes së bashkëpunimit mes dy institucioneve.

Kryetari i Akademisë së Shkencave të Shqipërisë, akad. Skënder Gjinushi, në fjalën e përshëndetjes i uroi mbarësi dhe suksese punimeve të kësaj konference të rëndësishme shkencore ndërkombëtare, e cila u kushtohet problemeve aktuale të albanologjisë, organizuar dhe përgatitur me kujdes nga Universiteti i Shkodrës dhe Akademia e Shkencave. Ai theksoi se kjo

konferencë është një veprimtari e përbashkët e dy institucioneve që historikisht e kanë pasur dhe e kanë prioritet albanologjinë, qëkurse janë themeluar. Ata ndihen gjithnjë në përgjegjësi para problematikave të saj përherë me sfida të reja.

Në konferencë morën pjesë 36 studiues e albanologë nga Universiteti i Shkodrës “Luigj Gurakuqi”, Akademia e Shkencave të Shqipërisë, Institutet e Historisë dhe Letërsisë si, dhe katedra të tjera universitare në Shqipëri e përtej saj.

Punimet e konferencës u mbajtën përgjatë dy ditëve të ndara në pesë seanca. U mbajtën këto kumtesa :

Aljula Jubani, *Studimet albanologjike në kuadër të agjendës së re europiane për kulturën;*

Neritan Ceka, *Gjendja dhe perspektivat e studimeve në fushën e arkeologjisë;*

Shaban Sinani, *Rreth kuptimit epistemologjik të albanologjisë së sotme;*

Pëllumb Xhufi, *Albanologjia në kërkimet e sotme për Mesjetën;*

Gëzim Hoxha, *Kërkimet mbi origjinën e popullsisë arbërore: arritje, dilema dhe sfida të albanologjisë;*

Evalda Paci, *Modele të historisë së letërsisë së shkruar shqipe në një perspektivë diakronike;*

Rrezarta Draçini, Naile Mala-Imami, *Albanologjia në Beograd: traditë e perspektivë;*

Tomor Plangarica, *Prurjet në shkencat e ligjërimit në etapën e tanishme dhe kahet /disciplinat që meritojnë përkujdesje të veçantë në studimin e shqipes dhe dukurive kulturore të lidhura me to;*

Artan Haxhi, Mimoza Priku, *Fjalori i Mjedës, puna filologjike dhe nisma të reja leksikografike;*

Juliana Kume, *Vështrim i përgjithshëm rreth gjuhësisë variacionale (shumëdimensionale) dhe përfshirja e saj në planifikimet dhe hulumtimet gjuhësore në kontekstin e shkencave albanologjike në ditët e sotme;*

Anisa Kosteri, Bora Logu, *Terminologjia e anatomisë në “Fjalori i shtjelluem i gjuhës shqipe” të At Benedik Demës (vështrim morfo-semantik);*

Aleksandër Rusakov, *Dialektet e gjuhës shqipe nga pikëpamja e tipologjisë së kontakteve gjuhësore;*

Manola Myrto, *Rëndësia e studimit të dialekteve, si dëshmi e fazave më të hershme të shqipes;*

Merita Hysa, Rezearta Murati, *Prirje të studimeve fonologjike në lëmë të shqipes;*

Imri Badallaj, *Kaluan 50 vjet nga mbajtja e Kongresit të Drejtshkrimit, por*

- shqipja standarde dukshëm çalon;*
 Gjilda Prendushi, *Aspektologjia sot;*
 Adem Bunguri, *Metalurgjia prehistorike në Shqipëri: provincat metalurgjike të pellgut të Korçës dhe të Shkodrës gjatë eneolitit dhe bronzit të vonë;*
 Ilia Mikerezi, *Struktura gjenetike e popullatës shqiptare, vendi dhe roli i saj në shkencat albanologjike;*
 Sereta Koperaj, *Një vështrim mbi historiografinë shqiptare për periudhën e sundimit osman;*
 Marenglen Kasmi, *Problematika të historisë bashkëkohore në trajtesat e sotme;*
 Nertila Ljarja, *Rishkrimi i historisë së marrëdhënieve të shtetit komunist me komunitetin fetar katolik;*
 Nevila Mehmeti, Ilir Sallata, *Lufta e shqiptarëve për mbrojtjen e alfabetit latin në vitet 1908-1912.*
 Alfred Çapaliku, Artan Haxhi, *Kontributi i Antonio Bussetti-t në albanologji;*
 Arben Prendi, *Disa çështje albanologjike në letërkëmbimin mes M. Camajt dhe A. Pipës;*
 Isida Hoxha, Ismet Kallaba, *Konica - zëri përfaqësues dominues i çështjes shqiptare në opinionin kombëtar dhe ndërkombëtar;*
 Ledri Kurti, *At Zef Valentini, themel i rëndësishëm për studime në albanologji;*
 Loreta Loli, *Mbi disa shkrime të reja të natyrës albanologjike të Branko Merxhanit në periodikun shqiptar të viteve 1920-1930;*
 Ermira Alija, Orjeta Baja, *Thellimi i studimeve mbi veprat e autorëve veriorë në funksion të pasurimit të shqipes së sotme (konkretizuar me projektin Kolë Thaçi);*
 Edlira Bejko, *Edukimi ndërkulturor në perspektivën e integritit evropian;*
 Zamira Shkreli, Erzen Koperaj, *Filologjia digjitale: tekstet e autorëve të vjetër të shqipes së shkruar në arkivat digjitale;*
 Anila Çepani, Adelina Çerpja, *Teknikat e përpunimit të gjuhës shqipe në kontekstin e NLP-së;*
 Valbona Sinani, *Përvetësimi i gjuhës për qëllime komunikimi;*
 Ermira Ymeraj, Klodeta Dibra, *Krijimi dhe dekrijimi i gjuhës përmes përkthimit (aspekte krahasuese);*
 Alma Bela, *Nga “kanuni” tek “acquis communautaire”, nga fjalorët tek inteligjenca artificiale: si ka ndryshuar siguria e të dhënave;*
 Edlira Troplini, *Peizazhi sociolinguistik i hidronimeve në hartën gjuhësore shqiptare;*

Rovena Vata, *Fondi arkivor i IGJL-së, një burim me rëndësi për kontributin e Àt Gjergj Fishtës në shkrimet shqipe.*

PARAQITJA E PROJEKTIT

“Rizbulo Shqipërinë e Veriut të portretizuar nga autorë të njohur të shek. XVIII-XXI”

Departamenti i Gjeografisë në bashkëpunim me Forumin e liqenit të Shkodrës, me datë 27 maj 2023, paraqiti projektin “*Rizbulo Shqipërinë e Veriut të portretizuar nga autorë të njohur të shek. XVIII-XXI*”). Ky bashkëpunim pati për qëllim transformimin e botimeve të autorëve në destinacione turistike, zhvillimin dhe hedhjen në treg të paketave, si dhe rritjen e kapaciteteve të udhërrëfyesve. Ekspozimi i turizmit letrar, i vlerave natyrore, kulturore, atraksioneve dhe/apo karaktereve do t’i referohet autorëve të njohur të shek. XVIII-XXI. Ky do të jetë objekt specifik për zhvillimin e turizmit tematik në Veri të Shqipërisë. Ai do të realizohet përmes krijimit të itinerareve/destinacioneve turistike në rajonin e Veriut, përmes së cilave synohet krijimi i vendeve të reja të punës.

Projekti pati për qëllim të përmirësojë kurrikulën profesionale/universitare në lidhje me turizmin e qëndrueshëm, standardet (bazuar në standardet e Këshillit Global të Turizmit të Qëndrueshëm) për “*Udhërrëfyesin turistik dhe menaxherin e itinerareve turistike për rajonin verior*” dhe “*Menaxherin e destinacionit turistik*”.

LEKSION I HAPUR NGA PROF. DR GIOVANNI MESSINA

“Cultural Geography and Belice, a trace”

Më 7 qershor 2023, në ambientet e Fakultetit të Shkencave Shoqërore, prof. dr. Giovanni Messina mbajti leksionin e hapur me temë “*Cultural Geography and Belice, a trace*”. Kjo veprimtari u organizua në kuadër të projektit Erasmus+, që parashikonte mes tjerash edhe shkëmbime midis stafit akademik të Universitetit të Shkodrës dhe atij të Universitetit të Mesinës, Itali.

Profesori italian Messina paraqiti punën e tij shkencore si pjesë e gjeografisë kulturore, duke u ndalur në rastin e Belices në Itali, si element i rëndësishëm i ndryshimit të peizazhit njerëzor. Ky leksion i hapur u zhvillua me studentët e programeve të studimit Histori dhe Gjeografi. Tematika e leksionit ishte trashëgimia kulturore, zhvillimi i qytetit dhe vlerat e peizazhit.

KONFERENCA STUDENTORE

“Gjeografia sot”

E konceptuar në formën e ditëve të hapura duke ftuar edhe maurantët e shkollave të mesme të rajonit. Konferenca studentore “Gjeografia sot” e mbajtur në ambientet e Bibliotekës Universitare, me datë 12 qershor 2023, kishte në qendër të vëmendjes ndërgjegjësimin e studentëve për të kuptuar botën që na rrethon, vlerësimin e diversitetit kulturor, si dhe vendosjen e urave të bashkëpunimit me studiues dhe të interesuar të disiplinave të ndryshme shkencore. Studentët vunë theksin te ideja se gjeografia nuk është thjesht memorizim i vendeve në hartë, por shumë më tepër se kaq. Studentët e Masterit Shkencor, viti i parë, Gjeografi, Master Profesional “Histori-Gjeografi” dhe Bachelor në Gjeografi, me kumtesat e tyre dhanë emocione dhe kënaqësi për të pranishmit.

Konferencën e përshëndeti rektorja e prof.dr. Suzana Golemi, e cila i uroi studentët pjesëmarrës dhe pedagogët për organizimin e kësaj konference shkencore, e cila është kthyer në traditë. Përshëndeti gjithashtu edhe zonja Brisela Truma Kadija, drejtore e ZVA-së.

KONFERENCA SHKENCORE

“Kolë Thaçi - shtetari poet”

Më 23.06.2023, në auditorin A1 të Fakultetit Ekonomik, u zhvillua Konferenca shkencore “Kolë Thaçi - shtetari poet”, kushtuar Kolë Thaçit, i cili është një nga figurat dhe autorët e vlerësuar me të drejtë nga opinioni publik dhe nga mendimi kritik i specializuar, ndërkohë që interesimi për të vazhdon edhe sot.

Fakti që kjo konferencë shkencore organizohet nga tri fakultete, nga Fakulteti i Shkencave Shoqërore, Fakulteti i Drejtësisë, Fakulteti Ekonomik, si dhe nga Qendra e Studimeve Albanologjike, tregon krejt qartë se Kolë Thaçi është një figurë shumëdimensionale.

Formimi dhe veprimtaria e poetit, publicistit dhe përkthyesit Kolë Thaçi na tregon se ai është një hulumtues, një studiues, një personalitet që punoi pareshtur gjatë gjithë jetës së tij.

(Shkodër, 1886- Tiranë, 1941).

Kolë Thaçi ishte anëtar i Këshillit Kombëtar të Kongresit të Lushnjës, si përfaqësues i Prefekturës së Shkodrës, për ta përfaqësuar në Mbledhjet e Larta. Në zgjedhjet e para parlamentare të vitit 1921. Kolë Thaçi doli në listën e deputetëve të Shkodrës; gjatë vitit 1922 ku arriti të jetë president i Senatit Shqiptar. Ai qe gjithashtu kryetar i Gjykatës së Llogarive në Tiranë dhe për shumë kohë ushtroi funksionin e kryetarit të Këshillit Kontrollues Kombëtar në kryeqytet. Qe anëtar në Këshillin e Naltë, i cili përfaqësonte

sovrانيتin shtetëror, caktonte kryeministrin dhe kryente kolektivisht funksionet e kryetarit të shtetit. Kolë Thaçi u zgjodh nga populli i Shkodrës si senator për t'i përfaqësuar ata në Mbledhjet e Larta.

Ka qenë disa herë Ministër i Financave dhe Kryetar i Këshillit Kontrollues. Ka qenë deputet i Shkodrës. Kolë Thaçi ka qenë poet; ka qenë mik i Luigj Gurakuqit dhe Hilë Mosit. Kolë Thaçi ka qenë graduar me titullin e lartë "*Oficer i Madh*" si dhe Doktor me diplomën "*Honoris Causa*", nga Universiteti i Barit që në 1936. Gjithashtu është nderuar në Paris me urdhrin e më të mirit "*The order of the best*". Njihte gjuhën frënge, italiane, gjermane.

PROMOVIMI I RIBOTIMIT TË LIBRIT

“Statutet e Shkodrës”

Departamenti i Historisë, në bashkëpunim me shoqatën "*Korabi*", më 23 qershor 2023, në mjediset e sallës së rektoratit të Universitetit të Shkodrës "Luigj Gurakuqi", organizoi promovimin e ribotimit të librit "*Statutet e Shkodrës*" ku të pranishëm ishin studiuesit Lucia Nadin dhe Pëllumb Xhufi. Albanologia e shquar Lucia Nadin u shpreh se ky libër është produkt i shumë viteve punë intensive kërkimore dhe studimore rreth Statuteve të Shkodrës.

Studiuesi i njohur Pëllumb Xhufi u ndal tek rëndësia e punës kërkimore të bërë për Statutet e Shkodrës dhe vlerat që mbartin ato në histori.

Ribotimi i këtij libri u diktua nga fakti që prej vitesh në treg nuk gjendej asnjë kopje e veprës, u shprehën përfaqësuesit e shoqatës "*Korabi*", organizatorët e takimit dhe financuesit e librit.

Statutet e Shkodrës përbënin kodin normativ vetëqeverisës të Shkodrës gjatë sundimit venedikas. Statute të tilla kanë patur edhe qytete të tjera, por vetëm ato të Shkodrës janë ruajtur në mënyrë të plotë.

BOTIME

Leksikografi Tahir Dizdari dhe turkologët për shqipen, në kolanën “*Studime shqiptare*” 24, Shkodër, 2021, 181 fq.

- Kolë Ashta, Fjalori i gjuhës së Ndre Mjedës, Përgatitur për botim dhe plotësuar me shënime nga prof. dr. Artan Haxhi, prof. dr. Mimoza Prik, dr. Erzen Koperaj, dr. Zamira Shkreli dhe doc. Bora Logu, Fiorentia, Shkodër, 2023, 391 fq.

ISSN 2221 - 6855

*Doli nga shtypi dhjetor 2023 – tirazhi 120 kopje – Formati 176 x250 mm.
Shtypur në shtypshkronjën e Universitetit të Shkodrës “Luigj Gurakuqi”*